PŘÍSPĚVKY
K VÝVOJI BYZANTSKÝCH ŠPERKŮ
ZE IV.—X. STOLETÍ

NAPSAL

L. NIEDERLE.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.
1930.

PŘÍSPĚVKY
K VÝVOJI BYZANTSKÝCH ŠPERKŮ
ZE IV.—X. STOLETÍ

NAPSAL

L. NIEDERLE.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.
1930.

Tiskem Aloisa Wiesnera v Praze,
knihtiskaře České akademie věd a umění a Českého vysokého
učení technického Praze.

PŘEDMLUVA.

Tento pokus o jakýsi úvod do vývoje byzantských šperků je založen především na materiálu uveřejněném a v Praze přístupném. Není to tedy sbírka úplná a bude zajisté od jiných znalců opravena a doplněna tím knižním a museálním materiálem, jenž mi, bohužel, zůstává již nepřístupný.

Za přátelskou pomoc při korektuře děkuji p. prof. A. Stockému a p. dru N. Běljajevu.

L. Niederle.

V Praze koncem roku 1929.

I.

ÚVOD.

Kdykoliv se mluví o umění byzantském, myslí se při tom především na hlavní město Byzantion a právem. Kolébka nového umění tam sice výhradně nebyla, neboť vyrostlo i z hellenistického umění celé řecké Malé Asie, Syrie a Aegypta, ale jinak je pravda, že Byzantion bylo jedním z míst, kde se od IV. stol. také rodilo a potom, co je hlavní: v Byzantiu — Konstantinopoli spojily se všechny jeho zámořské prameny umělecké, v jeho zdech, palácích, chrámech i náměstích v novou jednotu, našly svou novou definitivní formu a rozšířily se odtud dále do celé jižní, z části i střední Evropy jako nové officiální umění světa římského.

Byzantion bylo už svou výtečnou polohou na rozhraní Evropy a Asie předem určeno, aby se stalo pojítkem obou světů a největším trhem všeho, co oba produkovaly. Čím více se během času pozvedal jeho obchodní význam, tím více se v něm soustřeďovalo bohatství z celé přední Asie od Podkavkazí po Palaestinu, dále ze střední, z Chorasanu, Turkestanu a dále z Aegypta, Persie a z Indie.[1]) A tam se zase vyváželo nazpět to, co zpracovávaly dílny evropské. Ebersolt nazývá proto právem Cařihrad doby byzantské „un marché incomparable, un grand centre cosmopolite ou convergaient toutes les routes commerciales du monde connu".[2])

Když pak tam Konstantin r. 330 přenesl císařské sídlo, dostalo se obchodnímu bohatství nového podnětu a rozmachu. S císařským dvorem přišel i velký sbor vyšších a nejvyšších úředníků, množství vojska s nejvyšším štábem, nejvyšší klerus křesťanský, — a všechny tyto zástupy nesly s sebou přirozenou touhu

---

[1]) Srv. Ebersolt. Les arts somptuaires de Byzance (Paris 1925) 9—11 sl., 52, Dalton Byz. art and archeology 59 sl.

[2]) l. c. 14.

po bohatství a nádheře v palácích, chrámech a divadlech. Dvůr sám byl ovšem v čele. Císařské paláce honosily se samým zlatem, perlami a drahokamy (srv. jen zprávy o trůnu císařském ve Velkém paláci) a ze zpráv X. století víme i o velkých pokladech, které se nalézaly ve zvláštních skladištích : ve Fylaku, Idiku, Vestiariu, Koitoně,[1]) odkudž císař neustále rozdával dary za zásluhy o trůn a říši, nebo cizím vyslancům a barbarským knížatům, mezi nimiž jistě nechyběla ani knížata slovanská.[2]) Poklady ty byly ovšem z části sebrány v cizině na válečných výpravách,[3]) ale z části byly vyráběny i doma, v domácích dílnách cařihradských. Velké dílny zlatnické a stříbrnické industrie připomínají se ve čtvrti zvané Χαλκοπρατεῖα, kde byly sice již od doby Konstantinovy pod přísnou kontrollou prefektů, ale zároveň i pod ochranou a v stálé přízni císařů.[4]) Totéž platilo o dílnách textilních (Γυναικεῖον) umístěných v Domě světel u hippodromu a u paláce císařského, kde se zase hotovily látky purpurové, hedvábné (v VI. století přenesen byl do Evropy bourec hedvábný) a zlatotkané. Personál všech dílen byl sdružen v cechy pod přísnými pravidly vydanými praefektem.[5])A že byl Konstantinopol plný dílen vytvářejících za doby Justinianovy, za první zlaté doby byzantského umění, i velké umění, stavitelské, sochařské, malířské a mosaikové, rozumí se samo sebou a ukazuje to i přehled současných památek z jiných zemí, kde se často pracovalo podle vzorů cařihradských a kde i v dekoraci vidíme značnou uniformitu. Tento vliv hlavního

---

[1]) Ebersolt l. c. 14. sl., 30.

[2]) Srv. Ebersolt l. c. 9, 15, 54, 56, 64, 86 (Jan Efesský ed. Schönfeld 253, Theofyl. Sim. VII. 13, Theofanes ed. Bonn 429, Theof. Cont. V. 97. p. 312, Konst. Porf. De adm. imp. 13, Cerem. II. 15, App. ad lib. I. 469, Niketas Chon. Man. Comn. III. 6). Srv. také Bréhier Byz. Zs. XII. 23. O darech na západ Evropy se zde nezmiňuji, důležita je však zmínka Řehoře Tourského o darech, které dostal Chilperich od Tiberia II. (Hist. VI. 2). Moravskému Rostislavovi poslal bohaté dary císař Michael (Fontes rer. boh. I. 28).

[3]) Ebersolt 11, 13 (Theof. 495 Kedrenos I. 732, Zonaras. XIV. 7, Leon Diak. II. 8, X. 2).

[4]) Už Konstantin vydal r. 333 edikt o císařských dílnách a podobně činili pozdější císařové, dávajíce umělcům různá privilegia. Srv. podrobnosti u Ebersolta l. c. 3. sl., 7; Také dílny sklenářů se připomínají nad Zlatým rohem (Ebersolt 5).

[5]) Srv. knihu prefekta (ἐπαρχικὸν βίβλιον) z X. stol. a případ, který se stal na hranicích cremonskému biskupu Liudprandovi (MG. SS. III. 359).

města je od VI. stol. všude patrný,[1]) a působil zejména v IX.—XI. stol. za druhého květu umění, za doby dynastie makedonské a dynastie Komnenů, kdy byl Cařihrad pro celý svět učitelem elegance a krásy a podle slov cestovatelů město plné bohatství a uměleckých divů.[2])

Základ umění, které takto vznikalo a rozkvétalo v Konstantinopoli, byl nesporně řecký a ne římský. Císařové, Konstantinem počínajíc, stavěli sice také své paláce, fora, vodovody, cirkusy a jiné budovy veřejné podle vzorů římských, a leccos v industrii přijato bylo zprvu z technik západních, — ale v umění ovládal přece jen duch řecký. Umělcové měli na očích především vzory řecké, neboť bylo hlavní město naplněno památkami v Řecku sebranými a dovezenými, — a proto jak v architektuře, tak i v skulptuře, malbě a ovšem i v drobné umělecké industrii duch řecký stále pronikal. Zůstává řecký kanon lidské postavy, snaha po harmonii, po noblesse linií, po kráse draperie a pod., a i v drobné umělecké industrii vidíme dlouho vkus klassický.[3]) Jenom že postupem doby počíná přece ztrácet svoji čistotu a halí se čím dále tím více do nového roucha, které přejímá z Orientu.

Byzantion mělo už od počátku svého vývoje přirozený sklon k Orientu. Přinášela to s sebou jeho poloha, a tento sklon se uplatňoval a zveličoval, čím více se stávalo město středem světového obchodu a čím více bohatlo. Od IV. stol. po Kr., hlavně však od VI., celý život cařihradský v čele s císařským dvorem a bohatými třídami počal přímo tonouti v záplavě východních vlivů. Přicházely hlavně z Persie, kde vznikla pod dynastií sassanovskou (226—636) znamenitá renaissance staré kultury a starého perského umění, ale vedle Persie přicházely i z Aegypta, Syrie, Parthie, Indie a od VIII. stol. z islamské Mesopotamie. Dvůr cařihradský kupoval nejen drahocenné tkaniny a výšivky orientální, nýbrž počal se strojiti přímo po úboru tu hunnském, tu perském,[4])

---

[1]) Diehl Manuel 181.

[2]) Diehl Man. 393.

[3]) Srv. Bréhier L'art byz. (Paris 1924) 9—10, Ebersolt l. c. 130 sl., 140, 151 sl.

[4]) Srv. o tom blíže u Ebersolta l. c. 38, 52, 76, 88, 122, 142. Jak působil Orient na zevnějšek Cařihradu, vidíme z toho, že za Justiniana přijat byl šat hunnský (blusa, kalhoty, boty) (srv. Prokopios Hist. arc. 7 p.), vedle toho červené boty perské pošité perlami (Prok. de aedif. III. 1.), pak

jak toho máme řadu literárních dokladů, přijímal dále i zvyky z perského ceremonielu, přijímal umělecký vkus orientální a s tím vším i nové techniky, nové motivy umělecké (arabesky), nové fantasie dekorační a zejména nový princip barevného effektu. Za Theofila I. kolem r. 835 stal se Bagdad rozhodujícím vzorem pro Cařihrad, v stavitelství i v jiném.[1])

Hlavní proměna starého řeckého vkusu v nový řeckoorientální a s tím zároveň i první hlavní rozkvět nového umění spadá v Cařihradě do doby Justiniana (527—565) a následujících císařů VI. a VII. století. To je první nejdůležitější doba pro vznik byzantského umění.[2]) Vznikaly tu nejen největší památky stavitelské, chrámem sv. Sofie počínajíc (532—537), ale i množství drobného umění, jež vesměs vykazuje akklimatisaci orientálních elementů. To je hlavní doba, kdy se starý řecký podklad umělecký zkřížil s východním a jemu z části podlehl.

Orientální složka nepřicházela však do hlavního města přímo z odlehlého Orientu, nýbrž především a z větší části z několika řeckých kulturních center, která vznikla na východě Středozemního moře a tam odedávna vytvářela umění řecko-orientální, hellenistické, v němž starý klassický duch byl v stálém zápase s orientálním. Už výše jsem řekl, že Konstantinopol sám nebyl výhradným tvůrcem a střediskem nového umění. Už před tím než počínalo v hlavním městě, tvořilo se v hellenistickém východě a když rozkvetlo v Cařihradě, kvetlo současně i jinde. Ba někteří znalcové přikládají druhým centrům větší význam než hlavnímu městu, po němž se umění nazývá.

Tato vedlejší střediska a prameny nového umění nalézala se v Aegyptě, Syrii a v Malé Asii; později se k nim připojila ještě sekundární v Italii, v Rusku a na Balkáně.

---

perský kabát neb tunika (παραγαύδιον) s pásky, v VIII. stol. chazarské τζιζάκιον, v X. stol. perské σκαραμάγγιον a καββάδιον, podobně perský κάνδυς, a ještě jiné (Srv. Ebersolt Arts 38, 52, 76, 88, 122, 142). Také přišel z Orientu zvyk pošívati roucho nebo aspoň obruby, límce a pod. drahými kameny. Už Konstans II. ve IV. stol. má podobný úbor (Ebersolt l. c. 142) a císař na stříbrném disku nalezeném v Kerči (srv. Diehl Manuell. 308) je zcela oblečen po modě barbarské v paragaudiu a v kalhotách.

[1]) Dvorník F. Les Slaves 29, Diehl Man. 369.

[2]) Druhá doba velkého květu připadá na dynastii makedonskou a komnenskou od IX. do XII. stol, třetí rennaissanční, byla za Paleologů (XIII–XV. st.).

Nejdůležitější byla Syrie. Tam již mezi IV. a VI. stoletím pozorujeme úplnou přeměnu vkusu a principu dekoračního na architektuře i mimo ni, jevící se v přeplnění ploch ornamenty úponkovými nebo geometrickými a vyvolávání účinných kontrastů ornamentu na temném pozadí.[1]) Středisko bylo v Antiochii nad Orontem, městu lidnatém a bohatém, v starém sídle dynastie Seleukovců, později i od císařů favorisovaném, v němž se speciálně soustřeďoval obchod s Persií, centrální Asií a Indií, od VIII. století i s rozkvetlým Bagdadem.[2]) Kvetlo tam umění všeho druhu, v umění drobném zejména výroba stříbrných nádob s výzdobou tlačenou, vykládaných zlatem, niellem, emailem, jež se rozvážely do celého světa.[3]) I v Rusku a Sibiři našly se nádoby původu syrského. Rovněž řadě jiných šperků, zejména náušnic, náhrdelníků, koltů a pouzder na talismany lze přikládati právem původ syrský, jak dále uvidíme. A že dílny antiošské slynuly ještě v XI. století, vidíme ze zprávy Tomáše splitského o biskupu splitském Laurentiovi, jenž poslal z Dalmacie do Antiochie svého služebníka, aby se tam učil zlatnictví.[4]) Ovšem vedle Antiochie účastnily se této výroby a obchodu i jiná města v nejbližším jejím sousedství, tak Haleb, Damašek, Tyros, Tripolis a Sidon, v Palaestině Gaza i Jerusalem. Z Jerusalema roznášeli výrobky stříbrnické po celém světě poutníci, hlavně ampuly na svatý olej, svatou vodu a zem.

Když pak od VII. století počaly říši římskou stihati ztráty východních provincií, utíkalo ze Syrie množství lidí, kněží, mnichů, úředníků s různým uměleckým bohatstvím na západ, kde se toto uplatnilo jako vzor pro práce domácí. A už před tím byli kupci syrští hojnými hosty v Italii a v přístavech záp. Středomoří.

Podobně jako v Syrii, vyrostlo analogické umění i v Aegyptě, kde byl také hellenistický základ prosycován aegyptským duchem, ovšem se silnou příměsí asijskou. Tím způsobem vzniklo uvnitř země umění t. zv. koptické, jehož květ spadá do IV.—V. století,[5])

[1]) Diehl Manuel 42, 46.

[2]) Srv. Cremer Culturgesch. des Orients (Wien 1877) II. 187—213.

[3]) Bréhier a Diehl právem mluví o zvláštní umělecké škole v Antiochii. (Diehl, Syria II. 88, Bréhier, Gazette des beaux arts 1920, 1). Srv. též W. Volbach, Spätantike syrische Silberarbeiten. Arch. Anz. (Beibl. z. arch. Jahrb. 35) 1920, 94—96, Ebersolt l. c. 11.

[4]) Thomas Hist. Sal. XVI. Srv. Niederle Ž. S. III. 670.

[5]) Strzygowski Kopt. Kunst (Wien 1904), XXIII. Trvalo do VIII. století, kdy vymírá.

ale na vytváření byzantského umění nepůsobilo daleko tak, jako domácí umění syrské. V Aegyptě byla to především hellenistická Alexandrie, která se stala dodavatelem Konstantinopole. Věci, které mezi byzantskými památkami pocházejí z Aegypta, nenesou ráz prostého koptického umění, nýbrž velkého honosného, které mohlo vzniknouti jen v dílnách alexandrijských. Bylať Alexandrie po staletí od doby Alexandrovy až po příchod Arabů město nad míru bohaté, plné erudice i umění, a zajisté i plné uměleckých dílen všeho druhu, které pracovaly, jak pro potřebu domácí, tak i pro vývoz, zejména pro Cařihrad. Víme na př. že v VI. století dal Justinian přinésti z Aegypta drahocenné věci k výzdobě sv. Sofie.[1]) Odtud tedy vycházelo působení Aegypta na byz. umění. Byloli při tom a do jaké míry zastoupeno i umění koptické, je otázka dosud nevyjasněná.

Byly ovšem i jiné další prameny byzantského umění, ale ty už nepadají tak na váhu, zejména pro umění drobné, na př. Malá Asie s Armenií a Gruzií.[2]) Zde hlavně architektura působila od V. století, a není bez významu, že Justinian k stavbě sv. Sofie povolal dva stavitele z Malé Asie.

Za to dlužno vytknouti, že oblast byzantského umění neomezila se na právě popsaný řecký východ s Cařihradem, nýbrž se rozšířila i na strany jiné, někdy dosti daleko. Tak zabrala na severu slovanskou východní Evropu, na jihu Balkánský poloostrov s Podunajím, Istrií a Dalmácií, dále Italii se Sicilií a značnou část severní Afriky; že pak za doby Ottonů (zejména Otty II., jenž pojal roku 972 za manželku řeckou princeznu Theofanu dceru Romanovu) našlo byzantské umění i značný ohlas ve střední Evropě, v Německu a ve Francii až po Rýn, potvrzují i současné zprávy, i řada zachovaných památek.[3]) Zde všude vznikaly pod vlivem primární oblasti sekundární výtvory byzantského umění.

V Italii setkáváme se s památkami byzantského umění po celé zemi, — sám Řím byl v VII. století polobyzantský[4]) — ale

---

[1]) Ebersolt Arts 12. Srv. i Diehl Man. 83. Z Alexandrie přišlo i umění illuminovat rukopisy (l. c. 230).

[2]) Nevíme dobře, co vycházelo z dílen v Milétu, Smyrně a Efesu. Jinak srv. Diehl Man. 87 sl. 335 sl.

[3]) Ebersolt l. c. 64, Diehl Manuel 128, 345, 386, 389. Kondakov Македонія 58, Åberg Franken 204.

[4]) Diehl Man. 345, 386, Ebersolt Arts 84. V Italii byly také velké

hlavní oblastí byla Campanie, Sicilie a sever, kde vidíme od V. st. v Cividale, Benátkách, v Ravenně nejen znamenité pomníky stavitelské a malířské, nýbrž i řadu krásných věcí z umění drobného, svědčící o znamenité umělecké výši těch, kteří zde v dílnách pracovali pro krále a velmože gotské nebo langobardské. Industrie severoitalských hrobů langobardských, na př. v Civezzanu, v Castel-Trosinu je svým stilem uměleckým zpola byzantská, jak už Riegl učil.[1]) Také na Sicilii bylo dosti zlatnických dílen pracujících pod různými vlivy. Drobné tamnější umění je dosti samostatné,[2]) ale s vlivy aegyptskými, což pochopíme, uvážíme-li, že se Sicilie dostala i pod moc muslimskou.

Na Balkáně byla to Soluň, jež se stala po Cařihradu hlavním druhým trhem lepších výrobků a sídlem velkého umění.. Aspoň řada znamenitých památek z V. až VII. stol. ukazuje, že i tam byl značný rozvoj domácích uměleckých dílen od počátku V. stol. počínajíc a ještě v X. století obdivuje Jan Kameniates velké trhy Soluně, luxus její obyvatel, pověst její škol a kvetoucí industrii.[3]) Ale jinak na Balkáně neznám starých dílen byzantského umění doložených historicky; nicméně je předpokládám zejména v pobřežních městech řeckých a ve vnitrozemí v Přeslavě, kde byly v X. století velké trhy na různé zboží[4]). Soudím tak z toho, že je v barbarských hrobech podunajských ze IV. a X. stol. mnoho věcí původu byzantského a že také celý Balkán od Adriatického moře do Černého zůstal podnes plný lidových šperků, které svou honosností často navazují na starou industrii byzantskou, jak ve formách věcí (jehlice, závěsy, diademy, náhrdelníky, náušnice atd.),

kolonie kupců syrských a alexandrijských (tamže 113) a korporace jejich se připomínají v Neapoli a Ravenně. V Monte Cassinu pracovali přímo umělcové byzanští, nebo mniši v byz. dílnách vyučení.

[1]) Srv. Riegl Spätröm. Kunst II. 31. Srv. i Strzygowski Ravenna als Vorort aram. Kunst. Oriens christ. 1915, 83. (Autor pokládá umění ravenské za odnož Antiochie a jejího zázemí).

[2]) P. Orsi Byzantina Siciliae. Byz. Zs. XIX. 1910, 63, 462.

[3]) Srv. Diehl Manuel 130, 211, 394. Symeon Metafrastes i Logothetes má zprávu o přenesení trhu z Cařihradu do Soluně asi r. 894 nebo krátce před tím. (Srv. Zlatarski Ист. на Бълг. I. 2. 283, 808).

[4]) Srv. letopis Kijevský k r. 967. Dále srv. Kondakov Mak. 60 a Filov Altbulg. Kunst (B. 1919) 34—37

tak i v jejich dekoračním stylu. Ukázala to v oblasti bulharské zejména poslední studie J. Petevy.[1]).

Na severu Černého moře soustředila se konečně jedna větev byzantského umění zprvu na Krimu v Chersonesu (Korsuni) a Kerči, později v několika centrech středního Ruska.

Korsuň byla stará, bohatá kolonie, jež se udržela do dob byzantských a v nich nabyla nového rozkvětu. Export korsunský šel zajisté i do Malé Asie a do Kavkazska, ale hlavně do chazarské (Chazaři sahali až na Krim), volžské a slovanské Rusi. Značnou řadu věcí nalezených v rozvalinách Korsuně a vykazující byzantský styl (kříže, lampy, kaditelnice, nádobí polévané) můžeme pokládati za výrobky korsuňské z doby od VII. do IX. století. Srovnáme-li je pak se současnými výrobky cařihradskými, pozorujeme na nich hrubší, archaistický a zároveň tak orientalisující ráz, že upomínají na věci syrské a perské (zejména v keramice). To je to, co v staré Rusi speciálně zvali корсунское дѣло.[2])

Později vlivem Korsuně a Cařihradu, dále po dráze volžské i vlivem Gruzie a Armenie vznikla i ve vnitru Ruska samostatná druhotná střediska uměleckého vývoje: nejdříve v Kijevě, potom v Suzdali a Vladiměři na Kljazmě, ale to spadá již do dob pozdějších, které zde nemám na zřeteli. V samém Kijevě napodobili byzantské věci již dříve, ale teprve od konce X. století uvedeni tam byli Vladimírem umělci byzantští a založeny nové dílny.[3]) Suzdalské i vladiměřské umění vyvinulo se teprve v XII. století. Ale tam i v Kijevě bylo vše v područí vkusu a techniky byzantské, i když se Suzdal dovedla svým uměním ponořiti tak hluboko do národního života, jako nikde jinde v Rusku.[4])

Rozhlédneme-li se nyní po celé popsané oblasti byzantského umění, pochopíme, že nemohlo býti všude zcela stejné. Podmínky při jeho vzniku byly přece jen jiné na Černém moři, jiné v Syrii a jiné v Aegyptě. Už starý domácí podklad měl své odchylky a k tomu

---

[1]) Dr. J. Peteva Българ. народни накити. (Изв. нар. етн. муз. VI. 59, VII. 69). Srv. i Haberlandt A. Volkskunde der Balkanländer. W. 1919.

[2]) Kondakov Македонія 58, P. Древн. IV. 15, 23 sl. 34, V. 27, 31, 39, Клады 33, 43, 48, 49.

[3]) Letopis Kijevský k r. 989 (мастеры отъ Грекъ); srv. i Pečerský Patěrik (Golubinskij Ист. р. церквн I. 1. 768).

[4]) Kondakov Древн. V. 33, VI. 1, Клады 33.

přistupovaly vlivy z rúznorodých končin Asie. Proto jednotlivá výše uvedená centra obchodní a industriální mají své lokální zabarvení, svůj specifický ráz, jak ještě dále uvidíme. Nicméně je celek přece jen jeden velký a jednotný amalgam umění řeckého a orientálního. Na první pohled bije v něm do očí více složka druhá, působící svou honosností, velkým vývojem ornamentální dekorace a effektem barevným docíleným inkrustací, později i emailem. Dekorace dříve celku podřízená, stává se hlavní ozdobou, jež má upoutati oko. Ale pod ní přece jen tkví a proniká základ antický na rozdíl od věcí původu čistě východního. Je to vzácné vyrovnání dvou od sebe vzdálených světů: antiky a Orientu. Tradice hellenská zůstala vždy živá a tím právě zabránila, že se byzantské umění nestalo pouhou odnoží umění orientálního.[1])

---

[1]) Bréhier L'art 113.

II.

Šperky.

Viděli jsme, že vnější honosnost, hojnost zlata, stříbra, drahokamů, perel, vyvolávajících v nejrůznějších kombinacích effekty barevné a třpytivé, je intergrujícím příznakem byzantského umění vůbec, a že vstoupila do starého antického vkusu z umění orientálních, hlavně perského a indického.

Takováto výzdoba uplatňovala se především v císařských palácích, ve veřejných budovách a v chrámech. O tom, jak Justinian a jeho nástupci zdobili nádherně sv. Sofii a jiné chrámy, máme řadu zpráv a sv. Sofia sama svědčí o tom dosud výmluvně. Stěny byly nádherné, ambony i trůny rovněž, a mezi nářadím kultovním a nádobím byly to především skvostné evangeliáře, zlatá a stříbrná organa, patény (δίσκοι), kalichy (ποτήρια), kaditelnice (θυμιατήρια), kandelábry, lampy (μανουάλια, λυχνίαι) a velké lustry (πολυκάνδηλα), dále ptáci zavěšení na řetězích a pod., jež vyplňovaly nádheru domů církevních a císařských. Neboť v palácích bylo nejinak. Všude byli návštěvníci oslňováni barevnou hrou třpytu různých mramorů, zlata, stříbra, drahokamů, perel a emailů.[1])

Není proto divu, že vedle nádhery celých domů, jejich stěn, nářadí, nábytku, a ovšem i nádhery v látkách a oděvech,[2]) uplatnilo ji byzantské umění i na věcech, které zvláště sloužily k okrase a vyzvednutí osobnosti v kruhu lidí — na špercích. Je přirozeno, že šperkům dílny zlatnické v Cařihradě a v jiných současných

[1]) Srv. podrobné vylíčení u Ebersolta Arts 18 sl., 26, 28, 30 sl., 54, 56, 60, 64, 68, 86 a Daltona Byz. art 536. O nádheře sv. Sofie srv. Prokopia De aed I. 1. p. 179 (Bonn) nebo popis P. Silentiaria nebo pozdější líčení arcibiskupa novgorodského Antonia (1200).

[2]) Ebersolt l. c. 20, 71, 86, 90, Běljajev Rec. de Kondakov 211.

centrech věnovaly velkou pozornost, a že tento druh okras rozvinul se ve velmi četnou a honosnou skupinu drobného umění.

S touto péčí a bohatostí, o které svědčí staré zprávy i řada zachovaných památek, podivně kontrastuje, že dosud nebyly vůbec podrobněji zpracovány a že v dílech věnovaných byz. umění, partie věnovaná drobnému umění je vždy nepatrná nebo jí vůbec není. Hlavní příčinou toho je, že drobná byzantská industrie umělecká až na kategorii emailů byla celkem málo studována.

Ne bez důvodů před lety na mezinárodním sjezdu archaeologickém v Athénách žádal M. Forthingham, aby byla zvolena komisse, která by stanovila ráz drobného byzantského umění a jeho hranice tak, aby konečně přestala nejistota a zmatek.[1]) A po Forthingamovi i jiní historikové umění přiznali, že o tomto umění nemají řádné představy.[2]) Proto knihy o byzantském umění mluví velmi skoupě o industrii zlatnické, o tom, jaké byly její formy a její charakteristika.[3]) Jediná starší, ale výborná kniha Daltonova snažila se více podati, ale ani ta látku daleko nevyčerpala[4]) a slovanští archaeologové, dívajíce se na nálezy uherské a ruské z VI.—X. století, dávající si stále otázky, co je v nich vlastně byzantské, co domácí a co Orient.

Obraz, o který se pokouším v následujícím, je proto prvý pokus a jako takový ne bez nedostatků, způsobených hlavně tím, že mi nebylo možno objeti hlavní musea Evropy a míti všechny příslušné věci v rukou (opírám se hlavně o sebraný materiál literární, pokud byl mi v Praze přístupný) a pak tím, že o byzantském původu leckteré sem zařaděné věci může býti spor.

Pod pojmem byzantského šperku uvádím takové věci k ozdobě těla sloužící, které byly dělány v oblasti byzantského umění a jemu svým rázem náležejí. Při tom však splývá někdy ráz byzantský s orientálním do té míry, že nelze dobře o původu a dílně věci

[1]) Congr. intern. Athènes. Comptes rend. I. 311.

[2]) Srv. Swarzenski (Lehnert Ill. Gesch. d. Kunstgew. I. 171), Hampe (Reallex. g. Alt. II. 271), Creutz Kunstgesch. d. edlen Met. 54, Hampel Goldfund 184, Byz. Zs. 1918, 648.

[3]) Srv. na př. knihu Dielhovu Manuel d'art byzantin P. 1910 (II. vydání z r. 1926), nebo O. Wulffa Altchr. u. byz. Kunst. (B. 1914).

[4]) Dalton O. Byzantine art and archeology. L. 1911. Nová kniha Daltonova East Christian art. Oxf. 1925 má jen krátkou kapitolku o drobném umění.

rozhodnouti; nosily-li se však takové věci v době IV.—X. století v okrsku byzantské kultury, připojuji je také sem. Dále mohly býti věci vyrobeny v dílně cizí. Ale jsouli dělány podle vzorů byzantských, patří také sem.

K určení byzantského rázu šperku sloužiti může několik vodítek.

Pouhé terminy nebo zprávy uvedené v starých slovnících a knihách dějepisných (Prokopios, Konstantin) poskytují ovšem málo poučení, co to je byzantský ráz.

Mnohem více poskytují památky ikonografické, na jejichž těle a kostumu vidíme i předvedený šperk. Mince poskytují málo pro svou drobnost, ale už císařské medaillony z prvních dob byzantské říše jsou poučnější a ještě více podává bohatý materiál pozdně římských a byzantských bust císařských a konsulárních, dále portrétových řezeb ze slonové kosti (diptycha konsulární) v kostumu a výzdobě velmi pečlivě provedených a potom nástěnné mosaiky a malby chrámové ze VI. a násl. století. Konečně ani obrazy drobných miniatur z byzantských, syrských, aegyptských a jiných rukopisů nejsou bez významu.

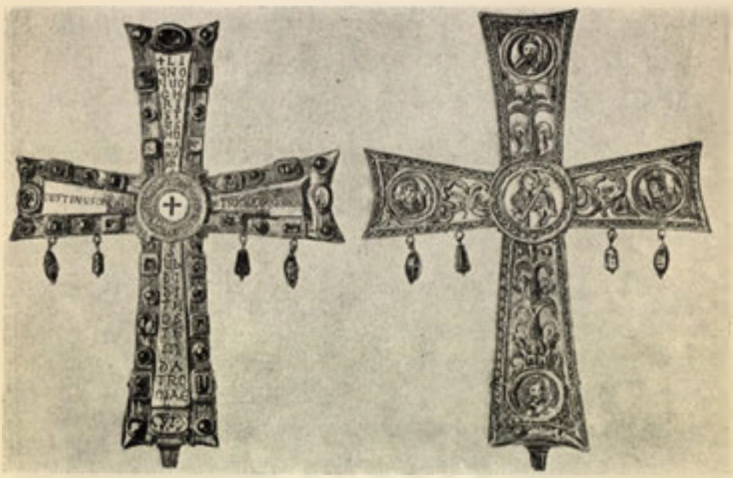
Tyto ikonografické materiály neposkytují ovšem náhradu za skutečný šperk, poněvadž bývá na nich obyčejně jen zhruba naznačen, ale hlavní tvary, které pro určitou dobu byly charakteristické, jsou zjevné a o sponkách, jak ukázala dále uvedená pečlivá studie N. Běljajeva, ikonografie podává obraz dosti podrobný a názorný.

Ke skupině materiálu určitě byzantského, náleží ještě několik skutečných šperků nebo drahocenného náčiní, jež můžeme pokládati za výrobek dílny byzantské proto, že to je prokázáno historicky, starou zprávou nebo nápisem. Tak je to na př. při evangeliáři Theodelindy langobardské královny darovaném basilice v Monze (poč. VII. stol.), nebo při kříži Justina II. chovaném v pokladu sv. Petra, nebo při relikviáři sv. Kříže nacházejícím se v Poitiers, jenž byl poslán Justinem II. sv. Radegondě.[1]) K nim se řadí na konec ještě značná řada drobných věcí, hlavně prstenů a nádob, ampul, amuletů nesoucích přímo řecké nápisy a pak náhrdelníků

[1]) Srv. Molinier Histoire IV. 9, 39 sl., Dalton East chr. art tab. LXI., Diehl Manuel 307.

ozdobených vsazenými mincemi východních císařů. To vše jest materiál bezpečný, z něhož možno vycházeti.

Hůře jsme na tom při ostatním a značném množství věcí, nalezených jednotlivě nebo pohromadě v pokladech, u nichž není žádného vodítka historického nebo epigrafického. Zde si pomáháme jinak, srovnávajíce je ovšem stále se skupinou předešlou. Mnohé z těchto věcí objevily se totiž v známých střediskách byzantského umění nebo v jejich okolí. Tu nás už samo místo, tedý moment geografický, vede k tomu, abychom je přičetli těmto střediskům,



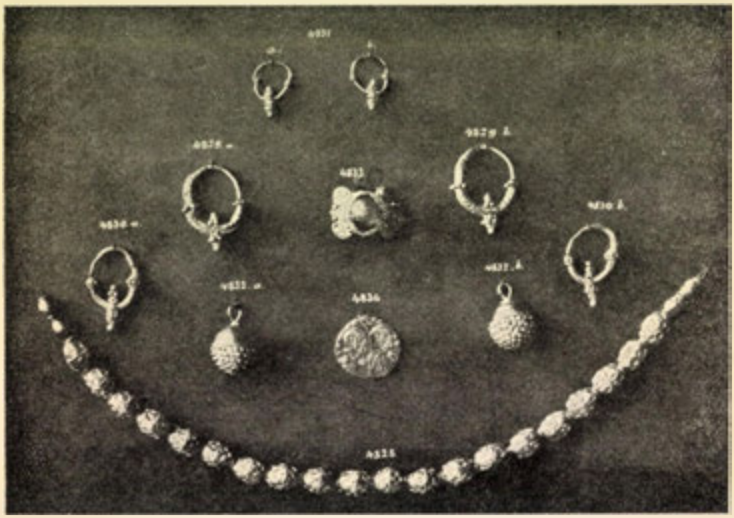
Obr. 1. Vatikánský kříž Justina II. (podle Ebersolta).

zejména když postřehujeme srovnáním s jiným bezpečným materiálem, že nesou vskutku příbuzný ráz. Poučným příkladem jsou na př. poklady nalezené v Mersině a v Kyrenii, nebo věci z hrobů langobardských hotovené v severní Italii. Pomocí jich určujeme pak snadno i spoustu jinde roztroušených a od středisk vzdálených nálezů. Ovšem že, čím dále jsme od místního pramene a čím je předmět osamělejší, — u kolika jich vůbec není naleziště zjištěno! — tím více jsme odkázáni na třetí a hlavní vodítko, totiž na samotný styl věci, na formu, techniku práce a ráz dekorace, jež lze abstrahovati z památek plně zajištěných, ať jsou to památky umění

monumentálního, či výše uvedené, bezpečné výrobky byzantské umělecké industrie.

Vzájemným spojením a stálou kontrolou těchto vodítek docházíme dnes již ke značné řadě památek, o nichž můžeme buď s jistotou nebo aspoň relativní jistotou říci, že pocházejí z dílen byzantských v širokém smyslu slova, jak byl výše vyložen.

Pocházejí buď z jednotlivých nálezů porůzných, nebo ze současných hrobů (i barbarských), nebo konečně z větších menších pokladů. Tyto poklady a vůbec větší nálezy vyšlé z oblasti by-



Obr. 2. Poklad z Trilje u Sinje. (Bull. arch. hist. dalm. 1921).

zantských dílen[1]) zasluhují, abych je zde podle krajů zvláště sestavil, pokud mi vešly v známost, už také proto, že se jich v dalším výkladu budeme dovolávati.

Z tresorů císařských, o nichž jsem se výše zmínil (str. 6), nezachovalo se v Cařihradě ovšem nic. To dávno rozebrali, pokud

[1]) Tím ovšem není řečeno, že vždy všechny jednotlivosti pokladu jsou byzantské. Máme-li na mysli, že poklad povstal někdy loupežným sebráním různých majetků, pochopíme že bývá pak různorodý, na př. poklad pereščepinský.

co zůstalo, Křižáci a Turci. Ale po bývalé oblasti moci a kultury byzantské bylo nalezeno dosti větších i menších pokladů, buď ve způsobě milodarů hrobních nebo ve způsobě pokladů ukrytých před nepřítelem.

Přehled jejich je následující.

Ze samého Cařihradu mi není znám žádný poklad šperků; pouze v jeho nejbližším okolí v Akalanu u Čataldže nalezen byl malý poklad, jenž podle mincí pochází z doby r. 613—641.[1]) Více jich znám z ostatního Balkánského poloostrova až po Dalmacii.

Sem patří především velký poklad šperků a nádob (VII. až IX. stol.) z Vrapu u Elbassanu[2]) a menší z XI. stol. nalezený u sv. Krále v Sofii,[3]) a pozdní (ze XIII.—XIV. stol.) z Dragičeva v Trnovsku.[4]) Nález z Nikolajeva u Plevna a z Arčaru (Ratiaria) u Vidinu jsou sice z III. století,[5]) ale mají význam proto, že jsou dokladem domácí výroby balkánské. Z Dalmacie pochází několik menších pokladů zlatých šperků, tak z Vidu u Metkoviće s mincemi VI. století,[6]) ženská souprava v hrobě u Trilje blíže Sinje s mincí Konstantina V.[7]) a řada věcí ze hrobů VIII.—IX. stol. u Biskupije v basilice sv. Marie.[8]) Také v kostele pocházejícím ze VI. stol. v Crikvině u Klisu našlo se několik šperků.[9]) Nálezy shromážděné v museu Kninském ukazují, že byla v Dalmacii značná koncentrace obchodu s byzantskými tovary.[10])

Bohaté na poklady a na nálezy hrobní s věcmi byzantskými je uherské Podunají, jež bylo nepopíratelně také velkým tržištěm

---

[1]) Jahrbuch d. d. arch. Inst. 1914. Bibl. 418 (nalezeno 420 zlatých mincí a několik šperků), a Åberg Goten u. Langobarden 124, 132, 147.

[2]) Strzygowski, Altai-Iran und Völkerwanderung (Leipzig 1917) 1. Strzygowski jen nádobí pokládá za byzantské, ostatní šperky přičítá čistě orientálnímu umění (40) a klade poklad do VII—IX. st. (242), Riegl hledá původ v dílnách M. Asie nebo Syrie (Sp. Kunstind. II. 49).

[3]) Znám z fotografie, ale nevím, byl-li publikován. Byl nalezen v hrnečku spolu s mincemi Komnenů.

[4]) Изв. арх. бълг. др. III. 336.

[5]) Tamže IV. 1, 47. Filov hledá dílny přímo v Ratiarii.

[6]) Bull. di arch. dalm. 1902, 197. Poklad je ze VI. stol., mince náleží době od. r. 518 do 582.

[7]) Karaman, Vjesnik za arh. dalm. 1921, s tab. I., (Konstantin V, 741—775).

[8]) Starohrv. Prosvjeta II. 1, 71, 143, III. 35.

[9]) Bulletino 1907, tab. IX.

[10]) Starohrv. Prosv. V. 67, 131, VI. sv. 1, VII. 43, 95.

byzantských obchodníků. Z dolního, rumunského území znám je sice velký poklad z Petrossy nalezený r. 1837, ale ten je z největší části sassanovský, tedy nebyzantský.[1]) Za to sem patří z Uher a Sedmihrad část velkých pokladů ze Szilágy-Somlyó nal. r. 1797 a 1889 ze IV.—V. stol.[2]) a jiné menší z Ostrovian v Šaryši,[3]) z Tokaje v župě zemplínské,[4]) z Baloty,[5]) k nimž druží se ještě hroby v Szent-Endre u Pešti[6]) a v Kunágotě v Csanadu,[7]) v Pustě Toti ve Fejéru,[8]) provázené byzantskými šperky, mincemi a nápisy, dále hroby v Pustě Bakodské[9]) a v Apahidě v župě kološské.[10]) Také depot tiskacích bronzových modellů z Fönlaku v Temeši a modelly z hrobu byz. zlatníka z Gátéru jsou původu byzantského.[11])

Větší obtíž působí velká skupina hrobů Hampelem sarmatskými a avarskými zvaných, v nichž je nepopiratelně mnoho drobností byzantského původu (náušnic, prstenu, záponek) vedle většího počtu věcí (různá kování okrasná, plaketty, náramky), o nichž nelze rozhodnouti bezpečně, pokud jsou byzantské a pokud z domácích nebo východních dílen. Sám jsem se v jedné části případů rozhodl spíše pro byzantský, resp. černomořský původ,[12]) ale nepokládám to za nic definitivního, zejména pokud se týče některých kování z řemenů. Bezpečněji budeme se moci roz-

---

[1]) Bock Fr. Mitth. C. Comm. 1868, 105; Odobescu Le trésor de Petrossa. Bukarest 1889—1890. Falke se však kloní vůbec pro byz. práci (Lehnert Gesch. d. Kunstgew. I. 199).

[2]) Hampel Alt. II. 15, III. 14—31.

[3]) Hampel Goldfund von N. S. Miklós (B. 1886) 147, Henszelman Mitth. Z. Com. 1866, 39.

[4]) Hampel II. 489 (I. 356, 370). Poklad z Darufalvy nemám za byzantský (Arch. Ert. 1904. 41).

[5]) Arch. Ert. 1893, 368. Nález je však pozdní.

[6]) Hampel II. 343, III. 263—264.

[7]) Hampel II. 339, III. 260—262.

[8]) Hampel III. 266—268.

[9]) Hampel II. 1, III. 1—4.

[10]) Hampel II. 39, III. 32—36.

[11]) Srv. Hampel l. c. II. 392, III. 446 (srv. Adony II. 391, III. 284)., Arch. Ert. 1905, 369 a Fettich N. Das Kunstgewerbe des Avarenzeit in Ungarn I. (Pest 1926) tab. IV. sl., str. 62—63. O těchto tiskacích modellech srv. dále stať o kováních pasů.

[12]) Srv. Ž. Slov. III. 684 a zde dále poněkud odchylně v odstavci o kováních pasů. Jinak jsem přesvědčen, že větší část svých šperků odebírali zbylí a pořímštělí Sarmaté v Podunají, a rovněž tak později i Avaři z východořímských dílen při Černém moři, na Balkáně a v severní Italii.

hodnouti, až bude znám lépe celý současný srovnávací materiál z těch končin, z nichž Sarmati, Avaři a Bulhaři přišli do Evropy, a ten pro starší dobu byzantskou (IV.—VII. století) ještě chybí.

Drahocenný poklad 23 zlatých nádob nalezený v Nagy-Szent-Miklóši v Torontálu,[1]) jenž je stále předmětem analys a sporů jak po stránce jazykové nápisů, tak i po stránce archaeologické, náleží sem také jenom z malé části; většinou je původu cizího (avarsko-bulharského?) a nemohu se odhodlati, abych jej s N. Kondakovem pokládal za práci východořeckou, pracovanou podle vzorů bulharských pro bulharského panovníka.[2]) Šperků v něm nebylo, ale je důležit pro stilové srovnání.

Z Italie pochází řada nálezů předně ze Sicilie: poklad z Pantaliky u Sortina s mincemi VI. a VII. stol., dále z Campobella di Mazara a jeden velký ztracený poklad ze Syrakus nal. r. 1873.[3]) K nim možno připojiti ještě několik sicilských pohřebišť se soudobým inventářem, tak hroby na Monte S. Mauro, u Racineci, Cotominella blíže Caltagirone a zejména hroby u Groticelli.[4]) Na severu Italie, kde neznám pokladů, dlužno se obrátiti k řadě

[1]) Hampel Alt. II. 401, III. 288–319 a Goldfund von Nagy-Szent-Miklós Bud. 1885 (Otisk z Ungar. Revue 1885—6).

[2]) Přehled různých mínění o datování a původu miklóšského pokladu podal nově H. Mötefindt (Der Schatzfund von Nagy-Szent-Miklós. Ung. Jahrb. 1925, 364). Zprvu jej kladli do V. nebo VI. stol. (Hampel 1884, 1894), což někteří opakovali ještě později (Meszáros 1916, Supka 1916, Hampel 1916), ačkoliv se už mezi tím N. Kondakov z vážných důvodů prohlásil pro konec IX. století; to bylo pak po něm nejvíce přijímáno s malým kolísáním mezi VIII. a IX. stoletím (Hampel 1905, Strzygowski 1917 do VII—IX. stol., Zimmermann 1923 do IX. st.). Mötefindt sám l. c. klade část (kalichy) teprve do XII. století. Pokud se původu týče, Kondakov myslil na byzantský původ na základě starých bulharských vzorů (Македонія 25, 60), Strzygowski na staroturecký původ ze střední Asie (Altai 54, 164, 242), Zimmermann na řecké Podkavkazí (Kunstgewerbe II. 105), Rosenberg na Chazarii mezi Donem a Volhou; Filov dává mu původ bulharský (Altbulg. Kunst 4), Supka nověji středoasijský (Studien zur Kunst des Ostens gew. J. Strzygowski. W. 1923, 251). Ale poklad miklošský je příliš komplikovaným zjevem, aby se původ jeho mohl rozluštiti jednoduše. Nejsou to věci všechny z jedné dílny, ba ani ne z dílen jednoho rázu a okrsku. Je to sbírka věcí různé provenience, věcí čistě orientálního, perského původu a bulharského, středoasijského vedle několika věcí z dílen byzantských.

[3]) Orsi Byz. Zs. 1910, 64, 462, Dalton Byz. art 542.

[4]) Orsi l. c. 78, 88. Ke Groticelli srv. Notizie degli scavi 1896, 334. Pohřebiště sahá od konce IV. do IX. století.

langobardských hrobů VI.—VII. století, jež chovají mnoho výrobků byzantských. Zde se totiž Langobardi po svém příchodu r. 568 dostali do silného vlivu kultury byzantské soustředěné v Ravenně a zápas obou kultur, přinešené germanské a místní byzantské projevuje se pronikavě v současných hrobech (Castel Trosino, Nocera Umbra, Civezzano, Cividale, Lingotto, Chiusi, Senise u Potenzy atd.). Nils Åberg a Brenner dobře vystihli tento dvojí ráz jejich inventáře, kde se stále stýkají sponky, přezky, kování, meče a dýky tvarů germanských s předměty byzantskými.[1]) Langobardští a gotští osadníci kupovali zprvu věci ze severoitalských byzantských dílen; později i jejich zlatníci sami napodobili šperky byzantské, přetvářejíce při tom staré germanské tvary tvarem, dekorací a technikou byzantskou.

Nemohu však přejíti tato severoitalská pohřebiště, aniž bych se zmínil, v jakém vůbec poměru jsou gotské a langobardské šperky z doby stěhování národů k byzantskému umění. Neboť se při těchto hrobech nejedná jen o přimíšené věci nesporně italsko-byzantského původu, nýbrž i o základní otázku, v jakém poměru k byzantské produkci jsou i jiné věci, jež se obvyklé pokládají za langobardské a gotské: sponky a přezky s paprsky, se zvěrnou (ptačí) dekorací a kameny vykládané, jež tvoří hlavní část šperků t. zv. gotské a langobardské provenience.

Přes mnohá badání není poměr těchto věcí, zejména starších ze IV.—V. stol. vyjasněn. Jedno se mi zdá jisté, že vznik nového uměleckého stylu, jemuž se dává jméno *„gotský"*, přičísti dlužno řeckým dílnám na Černém moři, které v II., III. a IV. století sjednotily v nový styl řadu prvků orientálních (barevnou inkrustaci, zvěrnou dekoraci a nové rostlinné motivy, pleteniny atd.), antických a patrně i nové prvky germansko-slovanské. Soudím proto, že prvé věci t. zv. stěhování národů v Černomoří a v Podunají jsou ještě výrobky řecké, resp. byzantské, máme-li zření ke III., IV. a snad i V. století. Ale, jak se má věc s massou věcí, která se od V. stol. objevuje v střední Evropě, pokud jsou ty věci ještě černomořské a pokud už výrobky římskogermanských dílen středoevropských, hlavně gotských, — na to je odpověď nesnadná.

[1]) Jahreshefte öst. Inst. XII. 119, Mon. ant. XII. (Castel Trosino), XXV (Umbra Nocera), N. Åberg Goten und Langobarden in Italien. Upsala 1923, 129—149, E. Brenner Berichte germ. Com. VII. 325.

Kdy a kde přestává prvotní řecká výroba? Jsou „gotské" věci z Podunají, ze Szilágy-Somlyó, Untersiebenbrunnu, Apahidy a z hrobu Childerichova nebo „langobardské" z Krainburgu nebo ze severní Italie v VI. a VII. století ještě byzantské, či už domácí, germanské z černomořských vzorů vyšlé?[1]) Germanští zlatníci pracovali v VI. století v Podunají, jak víme ze Eugippiova životopisu sv. Severina[2]) a rovněž takové dílny germanské pod vlivem byzantským musíme připustiti v severní Italii. Kde je nyní hranice mezi věcí ještě byzantskou a věci germanskou? Původ některých je zjevný, ale o jiných to říci neumím a hranici vésti nedovedu. Ten problém rozluští v detailu teprve budoucnost. Proto také velkou massu šperků rázu t. zv. merovejského nechávám přirozeně stranou, zde i v statích následujících. Jinak se k problému vrátím ještě jednou dále v stati o sponkách.

Z Německa znám jen nálezy mohučské, které však podle celého rázu náleží už XI.—XII stol. Jeto řada kruhových spon okrášlených kameny, filigránem i emailem, agraffy s orlem, emailované agraffy, řada prstenů a náušnice lunulovité granulované a emailované. Hlavní poklad nal. r. 1880 a známý dříve pod jménem Heylova pokladu přičetl O. Falke císařovně Gizele, manželce Konrada II., korunovaného r. 1024.[3]) Poklady sekaného stříbra hojné ve vých. Německu mají pro byzantskou industrii ze IV.—X. století jen negativní význam.[4])

Bohatší je na poklady byzantských šperků Rusko, ale také teprve od XI. století,[5]) tedy z doby, která již nenáleží do rámce této práce, v níž sleduji věci starší do X. stol. Z této doby

[1]) Riegl měl na mysli původ byzantský (Kunstind. II. 40, 92), po něm Falke u Lehnerta Gesch. Kunstgew. I. 195 a kdysi i Molinier Hist. IV. 1. 17.

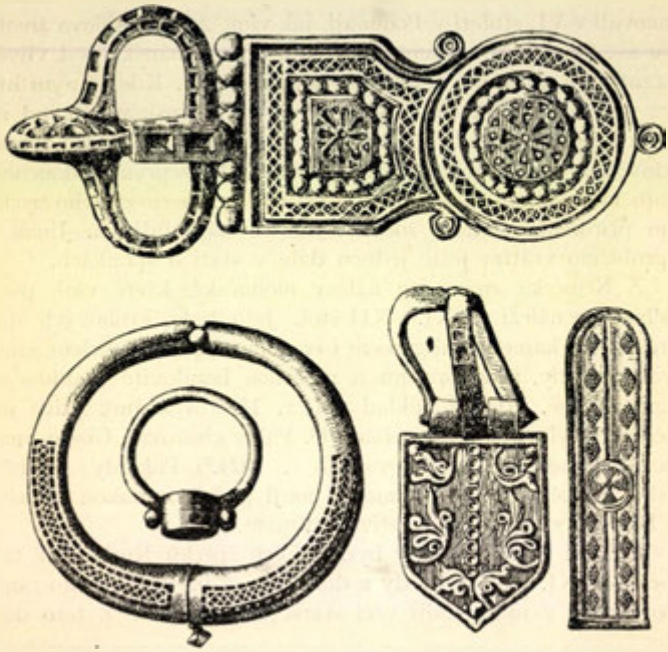
[2]) Vita Sti Severini VIII. (aurifices barbari na dvoře královny Rugiů).

[3]) O. Falke Der Mainzer Goldschmuck d. Kaiserin Gizela. Berl. 1913. Srv. i Schneider Kunstgewerbeblatt 1886. III, Kondakov Клады 59—60. Dvě další byz. záponky nalezeny byly u dómu, ale ty náležejí již konci XII. nebo počátku XIII. stol. (Schneider Fr. Mittelalt. Goldfibeln. Jahrb. pr. Kunstsaml. 1897. 170).

[4]) Srv. hlavně spis Hervorragende Kunst und Altertumsgegenstände. Berl. 1896. I. tab. 1—5.

[5]) Srv. jich výčet u N. Kondakova Русскіе клады I. Petr. 1896 a Русскіе древности V. 101 sl. V posledních 30 letech našlo se ještě mnoho nových, které chtěl Kondakov uveřejniti v II. díle svých „Kladů", ale k tomu již nedospěl.

patří sem vedle territoria staré Korsuně, jejíž umělecké dílny rozkvetly znovu v době byzantské a v jejíž rozvalinách se zachovalo množství po různu nalézaných památek, především část velkého pokladu nalezeného r. 1912 v Malé Pereščepině v pol-



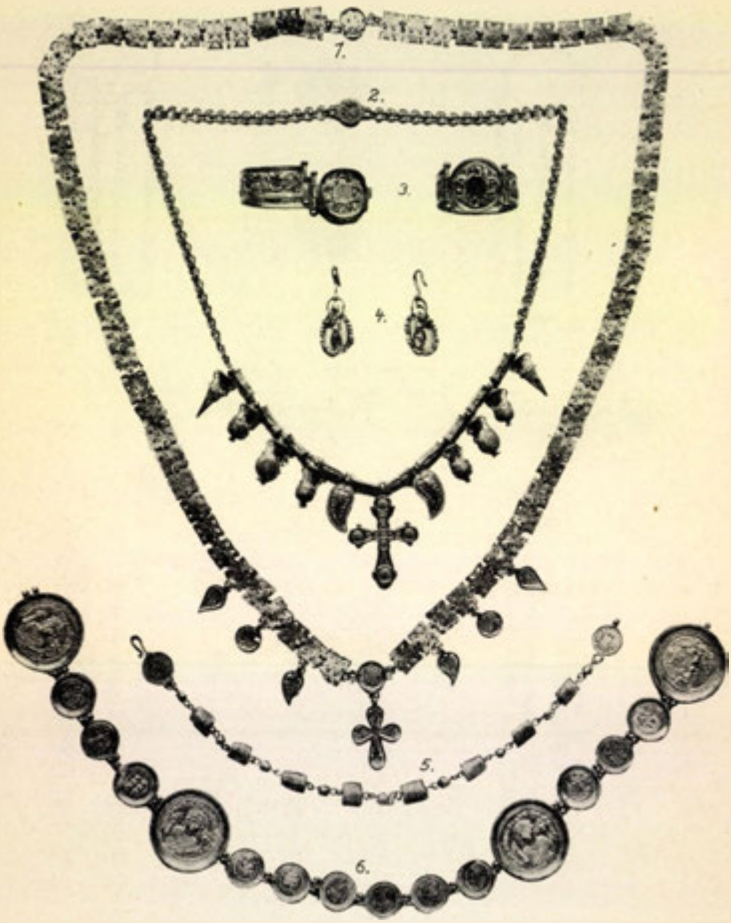
Obr. 3. Šperky z pokladu pereščepinského.

tavské gub. sestávajícího z věcí (nádob, zbraní a šperků) původu a stáří různého, asi od V. do konce VII. stol.[1]) Vedle toho

[1]) Poklad z Malé Pereščepiny tvoří rázem svým a sporem o stáří pendant k miklósskému. Kondakov (ústní výklad) pokládal jej za avarský poklad z poč. VI. stol. doplněný věcmi odjinud ukořistěnými. J. Strzygowski klade hellenistické věci do konce V. stol. (Altai 47, 51), A. Bobrinskij do konce VII. stol. (Матер. по арх. Россиu. T. XXXIV. 111—120), Hampe nádobí do V—VI. stol., ostatek do VII. (Reallex. II. 278), L. Maculevič do VII. stol. (Sem. Kond. I. 132). Nověji i N. Fettich (Kunstgewerbe I. oklad Avarům pro shody s věcmi uherskými.



Obr. 4. Část pokladu z Kyrenie u Kypru.
Podle Da [illegible] Byz. art. 543).



Obr. 5. Jiná část pokladu z Kyrenie na Kypru.
Podle Daltona (Byz. art. 535).



Obr. 6. Část pokladu z Aegypta.
Podle Daltona (East christ. art., tab. LVIII).

jsou známy ještě menší ze VI. a VII. století. Z nich o pokladu z Fativiže u Černigova, nevím dobře, do jaké dílny jej přičísti.[1]) Za to jsou byzantského původu poklady z Michelsfeldu u Anapy v kubaňské oblasti,[2]) z břehů ř. Čuleka,[3]) ze sela Novomichalkovského na Černém moři,[4]) z Krylosu u Stanislavi,[5]) ze Zalisí u Čortkiva[6]) a blíže neznámý poklad z Uviśly u Husiatyna.[7]) Také hroby v Gagrách a Dusukale pod Kavkazem,[8]) pak hroby gotské na Krimu odkryté ze VI.—VII. století nejsou pro starší byzantskou industrii bez důležitosti.[9]) Na severním pobřeží Baltického moře našel se r. 1820 menší poklad byz. věcí ze stříbra, filigránem a kameny zdobeného (sponka, náušnice a náramek) v Kremonu v Livonsku.[10]) Do téže doby náležejí i byzantské věci, ostatně silně orientalisující, z pokladu gnězdovského.[11])

V Orientu řadu důležitých a datovaných pokladů poskytla Syrie a kraj sousední. Patří sem jednak řada mis a jiného nádobí nalezeného v Antiochii, v Stumě u Halepa, u Kyrenie na Kypru a v Rize (Riha) na Orontu, v Emese,[12]) jednak poklad šperků VII. stol. pocházející z Mersiny, rozvalin starého Tarsu[13]) a jiný z Kyrenie na Kypru,[14]) chovaný dnes ve sbírkách Britského musea, města Nikosie a ve sbírce Pierponta Morgana. Datován je císař-

[1]) V. Kozlovská Сборник проф. Грушевскаго I. 44.

[2]) Kondakov Клады 193.

[3]) Poklad tento s věcmi shodnými v pokladu anapském cituje Kondakov l. c. 194.

[4]) Spicyn klade jej do VI—VII. stol. (Изв. арх. к. XXV. 188).

[5]) Řada stříbrných šperků a kusy nádob. Ілл. провідник по Нац. Муз. у Львові. 1913, 9, 11; Janusz Zabytki 217. Náleží do VI—VII. stol. Emailovaný diskus má značku Βιταλιου.

[6]) Také stříbrný poklad (pohár, prsten, nákrčník). Janusz Zab. 102, č. 145.

[7]) Antoniewicz WPZ. VII—VIII (1920) 21, 26.

[8]) Spicyn Изв. арх. к. XXIII. 103, XXV. 188.

[9]) Rěpnikov Изв. арх. к. XIX. 1. Mince nejmladší je Maurikiova.

[10]) Katalog d. Austellung in Riga 74, tab. 17 (Nr. 538).

[11]) Kondakov Древн. V. 61. sl.

[12]) Literaturu k těmto nálezům nádobí viz u Diehla Manuel 312—317. a Byz. Zs. XXIV. 256.

[13] Dalton Byz. arch. 541, Kondakov Клады 187, tab. 18—19. Poklad je v Eremitáži.

[14]) Dalton l. c. 535, 543, 572, Archaeologia LVII, LX; Strzygowski Altai 41, Oriens christianus 1915, 96; Sambon Le Musée 1906. Avril. Mince jsou od Theodosia II. do Konstanta II.



Obr. 7. Filigránové a niellované šperky z pokladu nalezeneno u Spasska blíže Kazaně.

Podle A. Spicyna.

skými mincemi v náhrdelníku do konce VII. století. Missie Morganova našla i v Susách malý poklad byz. šperků, provázených mincí Nikefora Foky, tedy z X. století.[1])

Z Aegypta vedle množství drobných nálezů koptických znám sice jediný,[2]) ale nad jiné vynikající poklad šperků, jenž byl uložen v VII. století a nalezen r. 1909 na neznámém dnes místě (podle jedné verse u Siutu, staré Lykopole,[3]) podle jiné u Šekh-Abady, staré Antinoe), odkudž se rozešel do čtyř soukromých sbírek Ch. L. Freera v Detroitu (dnes ve Washingtonu), J. Pierponta Morgana v New Yorku, W. Burnse v Londýně (dnes v Brit. museu) a L. Ganse v Berlíně (dnes v královském museu). Popsán byl souborně prof. W. Dennisonem.[4]) Poklad nalezený v Karthagu (ze IV. stol.) je v museu Britském.[5])

Jiné poklady jsou již čistě orientální a nespadají v rámec této práce. Jsou však leckdy poučné, poněvadž ukazují rozdíl mezi tím, co bylo byzantské a tím, co bylo orientální. Srv. na př. poklad ze Spasska (obr. 7.) nebo poklady sekaného stříbra z východního Německa, o nichž jsem se zmínil výše na str. 23.

U mnohých z uvedených pokladů naznačuje naleziště samo, kam asi poklad patří svým původem. Ale vždy je to přece jen ráz sám, styl věcí, který je nejdůležitější a který především rozhoduje, můžeme-li předmět pokládati za výrobek doby a dílny byzantské, čili ne.



Obr. 8. Pošívky z nálezu v Sofii.

[1]) Morgan Dél. en Perse. Mém. VII. tab. VI.

[2]) Podle zprávy Dennisonovy (Treasure 103) je prý v Eremitáži ještě jeden malý poklad z Aegypta (náhrdelník a náušnice) z V. stol., ale nepublikovaný.

[3]) Jen dvě věci jsou z Alexandrie.

[4]) W. Dennison. A gold treasure of the late Roman period. Univ. of Michigan Studies. Hum. Series XII. New York 1918. K tomu srv. ještě stati R. Zahna v Amtl. Ber. kg. Kunstsamml. XXXV. 88, XXXVIII. 1. Dennison přičítá věci dílnám alexandrijským a syrským. (101).

[5]) Dalton Catalogue of early christ. and byz. Ant. (L. 1921) 38.

III.

Technika.

Byzantští zlatníci užívali všech technik, které byly známy v římské, řecké a orientální industrii. Částečnou výjimku tvoří jen vrubořez a tausie, které u nich nenašly obliby. A. Riegl sice operuje také s vrubořezem východořímského původu, nalézaje i jisté rozdíly mezi ním a západořímským,[1]) ale nehledíc ani k nejasnému obsahu jeho terminu „oströmisch", zejména pokud se týče chronologie, zůstává faktum, že vrubořezu v byzantských nálezech od doby Justinianovy nevidíme mimo černomořský břeh, kde je lokální.[2]) Rovněž inkrustace stříbrem na železe (tausia) nebyla neznámá dílnám východořímským, ale neujala se tam.[3])

Z ostatních technik setkáváme se na počátku byzantské doby (asi do V. století incl.) s dekoračním prolamováním, pak nastupuje především zrnitý filigrán (v dobách pozdějších ovládl drátkový), a kde běželo o barevné effekty, orientální inkrustace, t. j. vykládání perlami a drahokameny. Poslední je vykládání emailem, kterážto technika stala se během doby nejtypičtějším charakteristikem byzantského umění a také nejkrásnější jeho ozdobou od IX. století. Místo římské tausie ujalo se hojně, ale jen pro určitý

[1]) Riegl Kunstind. II. 29. Východořímský vrubořez je mělčí, relief plochý a v ornamentu pronikají úponkové linie. Západořímský přechází vývojem v šrafovaný řez (Schraffenschnitt), kdežto východní i v degeneraci podržuje vlnovitou úponku.

[2]) Srv. gotské hroby krimské. Jinak pravého vrubořezu z byzantských nálezů neznám. Ale vyskytly se věci patrně byzantské, jejichž dekorace prořezávaná v drobných vzorcích má patrně svůj základ v starém vrubořezu. Sem bych na př. řadil velké zlaté sponky z pokladu pereščepinského (Seminar Kondakov I. tab. VIII). Zde obr. 3.

[3]) Riegl II. tab. XV. 1, 4.

druh šperků, — niello. Že se tu a tam vyskytne i plátování zlatem nebo stříbrem, je přirozené, ale není to technika Byzantiu vlastní.[1]) Jinak snaha po barevném effektu je typická pro toto umění, a projevila se i v architektuře principem plakáže, pokrývajícího stěny střídavými různobarevnými plochami drahých mramorů, mozaik, skelných nebo kovových výzdob.[2])

Prolamování (*opus interrasile*).

Prolamování je vlastně také technika jdoucí za koloristickým effektem, ale výsledek jí docílený je mnohem jemnější než effekt verroterie. Už Řekové si tuto prolamovací techniku oblíbili.[3]) Ale nejvíce se rozmohla v římské době císařské, vyvinujíc se v stále jemnější a drobnější vzory, až dostihla rázu jemných krajek, vyzdvihujíc krásně kresbu od tmavě podložené půdy.[4]) S prvními drobněji prolamovanými pracemi setkáváme se na širokých obrubách, kterými od konce II. století začali obkládati ozdoby pásové a císařské medaillony, jak ukazuje řada krásných příkladů z nálezu v Kolíně nebo z Petriance a jiných jednotlivých.[5]) Nejvíce a nejkrásnějších krajkám podobných věcí máme však od století III. do V.,[6]) v němž, jak se Zahn domnívá, prolamování přestávalo

---

[1]) Srv. na př. sponu křížovou v brit. museu č. 257 (Cat. 41) nebo spony z Volobujevky u Izjumu (Старовинності Ізюмщини. III. tab. 22 (1928).

[2]) Bréhier, L'art. 13.

[3]) O této technice srv. více u A. Riegla Kunstind. I. 139 sl. a O. Zahna Amtl. Ber. XXXVIII, 17. sl. Moderní název *opus interrasile* souvisí se starým interradere.

[4]) Tento princip dobývá si od konce IV stol. význačné platnosti i v dekoraci monumentální. Vegetální ornament se počíná od své půdy oddělovat, sprvu jen pomocí hlubších děr (stínů) vyvrtaných vrtákem, který ryl kámen místo dláta, jež dříve modellovalo. Od konce V. stol. tato vrtací procedura ustoupila jiné technice, která ještě větší effekt způsobila, — technice ***skulptury à jour***, při níž ornament se vůbec půdy nedotýkal mimo na krajích, tak že máme před sebou jakýsi druh krajky, odrážející se od hlubokého tmavého pozadí. (Bréhier L'art 118—121, Dalton East chr. art tab. 29, 65). Nejkrásnější doklady poskytují dekorace hlavic a plošných výplní Sv. Sofie, Malé Sv. Sofie (chrám Sv. Sergia a Bakcha) a jinde v Středomoří.

[5]) Srv. nálezy kolínské v Bonner Jahrb. 99. tab. 1. (2—5), nález petrianecký u Hampela, Goldfund 162.

[6]) Srv. medaillony Caracally a Alex. Severa, na náhrdelníku z Naixu, u Dennisona (Treasure 104, 135 tab, 26—28, 35), Sept. Severa u Zahna 1, c. 21, Filipa v Brit. museu (Cat. of Jew. tab. 61, č. 2870), enkolpion a medailon Honoriův publ. Zahnem (l. c. XXXV. 95, XXXVIII. 10—14, srv. Dennison

býti v oblibě. Nicméně velký medaillon z Aegypta, náležející k byzantské hřivně z počátku VII. století, ukazuje, že se to vyrábělo aspoň do roku 600.[1]) Celkem bylo prolamování v oblibě po tři století. Zahn ovšem soudí, že se to nerobilo po celé římské říši, nýbrž jen v Gallii a v Porýní, kde se našlo nejvíce dokladů. Tím Zahn tuto techniku odlučuje od umění byzantského, ale nepokládám uvedený jeho závěr za přesvědčující, a nechtěl bych vylučovati dílny východořecké s vlivem Orientu, jak ostatně Zahn dříve sám soudil.[2]) Ovšem jen, pokud se týče jemného krajkovitého prolamování s vegetální a animální dekorací, neboť tutéž techniku krajkovitého prolamování vidíme tam ve výzdobě architektonické, na hlavicích sloupů a na výplních zábradlí. Starší jednoduché tvary[3]) na obrubách medaillonů jsou italské, provinciálně římské, středoevropské.

O tom, jak se prolamování provádělo, srv. to, co v poslední době poznamenali O. Zahn a A. Kisa[4]). Umělec probil na aversu velký počet direk, jejichž okraje na reversu zůstaly poněkud vytlačené. Potom vzorce vypracoval nožíky a pilníky a na konec je vyhladil.

Filigrán.

Byzantský filigrán byl drátkový (řetízkový) i zrnitý.[5]) První vytvářel na hladkém povrchu šperku ozdobu pomocí připájených

tab. 15, 16). Dále srv. prolamovanou desku z Malé Asie nal. s mincemi IV. stol. v Brit .Museu (Cat. 39, č. 252), sponku z Apahidy (Hampel III. 35) a jiné uvedené Rieglem (Kunstind. I. 145, 146, tab. 16), náramek a zvoneček ze Siutu a Jülichu (Zahn l. c. 85 a 27), věci z kollekce Morganovy (Dennison tab. 48, 49), z Brit. musea (Cat. of. Jew. tab. 65), dále pásovou desku z Kolína nal. v římském hrobě s mincí Gordiana III. (Bonner Jahrb. 99, 43 sl., tab. I) a prsten s latin. nápisem z Nikolajeva (Изв. арх. бълг. др. IV. tab. IV, 6.).

[1]) Amtl. Ber. XXXVIII. 45, Dennison Gold Treasure 135, tab. XV, XVI. Později ve XIII st. vyráběly se ploché ozdoby z prořezávaného olova (Wulff Mittelalt. B. Atlas, tab. VII).

[2]) Amtl. Ber. XXXV, 88 (později XXXVIII. 37). Strzygowski hledá původ v Turkestanu na základě nálezu z Kočkaru v Semirěčí (Altai 210, 213). Také Wulff, zdá se mi, vidí tu vlivy syrské (Altchr. byz. K. 408).

[3]) Riegel Kunstind. l. c. tab. XIII—XV., Kisa l. c. tab. I.

[4]) Zahn l. c. XXXVIII. 16 pozn. 2 a Kisa v Bonner Jahrb. 99, 47.

[5]) Srv. Živ. Slov. III. 250 a doplň historií granulace u Rosenberga Gesch. d. Goldschmiedkunst. Abt. Granulation (Frankfurt 1918) a H. Schmidta Bericht. XXXIX. 52.

drátků nebo řetízků z hladkých kroucených nitek, druhý sestavoval ozdobné perličkovité linie a plochy, nebo vytvářel tvary hrozníčkovité.[1]) Obojí druh byl znám již v starověku a obojí přešel do industrie byzantské.

Pokud se týče filigránu zrnitého, který je bez odporu orientálního původu a i za doby byzantské hojně byl v Orientě používán (ve Foenikii, Syrii, Mesopotamii i Turkestaně), domnívám se, že náleží byzantským dílnám především ten druh, jenž je tvořen ze zrn hrubších, ponejvíce zlatých a pájených ve formy malinovité a hroznovité, které měly působiti reliefně. Tento druh hruběji zrnitých šperků mám za byzantský proto, že se jeho hroznovité a malinovité prototypy nacházejí v klassickém umění řeckém a že se nejvíce a v tvarech typických objevuje v starých nálezech na Balkáně a v té části Ruska, jež byla v kulturním spojení s Cařihradem nebo jeho dependancemi na Bosporu a v Chersonesu.[2]) Dále na sever mizí. Podíváme-li se na př. na inventář hrobů z okolí Vladiměře dobytý A. Uvarovem najdeme tam sice typické orientální náušnice s třemi bubínky (srv. dále), ale hrozníčkových tvarů už tam není. Naproti tomu filigrán, přicházející z dílen orientálních, ať foenických a syrských, nebo turkestanských (Samarkand) už ve II. tisíciletí př. Kr.[3]), byl a zůstal více stříbrný a vykazoval plošné vzory sestavené z jemných makových zrníček kladených do ploch, zejména do trojúhelníčků vedle sebe řaděných. Snahou jeho je tedy vytvářeti ornamenty plošné, ne reliefní, jako bylo v Byzantiu. Vidíme to na celé řadě příkladů ze starověku, pak od století IV. do X. a XI. a i dále ze století následujících, jak ukazují přemnohé ruské a sibiřské poklady stříbrné orientálního původu[4]) a zejména poklad ze Sobajky, Biljarska a ze Spasska (srv. obr. 7.) nebo v Uhrách poklad z Darufalvy u Šo-

---

[1]) Tyto kuličky robily se v staré době různě (srv. recepty u Theofila III. 35—37 sl.) K dnešní výrobě srv. Blümner Techn. IV. 317, Rosenberg Granul. 8 sl. O způsobu, jakým byly v staré době připajovány a který nám je tajemstvím, viz u Rosenberga 12.

[2]) Srv. zejména nálezy náušnic v museu kninském a z pohřebišť u Kloštra, Bílého Brda, Bukovce (Prosvjeta V—VII, Vjesnik hrv. dr. VII. 31, 81), dále nález v Sofii (srv. výše str. 19) a z Uher v pokladu tokajském (srv. výše str. 20) nebo triljském (str. 19).

[3]) Srv. Živ. Sl. III. 250. Také Etrurie sem patří (Rosenberg Granul. 43.).

[4]) Srv. Živ. Sl. III. 257, 672. Ze Sibiře viz šperky z kurhanu u Kara-Agače (Akmolinsk). Изв. арх. к. XVI. 27.

proně.[1]) Rozdíl mezi tímto orientálním a byzantským filigránen vystoupí nám na oči nejlépe, srovnáme-li na př. poklad ze Spasska, Darufalvy nebo i z Tempelhofu, z Psar s pokladem tokajským nebo triljským, jež jsou importy byzantskými.

Tímto rozlíšením nechci však říci, že vždy vyznačuje zmíněný různý původ; i byzantské dílny vyráběly věci s makovou granulací, na př. na náušnicích, hlavně asi dílny blízké Orientu, zejména syrské.

Filigrán *drátěný* (filigrane cordé, скань, сканное дѣло) vyskytuje se v byzantském zlatnictví od samých počátků, ale ovládl teprve od IX. stol., kdy přešel s byzantskou industrií do Ruska, do Italie (opus veneticum) a do ostatní střední Evropy.[2]) Drátky tohoto filigránu jsou připájeny buď přímo na půdu ornamentované plošiny nebo i na jiný filigrán na dně položený a ozdoba je při tom vytvářena buď jedním ohýbaným drátkem, nebo aspoň dvěma zkroucenýma a kladívkem v pásku stlučenýma. Na barmách pokladu rjazaňského je ozdoba drátková kladena i v několika vrstvách nad sebou.[3])

V starší době byzantské setkáváme se pravidelně s jednotlivými oddělenými pásky tvořícími prosté ornamenty v podobě O, C, S, nebo lyry, trojky, srdce a kladenými vedle sebe tak, že dohromady sestavují kombinované plošné dekorace. Je to technika, jejíž



počátky možno sledovati už na řeckých špercích z Kerče z prvních stoletích po Kristu,[4]) nebo na sponkách z Ostrovian,[5]) ale jež bez odporu rozkvetla teprve v V. a VI. století. Srv. medaillon Gratianův se Szilágy-Somlyó,[6]) košíčky náušnic z Keszthely,[7]) terčovité

1) Arch. Ert. 1904, 41.

2) Kondakov Клады 50, tab. XVI—XVII, Древн. V. 38.

3) Kondakov tamže a p. 102 sl.

4) Отчетъ za r. 1903, 45—46, Изв. арх. к. I. 95. tab. 2.

5) Hampel Goldfund 149.

6) Hampel Alt. III. 19. Srv. i email. sponu odtamtud.

7) Hampel III. 166, 167 (srv. I. 360).

sponky z Castel-Trosina[1]) a pak různé kollierové záponky, závěsky a bubínky náušnicové z téže doby.[2]) Srv. obr. 9.

V pozdější době tyto jednotlivé oddělené drátky mizí a objevují se rozvětvené, bohaté a husté motivy úponkovité, které ve XII. století dostihují takové jemnosti, jakou ukazuje na př. čapka Monomachova, nebo barmy rjazaňské nebo obklad Mstislavova evangelia.[3]) Ale jednotlivé drátky v podobě S nebo lyry vidíme ještě na pokladu gnězdovském a závěskách z Jessu z X. století[4]), jenže jsou pak pravidelně granulovány (tordovány).

Inkrustace.

Inkrustace drahokameny a perlami je také původu orientálního, neboť se mohla zroditi jen tam, kde se drahokameny odedávna nacházely ve větším množství. Už to, že se v Evropě objevují první inkrustace s almandiny, ukazuje na původ východní, neboť tento almandin pocházel ze Syrie, Anatolie a Indie. I sklo barevné vzniklo v Orientě a s různobarevnými pastami setkáváme se v Aegyptě už v II. tisíciletí př. Kr.

Hlavním pramenem evropských inkrustací byla asi Mesopotamie, Persie a Turkestan. Tam se setkáváme s inkrustovanými steatitovými a bronzovými soškami už v kultuře chaldejské,[5]) tam vznikly vykládané šperky pokladu z řeky Oxu a achaemenovského hrobu (VI.—IV. stol.) odkrytého v Susách,[6]) a odtamtud přišly přes Kavkaz nebo Kaspické moře do země kubanské a k Černému moři už v VI. stol. před Kr.[7]). Zde při Černém moři udržovaly se v drobném umění až do prvních století po Kr.[8]), kdy se jich

[1]) Åberg Goten u. Lang. 83. Srv. pod věci ve sbírce P. Morgana (Cat. of a coll. of merov. ant. Paris 1910. tab. II—VII.)

[2]) Cat. of early ant. č. 256, 282, Riegl Kunstind II. 76, Hampel Alt. III. 213, 215, 244 (II. 299).

[3]) Kondakov Клады 68, 75, tab. 20. Древн. V. 44, 47, 102; srv. i jemné tkanivo bucharského pokladu z XIII—XIV st. (Изв. арх. к. XXIX, 80).

[4]) Kondakov Др. V. 60, 63, 85, Cat. Riga tab. 27. Srv. i fibule mohučské (Schneider Goldfibeln 174).

[5]) Heuzey Ant. Chald. 275, 325, Dalton Treasure 24 sl.

[6]) Dalton Treasure 5, 18, 24, 91, 113, pl. XIX, XXI; Heuzey Ant. 275, 325.

[7]) Sem patří nález v kurhaně kelermeském (Jahrb. d. arch. Inst. Anz. 1904. 100, 1905, 57, Minns Scythians 222).

[8]) Srv. kurhan artjuchovský na Tamanu (III. st. př. Kr.) a Glinišče u Kerče (Minns Scythians 431—434, 435) kurhan majkopský (Rostovcev

chopily řecké dílny v Pantikapaii a v sousedních koloniích a začaly je napodobiti ve velkém množství, dodávajíce je jednak germanským tam usazeným Gotům, jednak do Byzantia. Nabývám čím dále tím více přesvědčení, že t. zv. merovejská, nebo zde konkretněji řečeno gotská, langobardská, burgundská atd. verroterie je původu východořeckého a že to byl vedle černomořských kolonií a Gotu i Cařihrad, který ji převzal a obchodem dále šířil do jižní a střední Evropy.[1]) Při tom ovšem obchodní cesta syrská přinášela od Eufratu stále podobné čistě orientální práce. Že tato technika v Persii existovala v době Sassanovců, dosvědčuje kování z Wolfsheimu se jménem Ardašira, zakladatele říše z r. 226, a zlatý šálek Chosraua II. (590—628) chovaný v Národní bibliotéce v Paříži.[2]) Je to proto i v současné byzantské industrii technika obvyklá.

Pokud se týče detailů byzantské inkrustace setkáváme se v ní od V. století jak s cabochony do kulata obroušenými a porůznu rozsazenými, tak i s kameny hladce přibroušenými, sestavujícími v přihrádkách ornamentální pásky a plochy.[3]) Prvou techniku pokládal bych za orientální složku v byzantské inkrustaci, druhou za černomořskou původem. Cabochony bývají později posazeny do nízkých i vyšších kovových patron, jež vyčnívají z půdy a drží kámen pomocí ohnutého i ozubeného okraje nebo pomocí drátků později i držátky o třech drápkách nebo drátěnými guirlandami a palmettami, jak ukazují věci z nálezu mohučského.[4]) Jinak

Еллинство 134), poklad novočerkaský (Minns 281), hrobní nálezy v Bori pod Kavkazem (Мат. по арх. P. XXXIV. Tab. I—II) a zejména nálezy v Kerči s mincemi IV. stol. (Отчет за 1904 г. 70, 78, Spicyn Изв. арх. к. XVII. 115, Stern Зап. Odessa XX. 1897, Rostovcev Rev. arch. 1920. XI. 112). Se zasazováním drahokamenů ve IV. stol. př. Kr.setkáváme se i v nálezech z Olbie (Bassermann-Jordan Schmuck 27). Srv. bližší v mém Živ. Slov. III. 269. Z Pontu to ovšem časně pronikalo i na Balkán. U Abdery v Thrakii nalezen byl náhrdelník se vsazenými granáty a datovaný mincemi do konce III. stol. (Zahn, Amtl. Ber. XXXV. 78). Srv. i současné nálezy z Nikolajeva a Arčaru (Изв. бълг. арх. др. IV. tab. 2. sl.

[1]) Srv. výše str. 22.

[2]) Srv. Ebert Die Wolfsheimer Platte und die Goldschale des Khosrau. Balt. Studien zur Arch. Berl. 1914. 57 sl.

[3]) Srv. Riegl Kunstind I. 183.

[4]) Falke Goldschmuck 3, 7, 16, 31, obr. 18, 19, tab. IV., Schneider Goldfibeln 173 a Rosenberg Nielo 91.

jsou kameny pravidelně vroubeny granulovaným nebo tordovaným prstencem. Zde bych dodal, že podobný effekt, jaký působila inkrustace v kovu, vyvoláván byl i vkládáním drahokamenů do výšivek, do látek, zejména do obruby šatů. To bylo speciálním rysem cařihradské nádhery, od doby Justinianovy až do XII. stol., rovněž jako obruby z perel umístěných na drátěných poutkách.[1])

Email.

Také email je stará technika orientální, jež přešla ve IV. století přes Středozemní moře do Gallie a Italie a rozvinula se dosti — ovšem jen ve způsobu neprůsvitného emailu jamkového (ém. champlevé) — v industrii římské.[2]) Z římských emailů nemohl však vzniknouti email, jenž se stal význačným charakteristikem zlatnictví byzantského, totiž email přihrádkový (ém. cloisonné), při němž leží průsvitná pasta ve zvláštních drátkových přihrádkách, na povrchu kovu připájených. Pro tento druh musíme hledati původ jiný a ten se patrně nacházel ve vzorech, které do Syrie a Cařihradu přicházely z Persie a z Aegypta. Perský původ není zcela jistý, ale je pravdě nejpodobnější, neboť email cloisonné objevuje se tam už na věcech z doby achaemenovské.[3]) Odtud přešel email do řecké industrie černomořské v době př. Kr.,[4]) a zde se udržoval i později.[5]) Z vlastních byzantských dílen známe dnes nejstarší krásné památky z V.—VI. století, dosvědčující, že i tam byl známý před tím.[6]) Hlavní rozkvět byzantského emailu datuje se však teprve do dob ikonoklastů a makedonské i komnenské dynastie (od IX. do XI. stol.), kdy se projevil velký vliv

---

[1]) Ebersolt Arts 142 (zde p. 147 o orientálních technikách textilních užívaných v Cařihradě), Dalton Byz. art 505,

[2]) Srv. podrobnosti v mém Živ. Slov. III. 274.

[3]) Srv. šperky v Louvru chované. Nádoby a cihly emailem polévané byly užívány v Susách už za Sargona I. a Naram-Sina (Morgan Mém. dél. en Perse XIII. 99). K perskému emailu doby sassanovské srv. Kondakov Byz. Email 57 sl., 67—68, 72—73.

[4]) Srv. Artjuchovský kurhan na Tamanu (Minns Scyth. 404, 431).

[5]) Veselovskij Труды XII. apx. c I. 344 sl. (v kurhanech kubaňských II—III. st. po Kr.).

[6]) Srv. kříž z pokladu Sancta Sanctorum (Diehl Man. 306) a vnitřek relikviáře (Poitiers) Justina II. a Radegondy (Molinier IV. 1, 40, Diehl l. c. 307) a jiné (Diehl 370). Kondakov za první památku byž. původu měl paliotto z chrámu sv. Ambrože v Miláně (z r. 835).

orientální. Ale potom upadl a nahrazen byl novým rozkvětem v západní Evropě, na Rýně a v jižní Francii.[1])

V době rozkvětu bylo v Cařihradě emailů plno. V císařských dílnách, které techniku chovaly v tajnosti, byly emailovány všechny druhy nářadí kostelního, nářadí a nádobí dvorského (kříže, kalichy, enkolpiony, disky, relikviáře, oltáře, rámy ikon i ikony samy), dále různé druhy šperků a mimo to i zbraně a postroje koňské atd.[2]) Na věcech, pokud jsou zachovány, vidíme překrásné průsvitné tóny smaragdové, tyrkisové, skořicové s červeným odleskem nebo zlatým pavučinovým třpytem (chatoiment d'or) a téměř všude je to email v připájených přihrádkách,[3]) jejichž techniku popsal koncem XI. nebo počátkem XII. stol. mnich Theofilus a nověji rozebral N. P. Kondakov. Připájené proužky, tvořící buňky a zároveň kostru dekorace, jsou u tohoto byz. emailu (v protivě k emailům z doby úpadku a k imitacím) velmi tenké, jemné, čímž je i vrstva emailu v buňce tenká, asi ½ mm. Do těchto buněk dával se pak různobarevný prášek skelný, načež se hmota roztavila na železné plotně a pod železným pokrovem obloženým žhavým uhlím. Doba pálení působila značně na kvalitu tónu. Po vystydnutí se všechny nerovnosti povrchu vybrousily a tvrdým kamenem tak dlouho hladily, až se email krásně leskl a mezi buňkami čistě vystoupila zlatá kresba buňkových stěn.[4])

Že se do VIII. a snad i do IX. století emailů méně užívalo, vidíme na špercích. Od IX. století jsou šperky byzantské většinou emailovány, ale před VIII. stol. na věcech zjištěného stáří a byzantského původu je emailu poskrovnu. Tu ještě stále ve výzdobě

---

[1]) K historii rozkvětu byz. emailu srv. hlavně dílo N. P. Kondakova Byz. Email. (Petr. 1889—1892) a vedle něho ještě studie: Schulz J. Die byz. Zellenemails der Samml. Swenigorodskoi. Aachen 1884, Bock F. Die byz. Zellenschmelze der Samml. A. von Swenigorodski. Aachen 1896, Stasov V. Hist. du livre Les émaux byz. A. W. Zwenigorodskoi. Petr. 1898, O. von Falke Kupferzellenschmelz im Orient und in Byzanz. (Monatshefte f. Kunstwiss. II. 1909, 234), Rosenberg Zellenschmelz, Fr. 1921.

[2]) Kondakov Byz. Em. 110, 312. Srv. i jeho Древн. V. 35—37.

[3]) Srv. Živ. Slov. III. 283. Byly ale i techniky jiné. Na jedné byzantské desce emailované, je celá figura na líci prohloubena, na rubu vypuklá (Dalton East. chr. art tab. 62). Také jamkový email byl užíván, ale jen k hrubším pracem, jako je obraz sv. Theodora bojujícího s drakem v petrohradské Eremitáži (Wulff. Altchr. byz. K. 603).

[4]) Další podrobnosti viz v Živ. Slov. III. 285.

ovládaly filigrán nebo vykládání drahokamy, ale ne email. Není ani v pokladu aegyptském, ani v kyrenijském, ani v mersinském, jež jsou vesměs ze VI. a VII. století, a jinde se objevuje jenom nepatrně vedle bohaté výzdoby filigránové a drahokamové. Srv. jedinou sponku v pokladu ze Szilágy-Somlyó.[1])

Niello (lat. *nigellum*, ř. ἔγκαυσις).

Jak jsem již výše řekl, tausia do obliby v byzantské industrii nepřišla,[2]) ale za to niello (čerň), jehož technika spočívá v tom, že se do rýh vyrytých do půdy kovové vtavila sloučenina stříbra (mědi, olova) se sírou a boraxem a potom celá plocha náležitě vyčistila a vyleštila. Na světlé ploše recipientu, obyčejně stříbrného, objevil se černě nakreslený obrazec.[3])

Niello, jehož původ bych opět hledal v Orientu, objevuje se dosti hojně v římské industrii III. a IV. století po Kr. a odtud přešlo i do industrie byzantské, kde se s ním shledáváme v V. a VI. století, a to právě na věcech rázu ještě antického, na př. na misách z pokladu kryloského a kyrenijského.[4]) Na bohatšíchšpercích nebylo ho však té doby užíváno. Tam nestačil pouhý černě naznačený ornament, leda podřaděný;[5]) tam byly applikovány techniky honosnější: filigrán, inkrustace, perly a email. Za to ovládlo niello prsteny, zejména hraněné a to nejen jejich chatony, nýbrž i plošky sousední a obrubu kruhovou, jak ještě dále ukáži na řadě dokladu. Jen to bych chtěl říci předem, že bývá na nich niellován obyčejně vyrytý monogram nebo nějaký basreliefní emblem a že se tato technika objevuje nejen od VII. stol., kam patří mísy nebo prsteny z nálezů kyperských[6]), nýbrž již dříve. V Brescii nalezen byl niellovaný prsten s mincemi III. století.[7]) Vedle prstenů byly hojně

[1]) Hampel Alt. III. 20.

[2]) Tausia na železe nalézá se sice v langobarských hrobech severní Italie, kde se stýká s věcmi původu byzantského, ale mezi ně nepatří, je to zřejmě složka římsko-germánského původu (Åberg Goten u. Lang. 136, 137. 149). Věci tausované byz. stilu jsou řídké (Riegl. II. tab. XV. 1, 4). Tausovaný je podle Radiće i pár ostruh z Biskupije (St. Prosv. II. 8).

[3]) Srv. bližší v Živ. Slov. III. 298 a hlavně u M. Rosenberga Gesch. d. Goldschmied-Kunst. Abt. Niello (Frankf. 1924).

[4]) Dalton Byz. art 572, 575, Ілюстр. провідникъ 11. O niellovaných mísách (missorium) ranního středověku viz u Rosenberga Niello 68. sl.

[5]) Srv. na př. bohatou záponku z Brit. musea (Catal. pl. IV. č. 253).

[6]) Dalton Byz. art 539, 544 sl., 687—689.

[7]) Rosenberg Niello (1924) 46.

niellovány i křížky, relikviáře[1]) a ovšem i velké kusy nářadí. V X. století připomíná se čerň vedle emailu na zlatém sarkofagu Jana I. Tzimiska.[2]) Ale v celku vidíme, že to byly přece jen lacinější šperky, které byly zdobeny touto technikou.

Později se niello objevuje stále hojně na věcech ze století X. a následujících, jak nám ukázala řada ruských pokladů, z XII. a XIII. stol. na př. poklad Jessikorského a zlatovercho-michajlovského monastýru v Kijevě, poklad terichovský a sachnovský.[3])

Při tom bylo i v Orientě stále v oblibě a to na stříbře. Srv. na př. věci v pokladu bělogostickém (XI. st.) s arabskými nápisy, nebo v pokladu ze Sairam-su (Syr-Darja) z konce XII. století, nebo v pokladu spasském ze stol. X.[4]).

Z jiných drobností technických význačných pro byzantskou industrii připomněl bych v VI. a VII. století zálibu v podlouhlých plechových slabě konických trubičkách, k sobě skládaných. Vidíme je na křížku z Mersiny nebo na článcích spojujících v předu náhrdelník s medaillonem nebo křížkem (Mersina, Kyrenie, Aegypt). Srv. obr. 4—6. Rovněž trubičky hranolované ke skládání collierů jsou od III. stol. obvyklé.[5]) Trubičky tyto a podobně i duté obruče náhrdelníků a náramků bývají na konci obepjaty kovovým páskem.[6])

Jinou charakteristickou drobností jsou řetízky z rýhovaných plíšků v byz. pokladě X. stol. nalezeném v Susách,[7]) a rovněž tak rýhovaná očka na záušnicích v pokladu tokajském.[8]) I toto rýhování na uškách shledáváme už od III. stol.[9]) Perlovec, kde perly spojeny jsou kovovými články je hojný od časné doby, ale nejvíce ho je v VI. a VII. století.[10]) Motiv arkádový, známý

[1]) Diehl Manuel 308 sl., 317, 419, 708 atd., Dalton Byz. art 544. O niellovaných křížích srv. Rosenberg Niello 52 sl., Molinier Hist. IV. 40, Kříž v Monze z poč. VII. stol. má niellovaného Krista na zlaté půdě.

[2]) Ebersolt Arts 69 (Preger Scr. orig. Const. II. 283, Leon Diacon X. 11.)

[3]) Živ. Slov. III 302, Chaněnko Древн. V. tab. 28, 29. K byz. věcem z doby po r. 867 viz Dalton Byz. art 544 sl.

[4]) Зап. арх. VII. 1, 157, Kondakov Древн V. 97.

[5]) Dennison Treasure tab. 31, 26, 27, 28,

[6]) Dennison tab. I, VI, XXVI, XXVIII, XLV.

[7]) Morgan Mém. VII. tab. VI.

[8]) Hampel II. 493. Srv. i Chaněnko Древн. V. tab. 29.

[9]) Dennison l. c. XXVI, XXVIII. Cat. Brit. Mus. tab. 59, Falke 29.

[10]) Rosenberg Jahrb. f. Kunstwiss. 1918. 7.

z prstenů objevuje se i na jiných větších špercích na př. na agraffách mohučských, kde tvoří konstrukci, na níž spočívají buňky s drahokameny nebo přímo konstrukci buněk.[1]) Také vroubení okraje nízkými obloučky pokládám za byzantské.[2])

S reliefní tepanou výzdobou setkáváme se přirozeně jen na větších plochách, na nádobách a vůbec věcech větších rozměru, ne na špercích. Přešlo to sice z antiky, ale hlavním centrem této práce zdá se býti v VI.—VII. st. opět Syrie,[3]) jak ukazuje řada stříbrných nádob odtamtud, o nichž jsme se zmínili již výše (str. 28). Zde také bylo význačným rysem pozlacování figur na stříbrné půdě.[4]) Ze šperků byly to jen věci zhotovené z tenkého plechu měděného nebo bronzového a pozlaceného, jejichž ornament byl ze spodu vytepán. Srv. na př. terčovité sponky keszthelského typu, o nichž dále bude řeč, nebo velké duté knoflíky ozdobné.

Jsou ovšem ještě další technické charakteristiky byzantské kovové industrie, ale ty bude nutno studovati v musejích na předmětech samých. Z pouhých obrazů nelze o nich mnoho povědět. K technice výroby drátů z plechu vystřihovaných a kovaných srv., co vykládá Zahn.[5])



Obr. 9. Sponka z langobardských hrobů z Castel-Trosina. Podle Aberga).

[1]) Falke Goldschmuck obr. 18, 24, Schneider Goldfibeln 173.

[2]) Srv. nález ve Vrapu (Strzygowski Altai, tab. V) a v Ostrovianech.

[3]) Srv. Brehier Art 123, Diehl Syria II. tab. 12, 13.

[4]) Srv. diskus z Kerče nebo paténu z Rihy (Bréhier l. c., Diehl. Manuel 308 sl.). Pozlacené jsou ovšem častěji bronzové nebo stříbrné sponky, přezky a kování pásová, knoflíky a pod.

[5]) Amtl. Ber. aus kg. Kunstsammlungen XXXVIII. 7 sl.

IV.

Dekorace.

Pokud se týče dekoračních motivů, které tak význačně charakterisují byzantské umění stavitelské i skulpturu i malbu illuminovaných rukopisů, dlužno říci předem, že užití jich ve šperku, až na několik výjimek, je podružné. Z toho, co na př. tak bohatě a výrazně charakterisuje skulpturální výzdobu hlavic sloupových, výplní balustrad, sarkofágů nebo stél náhrobních, kde se jako princip byzantského vkusu proti antickému objevuje snaha pokrývati celou plochu stylisovanou ozdobou, vidíme v oblasti šperků celkem málo, a to z té příčiny, že u největší části šperků nebylo místa, nebylo dost široké plochy, aby se na ni mohly applikovati dekorace různých druhů úponek, rozvilin, složené sujety animální a pod. Proto také na šperckých převládá mnohem více pouhá geometrická výzdoba technická, popsanými technikami vytvořená, než výzdoba vegetální nebo animální. Nicméně jsou i na šperkách applikovány motivy těchto dvou druhů, zejména na fibulích, záponkách, závěskách náhrdelníků a štítkách některých prstenů, náramků a lunulovitých náušnic, vůbec kde byla přece větší ploška k disposici.

Figura lidská, která byla ve velkém byz. umění až do XIII. století vytvářena podle klassické tradice s gesty graciósními, s noblessou v postoji a v duchu harmonie (srv. mosaiky a fresky), v kategorii šperku byla na šperkách v poměru k antice méně užívána, zejména vyjmeme-li Krista na křížích, o kterých viz dále zvláštní odstavec Jinak se objevuje občas na ozdobných výplních vytvořených motivy rostlinnými nebo geometrickými, které bývají doplněny tělem zvířete nebo i člověka, ale traktovány jen ornamentálně v ploše, nebo nízkém reliefu, vedle toho bývá i v kategorii terčovitých záponek a přezek a pak na drobných štítkách náramků a prstenů.

K motivům, jež se při tom vyskytují, náleží motiv Danielův (člověk mezi dvěma lvy nebo člověk bojující se lvem), motiv sv. Meny (člověk mezi dvěma velbloudy), oba hojné na koptických



Obr. 10. Plakety pásové s motivy animálními ze Sicilie. (1. Sicilie, 2. Aderno, 3. Belvedere).
Podle Orsiho.

řezbách a ampulách, ale řídké na špercích[1]), dále motiv člověka mezi dvěma ptáky, motiv vojína jezdce (Bellerofon, Salomon, Theodor, Georgios) ubíjejícího lva nebo hada[2]), motiv kříže mezi dvěma postavami a občas i scéna z Nového zákona[3]) nebo panna Maria s Ježíškem.[4]) Na destičkách prstenů a náramků vidíme jen drobné figurky orantů a svatých v postoji vedle sebe. Větší pohnuté zcény jsou vůbec velmi řídké, na př. scéna lovecká na

---

[1]) Srv. na př. Wulff Atlas I. tab. 9, 10, 68, Catalogue tab. X. Altchristl. B. I. 263. Dalton Byz. art, 124, 187, Forrer Gräberfeld tab. XII. K sv. Menovi srv. Kaufmann Handbuch 398.

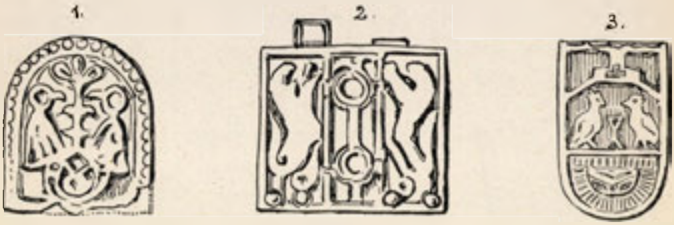
[2]) Tento motiv doložen je v byz. době literárně ze IV. st., kdy se Konstantin Veliký dal na bráně paláce vyobraziti v boji s drakem, symbolisuje tak záhubu nepřátel církve (Eusebius Vita Const. I. 31. Srv. Ebersolt Arts 23, 134). Potom je několikrát doložen z V—VII. století na př. na dvou discích z Aegyptu a záponce z Feneku a Dobogó (Wulff Atlas I. tab. 40. Hampel II. 220, III. 177, Alföldi II. 47), jiné z Oron-le-chatelu (Besson L'art barbare 136, 139—141), a často v době pozdější (Wulff. Mittelalt. B. tab. V. VII, X., Atlas II. tab. X., Altchr. byz. K. 63, Dalton Byz. art 616, Catalogue 137, Forrer Gräberfeld von Achmim tab. XI. 3).

[3]) Srv. o nich u Kaufmanna Handbuch 321 sl. Srv. i Hampel I. 503.

[4]) Orsi Byz. Zs. 1912. fig. 19.

špercích z Kunágoty.[1]) Plastické figurky lidské zdobí po vzoru antickém občas hlavice kostěných jehlic koptických.[2])

Na záponkách, knoflíkách a medaillonech setkáváme se



Obr. 11. Plaketty pásové s motivy animálními.
(1. Abony, 2. Tiszabura, 3. Adony).

Podle Hampela.

také s hlavou svatého nebo císaře,[3]) ale vedle toho přičítám byzantské industrii ještě užívání plochých (litých nebo tlačených) mask lidských na líci plakett, pásových kování a t. zv. longobardských plechových křížů mezi motivy úponkovitými a pleteninovými.[4])

Jinak je pravděpodobno, že v době císařů ikonoklastů (726 až 843) dávaly se i na šperky místo obrazů svatých jen obrazy vojenské a dekorace vegetální s animálními motivy. Ale věc tu bude nutno ještě blíže přezkoumat a doložit.

Figura zvířecí. Větší úlohu má v byzantském dekorativním umění figura zvířecí, applikace zvířecích těl (ssavců, ptáků, delfinů i zvěrů fantastických), přecházejících do ornamentů. Zvěrnou dekoraci převzalo byzantské umění z části z antiky a umění hellenistického, z části přímo z Malé Asie, Syrie, Aegypta a Persie.

[1]) Hampel III. 260.

[2]) Wulff Altchr. B. tab. 21, 23. V pokladu esquilinském ze IV—V. st. byly ještě podobné jehlice antické (Catal. of ant. 37).

[3]) Hampel III. 170, (I. 331), Alföldi Untergang II. 47, tab. VI.

[4]) Srv. str. 111, obr. 12 a Hampel III. 180, Forrer Achmim tab. XIII., Posta III. Reise 139, 421, 486. Ovšem, není každá postava na plakettách vpletená do vegetálních nebo zoomorfních motivů byzantská. Srv. Hampel III. 74, 85.

Ukazují na to jednak sujety samy (lvi, pardali, sloni, orli, pávi a asijská zvířata fantastická), jednak jejich význačná komposice.

Největší zálibu nacházel byzantský vkus v klidných komposicích rázu heraldického, při nichž dvě zvířata stojí proti sobě buď čelem (affrontována), nebo zadkem (adorsována) po stranách svatého stromu, sloupu, vásy a jiného emblému nebo lidské postavy a to na základě principu absolutní symmetrie Tento motiv byl v přední Asii obvyklý ode dávna a přecházel časně na řeckou pevninu, jak ukazuje brána v Mykénách; později se jím nejvíce vyznačovalo dekorativní umění perské v době sassanovské a odtud jej znovu přejímali umělcové syrští, alexandrijští a byzantští. V byzantském umění setkáváme se s ním velmi hojně na štítech stél, reliefů a nářadí, na reliefech sarkofagů, parapetů, hlavic, i v dekoraci tkanin ze všech dílen byzantských od VI. do X. století. Jako zvířata figurují zde holubi a pávi (dva obvyklé symboly křesťanské), zajíci, kohouti nebo lvi, gazely, sirény, orli, delfini, gryfové stojící po obou stranách nádoby, stromu, kříže nebo svatého monogramu. Dokladů je v stavitelství a skulptuře veliké množství.[1]) Všude je také zásadní rozdíl od zvířecího stylu germanského. I na špercích objevuje se tento motiv (dva holubi, pávi, zajíci), a to nejčastěji na ploškách lunulovitých náušnic aegyptských a syrských,[2]) potom na plakettách i přezkách pásových ze Sicilie



Obr. 12. Zlatý křížek s dekorací tlačenou ze sev. Italie.
Podle Forrera.

[1]) Srv. na př. Wulff Altchr. byz. Kunst. I. 182, Altchr. Bildwerke 19, 20, 21, 22, 31, 34, 44, 71, 86, Atlas I. tab. 19, 49, 53, Mittelalt. B. 10, O významu starokřesť. symbolů zvířecích viz u Kaufmanna Handbuch 284—290. Symbol Kristův — ryba (Ιχθυς) je řídký.

[2]) Wulff Atlas I. tab. 35, Catalogue tab. V. (268, 270, 276, 277). O těchto dekorativních výplních na ploškách lunul pojednala podrobně M. Ruxerówna

a z Uher,[1]) na záponkách,[2]) a později v Rusku hojně na koltech, kollierech a náručích XI.—XII. století, zde vedle ptáků také s dvěma sirénami, z pola ženami, z pola ptáky.[3]) Lvi kráčející nebo proti sobě stojící (i orli) zůstaly okrasou plošek prstenů byzantsko-bulharských.[4])

Ostatní zvěrné komposice jsou proti této klidné symmetrické mnohem řidčí. Je viděti, že byzantskému umění, které v podstatě zůstávalo stále řecké a snažilo se tvořiti v duchu symmetrie, klidu a noblessy, byly cizí podoby divokých nebo fantastických zvířat v scénách divokých, jaké jsou odedávna vlastní střední Asii a Mesopotamii.

Spíše se ještě setkáme s figurami jednotlivými a to jak v dekoraci architektonické a keramické, tak i na špercích: s orlem s rozepjatýma křídlama a s jednou na stranu obrácenou hlavou, starým to symbolem známým už z Aegypta, Sus a Babylonie,[5]) a pak s orlem o dvou hlavách, rovněž motivem starým, jenž se dostal už před X. stol. do Byzance a stal se tam heraldickým znakem Palaeologů.[6]) Z Persie byly dále převzaty motivy páva, okřídleného drakona s dlouhým ocasem, a gryfa okřídleného s ptačí

v Przeglądu arch. III. 38—45, a dává jim původ syrsko-aegyptský, hlavně alexandrijský. Holuby, jako symbol v koptické industrii, viz hojně v díle Fcrrerově o Achmimu—Panopoli tab. I—VII a XVII—XVIII.

[1]) Hampel III. 49, III. 238 (Czikó) III. 284 (Adony), Arch. Ert. 1899, 88 (Tiszabura); Byz. Zs. 1912, 199.

[2]) Besson L'art barbare 64 sl.

[3]) Chaněnko Др. V. 27—29, Kondakov Др. V. 108, 111, 115, 120, 135, 141, 158.

[4]) Peteva Изв. на етн. муз. VII. 73. Motiv sv. Georgia je hojný na kruhových ozdobách bulharských fesů (ib. 63).

[5]) Morgan Mém. XIII. 34, 35, tab. 40, Meissner Altbab. Plastik 12, 20, 133, 143, Heuzey Ant. chald. 83. K byz. dokladům srv. Kondakov Македонія 231 (Ochrid), Wulff Mittel. B. 100, 103, tab. 18, Filov Altbulg. K. 13, Ebersolt 145, Bréhier Etudes sur l'hist. de la sc. byz. 1911, 19, Dalton Byz. art 707, Kondakov Др. IV. 114, Матер. по арх. Кавказа XIII. tab. 4, 7, Strzygowski Kopt. K. 39, 60, 128, Wulff Altchr. B. 26, 40, 41, 89, Atlas XL., Hampel III. 535. Také na byz. olifantu z Jázs-Berény je (Hampel II. 892, 897, III. 532, 535).

[6]) Dvouhlavý orel byl symbolem babyl. města Lagaše a převzat Hittity (Meyer Reich d. Chet. 28). K byz. dokladům srv. Ebersolt Arts 111, 116, 121, 124, 145. Filov (Altbulg. Kunst 1919. 6, tab. II.) uvádí orla ze Staré Zagorv a klade jej již do VII—VIII. století.

hlavou[1]) vkomponovaných do kruhu (oválu), daného buď formou šperku, nebo do kruhu, vytvořeného ornamentální komposicí na ploše větší. Jsou to známé motivy orientální, zejména sassanovské.[2]) Ale i prosté domácí motivy ptačí a ssavčí jsou hojné na př. na plakettách sicilských přezek.[3])

Vegetální ornament byzantský spočívá jednak na klassické úponce (akanthové, břečťanové) jednak na úponce révové, jež v hellenistické době přišla z Orientu. Révová úponka ve IV.—VII. století je prováděna naturalisticky, bohatě a při tom v Syrii i Aegyptě proplétána ovocem, ptáčky a malými čtvernožci.[4]) V V. až VIII. stol. vykazuje úponka občas dlouhé, silně roztřepené listy a v kruhových výplních tvary vířivé. Také palmetta zůstala oblíbeným dekoračním elementem.

Vedle úponky jednostranné, vyplňující obruby, stala se důležitým a oblíbeným motivem pro výplň orámovaných ploch úponka dvojstranná, rozvilina. Je to oblíbený motiv byzantského umění od V. do X. stol., ale zároveň s ní setkáváme se v perském umění s tak blízkými analogiemi, že vzájemné působení je očividné. Srv. jen rozviliny na reliefech pilastrů v Taq-e-Bostanu z doby Chosroa II. (asi r. 620) a na nádobách perských různých dob[5]) s rozvilinami z dílen byzantských.[7]) Část těchto rozvilin vznikla

[1]) Jiní fantastičtí netvorové doloženi jsou literárně (Ebersolt Arts 78, 82, 116, 120, 145).

[2]) Srv. nálezy u Björkö a Voločku blíže Dorohobuže u Rjazani (Arne, Suède 158, 172 sl.), dále závěsek z Tirnova (Filov Altbulg K. 42), z Estonska (Tallgren Zur Arch. Eesti II. 145, 146), z Boldogu v Uhrách (Hampel III. 74), z Monte Maura, z Groticelli (Byz. Zs. XIX. 70 sl., Notizie degli scavi 1896, 339), ze Zakolan (Obzor praeh. IV. tab. 12), z Benepusty (Hampel II. 474, III. 341). Všechno však není byzantské. Hojné doklady těchto komposic mimo kategorii šperků (zejména na tkaninách) viz u Wulffa Altchr. B. 40, 41, 89, Atlas I. 34, II. 22, Mittel. B. 18, 28, 23, 126, Strzygowského Kopt. K. 39, 60, 128, Daltona Byz. art 83, 587, 588 a j.

[3]) Orsi, Byz. Zs. 1912, 200.

[4]) Srv. památníky v Baalbeku, Damašku, Palmyře, Jerasalemě, Bávitu, Fajúmu (Wulff Altchr. byz. K. I. 266, 268 sl. Srv. i Wulff Altchr. B. 21, 70, 71, 72, 83 atd., Dalton Byz. art fig. 24, 25, 122, 449, 456, 689, 712). Na záp. srv. křeslo arcibiskupa Maximiana v Ravenně z VI st. (Dalton East christ. art. tab. 66). O vývoji úponky od doby Justinianovy viz Riegl II. 99 sl.

[5]) Dieulafoy L'art ant. de la Perse V. 96, 97, Sarre 39, tab, 90; Smirnov Вост. серебро tab. 49, 50, Албумъ рис. 337.

[7]) Srv. mausoleum Gally Placidie v Ravenně a ambo v San Spirito

ze dvou složených úponek, ale jiné mohly vzniknouti přeměnou starého liturgického mesopotámského symbolu svatého stromu, zejména ty rozviliny, v jejichž středu stojí vyrůstající svatý kříž, t. zv. процвѣтшій кресть ruské archaeologie.[1]) Prototypy na-



Obr. 13. Kvetoucí kříž na barmách z Bolgar (1, 2), na pečeti stratéga korsuňského (3) a na desce z Cavally (4).
Podle Kondakova.

lézáme v Mesopotamii v podobě rozrostlého lotosu, ale později lotos ustoupil prvkům palmettovým, révovým, akanthovým a v tomto způsobu přešel do umění byzantského, kde jeho vývoj skončil tím, že místo pně stojí kříž mezi kvetoucími ratolestmi a někdy i affrontovanými zvířaty. Je to zjev hojný od VI. do XI. stol. na Balkáně, v Italii a od X. i v Rusku.[2]) Motiv obrub a rozvilin z vázaných květů, také starého orientálního původu[3]) do byzantské industrie nepřešel, jen do islamské a do podkavkazské. Rovněž tak nepřešel středoasijský motiv úponky s listy kruhovitými (Kreislappen).

tamže (Haupt Ält. Kunst d. Germ. 135 tab. 17), výzdobu ze Sv. Marka z VI—VII st. a z Nikaie (Wultf Altchr. byz. K. 413, 503), vazbu z Herefordu (Creutz Gesch. d. edlen Met. II. 83). Pozdější doklady ze sv. Sofie a sv. Marka viz u Ebersolta Arts 58, 59, Daltona 553, 617. Koptické doklady viz u Wulffa Altchr. B. Atlas 27—28.

[1]) Srv. o jeho významu u Kondakova Др. IV. 23.

[2]) Srv. doklady u Wulffa Mittelalt. B. 5, 14, 19, Altchr. byz. K. 509 a Daltona Byz. art 157, 169, 559, 711, Kondakova Др. IV. 83, 161, V. 36, 111, 129. Zejména krásné jsou v chrámech zakavkazských (Мат. по арх. К. XIII. tab. 3. 5, 8, 16, 24, 26, 28, 32, 38). Z X. stol. jej vidíme na pečeti stratéga Theodora z Korsuně (Kondakov l. c. IV. 4; srv. i 23) a jiných nedatovaných pečetí císařských (Изв. ист. мат. культ. III. tab. XIV. 1, 10, XV. 16).

[3]) Viz u Hampela Alt. I. 702, III. 299—316, Arne Suède 119, 126, 132, 146, Chaněnka Др. IV. tab. 16—17, Niederla Zprávy arch. úst. I., 32.

Na špercích se úponka vyskytuje přirozeně méně a jen tam, kde bylo pro ni místo, tedy ponejvíce na úzkých a delších kováních pásových v uherských (avarských) a chazarských hrobech. Ovšem zde právě stojíme před těžkou otázkou, pokud jsou podobná kování prací byzantskou, a pokud barbarskou. Ale část jich s úponkami ohlasu antického může býti přece byzantská (viz dále stať o přezkách a kováních). Na těchto kováních se setkáváme často i s palmettou, ovšem ne čistou, antickou, nýbrž přetvořenou, nebo vkomponovanou do tvaru plaketty při přezkách a nákončích.[1]) Jinak se setkáváme s palmettou na ozdobných knoflíkách byzantských a ozdobných závěskách.

Rozvilina, jakožto dekorace vyžadující větší plochu, vyskytuje se na špercích jen zřídka, na př. na větší ploše zápony z Tagančе.[2]) Také na větším kříži Justina II. ze VI. stol. je vkomponována, nebo na váse z Emessy a na řezbách koptických, ale věci ty už mezi šperky nepatří.[3]) Za to kvetoucí kříž je hojněji zastoupen zejména od X. stol. v pozdější ruské umělecké industrii na medaillonech (barmách), na koltech a náručích z ruských pokladů XI.—XIII. století.[4]) Rozviliny z připájených drátů nalézáme občas na zadních hladkých stěnách závěsků, jaké se našly na př. v hrobě želeneckém a v pokladu mohučském, oba asi z X. století (obr. 16).

Ornament *geometrický* měl v byzantském umění velkou úlohu, neboť mohl ve velké míře vyhověti byzantskému principu uměleckému: plniti celé plochy dekorací. Při geometrickém ornamentu dálo se to kladením motivů hustě vedle sebe a to nejen do jednoduchých řad v obrubách, nýbrž i do řad nad sebou tak, že se vytvářel vzorec na všechny strany nekonečný. Tyto motivy vznikly v Orientě bezpochyby z techniky textilní a odtud přešly

---

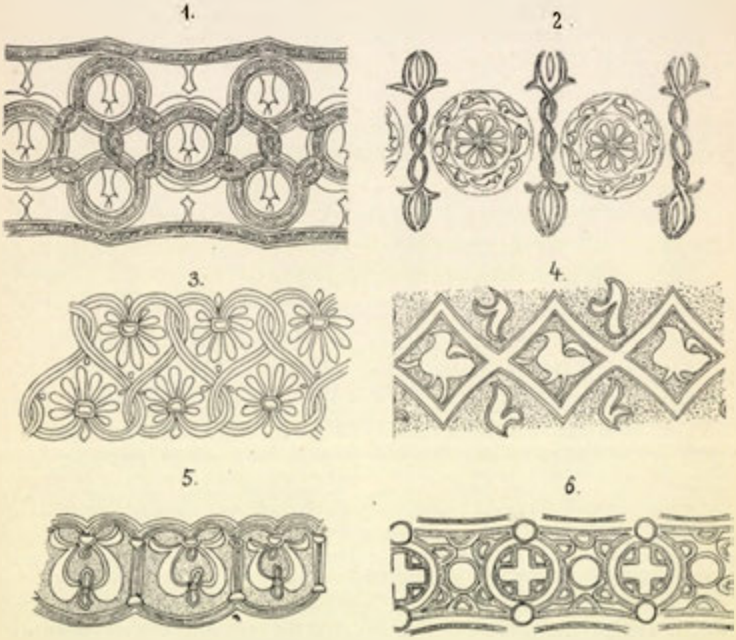
[1]) Srv. Riegl Ost. röm. Beitr. 5, Arne Suède 142—143, Изв. бълг. арх. III. 324.

[2]) Srv. Živ. Slov. III. 515 a plakettu z Louvru z X. st. (v I. poschodí). Zde viz obr. 30.

[3]) Kříž Justina II. ze VI. st. (Dalton Byz. art 550), ,váza z Emessy ze VI. st. (Diehl Syria II. tab. 12, 13), řezby koptické (Wulff Altchr. B. 146, Atlas I. 27).

[4]) Kondakov Др. V. 36, III, 129. Gorodcov publikoval podobně ozdobený topor z XI—XII. st. Tam i o vykladech symboliky. (Симб. древнiй топорик. Bez udání odkud je otisk).

do umění byzantského.[1]) Náležejí sem sítě z kruhů, rhombů a hvězd vzájemně se přesekávajících nebo se zauzlujících, dále řady pletenin jednoduché i několikanásobné, dále růžice, motivy srdcovité, listovité, šípovité, plné nebo plněné palmettisujícím listem, motivy ze čtverců nebo koleček se stylisovaným laločnatým listem uvnitř, obruby ze zpeřených proužků, v obrubách pak motiv lambre-



Obr. 14. Ornamenty byzantských knoflíků z českých hrobů.
(Podle J. Schránila).

quinový a kleštitý. Je toho plno v okrasách stavitelských, na stěnách koptických klášterů v Bavitu a Sakkaře nebo byzantských

[1]) Strzygowski Altai 16 sl., 132, 139, 150 sl., 217, 254. Nechci však posuzovati, pokud má Strzygowski pravdu, že tyto motivy náležely středoasijským Aríjům, spec. iránským Sakům (193, 221, 277 sl.) Kondakov myslil na původ syrsko-perský (Byz. Em. 38), Ebersolt také, uváděje termín rotae siriacae — pro tkaniny se syrskými kruhy (Arts 146).

kostelů a paláců na Balkáně, v Italii, na Krimu, a rovněž i ve výzdobě rukopisů, od V. století počínajíc.

Na špercích nebylo opět místa pro rozvinutí geometrického nekonečného ornamentu; proto se objevuje jen zřídka.[1]) Hojnější je od IV. století na některých úzkých ploškách plakett a kování jednoduchá nebo dvojitá pletenina. Sem bych čítal i původní vzory langobardských plakett a křížků s tlačenou výzdobou, jež pokládám s Rieglem za originály byzantské.[2]) Udržuje se hojněji v VIII. a IX. stol. i v starochorvatském umění.[3]) Zvláštním motivem pleteninovým dosti hojným ve velkém i drobném umění je uzel ze dvou do sebe zapletených a stlačených oválů.[4]) Je také původem asijský a doložen ze Sus, zničených již v VII. st. př. Kristem.[5]) V kategorii šperků vyskytuje se jako apotropaion na př. na věcech t. zv. východogotských a langobardských a častěji i na kováních z avarských hrobů v Uhrách.[6])

K těmto pletencovým motivům druží se ještě pásky pletené nebo zvlněné, uvnitř rámované a přerývané přepážkami nebo zoubky, někdy i s připojenými po straně rostlinnými stylisovanými větévkami. Že věci takto zdobené pracovaly i dílny byzantské, ukazuje byzantský obraz Krista z Théb na reliefu se zauzlenými kruhy, jenž je mimo to orámován zmíněnou typickou páskou.[7]) Pokládal bych proto příbuzná kování z hrobu v Madaraši za byzantská.[8])

---

[1]) Výjimkou jsou na př. ozdobné plechové kulovité knoflíky, na jejichž povrchu bylo dosti místa i pro dekoraci tepanou ze zauzlených kruhů a pod. Srv. zde obr. 14 a české nálezy v Obzoru praeh. IV. tab. 9—11 a ve Zprávách arch. úst. I. 24.

[2]) Riegl Kunstind. II. 31. Podobný kříž srv. na byz. sarkofagu VI. stol. v museu cařihradském. (Bréhier L'art 201). Jiný je datován otiskem mince Fokovy (Lindenschmit Alt. IV. tab. 10. z Langenehringen).

[3]) Srv. Strzygowski Starohrv. umjetnost 49, 50, 159.

[4]) Vidíme jej na skulpturách severoitalských a makedonských (Wulff Mittl. B. 11, Filov Altb. K. 13, Haupt Ält. K. tab. 19, 24, 26), na mísách z Cařihradu a M. Asie, ampulách z Aegypta (Wulff Atlas I. tab. 67, II. 25, 29, Forrer Reallex. tab. 41). K starověku srv. Čadík Klenotnictví 90.

[5]) Morgan, Mém. XIII. tab. 37.

[6]) Adony, Keszthely (Hampel III. 150, 284), Gátér (Arch. Ert. 1906, 154; Fettich Kunstgewerbe I. tab. VI). Také na přezkách a pásech v Ljucině se objevil (Kondakov Др. V. 51, 52).

[7]) Сборникъ въ честь Н. Кондакова p. 128.

[8]) Hampel III. 272 (srv. III. 280, 4); Fettich Kunstgewerbe I. 61, tab. II—III; Riegl II. 35 (klade do druhé poloviny VIII. stol.).

Z ostatních speciálně byzantských geometrických motivů vytkl bych hojné růžice (také na špercích), normální a vířivé,[1]) jež se objevují symbolicky (apotropaion?) i po stranách kříže, dále rosetty a kruhy uvnitř s křížem nebo monogramem velmi hojné v Syrii a Aegyptě, nebo dále hvězdy a dva přes sebe kombinované kříže, na př. na terčovitých sponkách keszthelských[2]) a konečně velmi hojný v době IV.—VII. století motiv zpeřené proužky (původně vavřínového nebo olivového věnce), zejména ve funkci obruby malého čtverce nebo kruhu, uvnitř jehož se nalézá buď růžice, nebo kříž, nebo svatý monogram, někdy i figura animální.[3]) Rovněž jiný zděděný římský motiv rytých kroužků s bodem uprostřed udržuje se až do stol. VIII. na věcech kostěných, a i na bronzových šperc ích.[4]) Dále se udržuje astragal v řezu trochu rohatější a s perlami protaženými v podlouhlé tvary oddělené dvěma polokuličkama.[5]) V obrubě šperků objevuje se od III. stol. i motiv seřaděných nad sebou srdcí a později i šípů nebo listů, — oba staré motivy asijské.[6]) Šupinový resp. pérový motiv perský, známý ze zábradlí a sarkofagů byzantských, v kate-

[1]) Růžice jsou velmi hojné ve všech druzích umění. I na textiliích a šperc ích jsou dosti hojné, zejména na terčovitých sponkách z Uher (Hampel Alt. III. 65, 66, 72, 73, 103, 108, 170). Srv. i vytepané na knoflíkách z Budče (zde obr. 14).

[2]) Srv. A. Alföldi Untergang II. 48 sl., Hampel III. 170, 177. O motivu hvězdy v Orientě a Byzanci viz u Zahna Berichte XXXVIII, 32, 304, 338.

[3]) Führer u. Schultze Altchr. Grabst. Siciliens 281; Forrer Achmim-Panopolis tab. I, VIII, Wulff Altchr. B. I. 35, 37, 84 sl., 89, Atlas I. tab. 57, 68, 70, Dalton 102, 104, 148, 201, 207, 210 atd. Srv. fibule z Keszthely (Hampel III. 170).

[4]) Forrer Achmim-Panopolis tab. XIII. 4. (VI—VII st.), Strzygowski Kopt. K. 145, tab. VIII, XIX, XX., Wulff Atlas I. tab. 4, 6, 9, 10, 24 sl., 30 sl., 44—45; Mon. ant. XIII. fig. 205 (Trosino), Byz. Zs. XIX. 70 sl. (Monte Mauro), Notizie 1906, 345 (Groticelli).

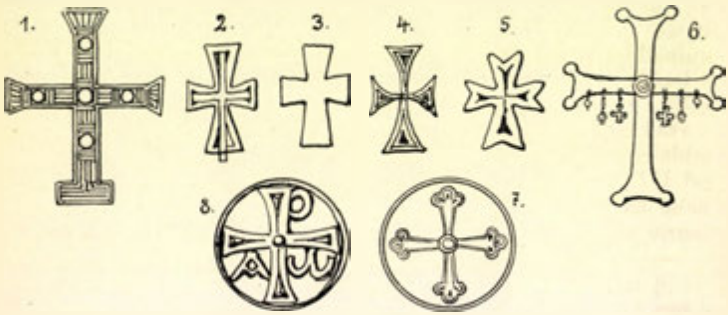
[5]) Wulff Altchr. byz. K. I. 272, 274, Dalton Byz. art 695, 697, 705.

[6]) Řaděné srdce vidíme od obruby medaillonu Sept. Severa (Amtl. Ber. XXXVIII. 21) až do XI. stol. v chrámu sv. Sofie v Ochridě (Filov, Altb. K. 12) a typicky i na sassanovských věcech (Smirnov Вост. сер. č. 32, 48, 54, 56, 60, 80, 90, 95). Šípový motiv objevuje se hojně jako ozdoba tkaných rouch a jinde (Ebersolt Arts 97, 101, Bréhier L'art 148, 156, Dalton Byz, art 691, Diehl Man. 269, 272, 276). Srv. také i tanečnice na desce koruny nal. v Ivánce u Nitry (Diehl. II. 709). Asijské stáří a původ dosvědčuje pochva dýky z pokladu oxuského (Dalton Treasure 84). Dále srv. Forrer Achmim tab. III—VIII.

gorii šperků je jen nanejvýše řídký; znám jej na jednom nákonečníku pásu z pokladu pereščepinského.[1])

Zvláštní geometrický motiv, vykazují malé kovové destičky přezek a různých pásových kování. Jsou totiž řídce prosekávány dírkami, ohnutými čárkami, kolečky atd. v řádkách a v symmetrických sestavách. Duchem svým je to výzdoba naprosto neřecká, kdesi v Zakaspické oblasti vzniklá, ale že přešla i do byzantské výroby, ukazují na př. hroby v Castel-Trosině a jinde, jak o tom dále vyložím.

Konečně se musím zmíniti, že i kříž měl v dekoraci byz. šperku úlohu význačnou. Byl nejen symbolem a odznakem křesťanství, křesťanské víry a dílny, ale zároveň i vhodným motivem orna-



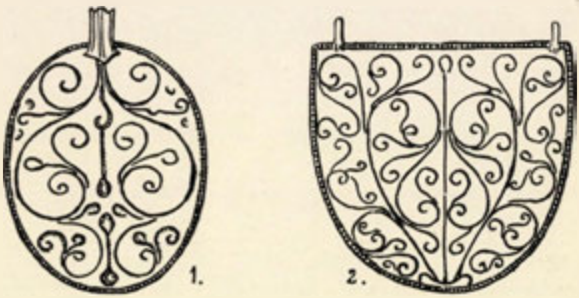
Obr. 15. Tvary byz. křížů z pomníků koptických VI—VII stol. (č. 1—7, č. 6. bronz. kříž votivní, č. 8 kříž z Benátek). (Podle Wulffa).

mentálním, jenž pro svou sličnou symmetrii mohl býti na mnoha místech i dekorativně umísťován. Všude se místo hodilo; ve výzdobě stěn architektury nebo ve výzdobě náhrobních kamenů (zde zejména ve štítu) mezi dvěma zvířaty, právě tak, jako na medaillonech a ploškách šperků. Proto se hojně setkáváme s křížem zprvu stejnoramenným a s rovnými rameny, od V. století i s jedním ramenem delším a s rameny na konci více méně rozšířenými[2])

[1]) Мат. арх. Р. XXXIV. tab. XIV, č. 46; jinak je hojný v současné Persii.

[2]) Srv. na př. Wulff Altchr. B. 18, 38—42, 63, Diehl Manuel 142, 288, 291, 294, 297 a kříže v katakombách V st. v Kerči. Podle Kulakovského mají podobný kříž už mince Arkadia (395—408). Srv. Мат. по арх.Р. Nr. VI, 17.

a o něco později ještě okrášlenými v rozích malými disky nebo volutami.[1]) Povrch je ozdoben podle materiálu, z něhož celá výzdoba byla robena, — v kovu pravidelně prací tlačenou, v sev. Italii zejména tlačenou pleteninou.[2]) Po stranách kříže bývají častěji umístěna svatá písmena A — Ω, ω nebo IC —X.[3]) Kříž dvouramenný citují Molinier a Ebersolt již ze VI. stol. na relikviáři v Potiers, jejž ztotožňují s darem poslaným Justinem II. (565 až 578) sv. Radegondě.[4]) O kříži stojícím v akanthovém listoví, zmínil jsem se již výše (str. 49). Bývá také dvouramenný, na př. na citovaných císařských pečetích.



Obr. 16. Drátěná rozvilina na zadní ploše zlatého závěsku ze Želenek (1) a z Mohuče (2).

Na špercích objevuje se kříž ponejvíce na závěskách (ruských barmách) zavěšených na náhrdelníku,[5]) jestliže nevisí na něm

[1]) Srv. na př. kříž na disku ze VI. stol. u Daltona (East chr. art. tab. 59), závěsky z Anapy z téhož století (Kondakov Клады 193), relief na mramoru z téže doby u Wulffa (Altchr. B. 12), kříže na lampách (Wulff Atlas I. tab. 33), votivní kříž V—VI st. z Aegypta (ib. tab. 43).

[2]) Srv. výše str. 52. Za gruzínský typ pokládá Kondakov kříž pletený v růžici (Древн. IV. 46). 8. Srv. Мат. арх. Кавк. III. 17.

[3]) Srv. Guide to the early chr. per. 8. 9, Kaufmann Handbuch 269 sl.

[4]) Molinier Hist. IV. 1, 40, Ebersolt Arts 24. Jinak srv. ostřihomský relikviář z XI. st. (Ebersolt Arts 96), a barmy ruské z téže doby (Kondakov, Древн. V. 110, 111).

[5]) Srv. závěsky z Anapy (Kondakov Клады 193 a Chaněnko Древн. VI. 39).

sám jako samostatná součást šperku. O tomto druhu závěsků, jakož i o Kristu na něm zobrazovaném zmíním se dále v kapitole následující. Zde jsem chtěl jen ukázati na význam kříže jako výplně dekorační.[1])

---

[1]) Vedle hlavy Kristovy od VI. století objevuje se nakreslené slunce a měsíc. Srv. kříž Adoaldův u Monze z poč. VII. stol. (Molinier Hist. IV. 40.). Dále srv. Diehl Manuel 293, Wulff Atlas II. tab. 10, Molinier Hist. IV. 44 (X. st.).

V.

Šperky jednotlivé.

Celkový ráz byzantského šperku proti antickému vykazuje předně větší bohatost a pestrost přivoděnou už tím, že šat byzantský sám byl proti antickému honosnější, z dražších látek a barevnější, hojně vyšívaný nebo protkávaný, což vyžadovalo i bohatší a pestřejší šperk. Dále se při byzantském šperku ztrácí stará plastičnost, věci jsou plošší, ale za to oživeny prolamováním a inkrustací. Při tom však je rozmanitost forem stejně velká jako byla před tím.

Šperků byzantských je zachován počet nepříliš velký. Výjimku činí jen závěsné křížky po továrnicku robené, dále náušnice a prsteny. Těch je zachováno dosti, ale ostatních šperků poměrně málo. Pozorujeme to v literatuře i v musejích. I velká musea světová, na př. v Londýně, Paříži, Washingtonu mají byzantských šperků nemnoho a do berlínského, které poslední leta před válkou vynikalo svou sběratelskou činností, podařilo se jich získati pramálo, dokud doň nepřišla větší soukromá sbírka Gansova s řadou znamenitých kusů.

V následujícím přehledu proberu jednotlivé mně známé druhy v tomto pořadí:

1. diadémy (čelenky),
2. sponky a spínací jehlice,
3. záponky pásové (přezky) a spojená s tím kování řemenů,
4. náhrdelníky a spojené s tím závěsky různých typů a různého účelu, z nichž zasluhují samostatné pozornosti kříže závěsné,
5. náramky,
6. prsteny,
7. náušnice.

Diadémy.

Typickým vzorem diadémů hlavu krášlících byly v Konstantinopoli koruny císařské.

Takováto koruna byla zprvu a mimo slavnostní ústroj jen neširoká nad čelem položená páska, perlami a drahokamy ozdobená (διάδημα, στέφανος). Podobné pásky zříme již na hlavách konsulů na diptychách ze IV. až VI. století,[1]) ale hlavně jsou to hlavy



Obr. 17. Diadémy na hlavách císařů.
(I. socha neznámého císaře z Barletty, 2. císař na míse z Kerče, 3. Theodosius na medaili aegyptské, 4. Justinian ze S. Vitale v Ravenně).

císařské, jež jsou jimi okrášleny, na př. Theodosius se syny na míse madridské, (obr. 25) císař na kerčské míse v Eremitáži, císař na diptychu barberinském v Louvru, císař z Barletty a jiní ještě na aegyptských medaillonech, na mincích a pečetích.[2]) Při velkých

[1]) Srv. diptycha z V. a VI. stol. u Moliniera Hist. des arts I. 30 a pl. II.

[2]) Recueil des travaux déd. à N. Kondakov (Prague 1926) tab. 20, Ebersolt Arts 19—20, 31, 221, Wulff Altchr. byz. K. I. 194, Dennison Trea-

ceremoniích na místo užší pásky užívalo se však diadému širokého, στέμμα zvaného, jenž byl přirozeně bohatší, nad čelem měl skvostnou ozdobu nebo kříž a po stranách bohatší i delší závěsky z perel a drahokamů na řetízkách (καταστιστά, πρεπενδούλια, ὁρμαθοί). Jednodušší závěsky vykazují však již výše zmíněné diadémy konsulární, císařské a i diadémy antické,[1]) nejsou-li to jen ozdobné konce motouze, jimiž byl diadém vzadu zavázán (srv. hlavu z Barletty).

To je obvyklý obraz císařské koruny od VI. století počínajíc, jak ji vidíme na mosaice, představující Justiniana v S. Vitale a u sv. Apollináře v Ravenně, nebo na Theodosiově obrazu v menologiu Basilia II., na miniaturách představujících Nikefora III. a jiných ještě obrazech.[2]) Jediná větší změna, kterou tento starý diadém doznal, byla ta, že vnitřek kovové obruče kolem hlavy kladené vyplnili látkou a překlenuli dvěma kovovými pásky, položenými křížem. Ebersolt teprve s touto novou formou spojuje καμελαύκιον Konstantina Porfyrogenneta (de adm. imp. 13), kdežto Kondakov ve své studii o císařských úborech připisuje tento nový tvar stemmě už od VI. století[3]). Byla-li tiara, která se připomíná v X. stol. druh klobouku či spíše druh věnce s diadémem, není jasno. Totéž platí o krinonii (κρινωνία) a jiných úborech připomínaných Kodinem a Kostantinem.[4]) Ze starších zachovaných korun náležejí sem ještě votivní koruny visigotských králů VII. století, nalezené v Guarazzaru u Toleda a uložené dnes v museu madridském a clunyském v Paříži.[5]) Uvádím je proto, že, ačkoliv byly nalezeny

---

sure tab. 1, 4, 9, 12, str. 105, Glück, Christl. Kunst. tab. 33, Schlumberger Sigillographie 419, 505, 723.

[1]) Ebersolt l. c. 32, 34, 98, Čadík Klenotnictví 100 sl.

[2]) Ebersolt Arts 33, 35 (Justinian), 29 (Theodosios), 89, 91 (Nikeforos), 85 (bamberská tkanina z XI. stol.), Wulff. Altchr. byz. K. 527, 534, 556, 614 (Alexios, Jan Komnenos).

[3]) Srv. Kondakov Изображенія русской княж. семьи (P. 1906), 60, 84 a Ebersolt Arts 18, 32—34, 96—98, 126—128.

[4]) Konst. Porf. De cerem. I. 17 (104), 37 (188), Kodinos De off. VI. 47, 51. Srv. další u Kondakova l. c. 61, 89. Sem patří i καισαρίκια caesarů (Konst. l. c. I. 43).

[5]) Srv. Molinier Hist. gén. des arts appl. IV. I. 11. Ostatní podobné koruny jako langobardská železná a dvě zlaté obruče kazaňské ozdobené podobnými květovými komposicemi z drahokamů, náležejí již stylově dobám pozdějším, XI—XII stol. Kazaňské obruče se ztratily a známe jenom jejich dosti primitivní obrázek (Kondakov Древн. V. 95).

na západě Evropy a nesou na sobě jména gotské dynastie v písmenech latinských, nepokládám jich za výtvory gotských dílen, nýbrž pro celkový vkus a techniku za výrobek dílny byzantské, tak jako soudil Riegl, Bassermann a Molinier.[1]) Germani sice v VI. a VII. stol. imitovali vzory zlatnictví východořímského,[2]) vždyť převalná většina současných zlatých šperků v střední Evropě pochází z jejich dílen, ale tyto koruny bych neměl za germanskou imitaci. Forma, ráz inkrustace (cabochony) traktování listoví a j. ukazují mnohem spíše na dílnu byzantskou (asi severoitalskou), pracující pro barbary.

Také koruna císařovny prodělala podobný vývoj, jak můžeme viděti z řady obrazů počínajících císařovnou na řezbě florencké,



Obr. 18. Šperky na bustách žen palmyrských.

nebo Theodorou na mosaice ravennské a jdoucích pak všemi dalšími staletími na malbách i řezbách až do XII. stol. Také zde původní užší, pak širší tuhá páska, plná skvostů mění se konečně v těžkou, vysokou a členěnou korunu, třásněmi ozdobenou.[3])

[1]) Riegl Kunstind. I. 202—205, Molinier Hist. IV. l. c., Basermann-, Jordan Schmuck 54.

[2]) Eugippius Vita Severini VIII. Srv. výše str. 23.

[3]) Srv. obrazy u Ebersolta Arts 36, 39, 61, 71, 76, 87, 91, 97, 99, 101, 103 nebo u Diehla Man. 347, 349, 375, Moliniera I. tab. 5, Daltona Byz. art 213. Florenckou plakettu z konce VIII. stol. připisuje Diehl (375) cís. Ireně, jiní však jiným panovnicím.

Byzantské císařské koruny přecházely sice tu a tam jako dar na hlavy cizích panovníků a vasallů,[1]) ale přirozeně nevnikly do jiných vrstev, neboť byly zároveň odznakem státní moci. Že však boháči a pak dvořané a vysocí úředníci užívali také ozdobných pásek vlasy spínajících a přes čelo položených, nádhernějších nebo jednodušších podle toho, jakým kdo jměním vládl nebo jak vysoké místo zaujímal, vidíme z Konstantinova spisu o ceremonielu (srv. výše) a rovněž z konsulárních diptych výše uvedených, z obrazů ravennských a jiných. Na mosaice v chrámu sv. Apollináře mají ženy v processí vlasy spjaté páskou s kamenem uprostřed a mimo to nesou v rukou pásky ještě nádhernější[2]); podobné



Obr. 19. Byzantská císařovna na řezbě v museu florenckém.
(Podle Moliniera).

mají ženy na obraze krále Davida v pařížském žaltáři[3]) a ovšem i ze starší doby řada bust palmyrských dam[4]).

Byl to tedy úbor obvyklý, ale zachováno je pramálo. Diadém zlatý jednoduchý, ale posázený karneoly i granáty našel se v hrobě V. stol. v Csorně u Šoproně, jiný je v Berlíně z Krimu.[5]) V Starém Městě u Uher. Hradiště našel se v hrobě bojovníka z X. stol.

[1]) Ebersolt l. c. 32.
[2]) Ebersolt 41 fig. 12, Wulff Altchr. byz. K. 434.
[3]) Wulff l. c. 520, tab. XVIII. 3. Srv. též Dalton Byz. art 198, 199, 305.
[4]) Cat. of Jew. obr. 88, 94; Syria IV. 229, pl. 31.
[5]) Hampel Alt. I. 345, II. 13, Čadík Klenotnictví 193.

šperk, deska filigránem a cabochony zdobená pod hlavou (obr. 20) Je to buď prostřední ozdoba čelenky (?), kterou si snad i zámožnější muži z lidu obepínali vlasy, anebo je to ještě spíše čelní ozdoba pokrývky hlavy, nějaké kožešinové čepice. Práce je byzantsko-orientální.[1]) To je vše, co znám. Z pozdějšího Ruska zachováno je sice několik ženských diadémů práce buď byzantské, nebo ruské (imitace), skládajících se z řady emailem zdobených



a. b.

Obr. 20. Stříbrná čelenka (?) z hrobu 96. v St. Městě. (a. líc, b. rub).

štítků, ale tyto diadémy vymykají se již z této studie, neboť pocházejí z XII. a XIII. stol.[2]) Je ovšem zajímavo, že se podobné ohlasy těchto byzantských ozdob nosí dosud v Bulharsku a to v okolí Gabrova,Svištova, Trnu a v Lovčansku.[3])

[1]) Nalézá se v školním museu ve Star. Městě. Blíže o ní srv. ve Zprávách arch. ústavu I. (1929).

[2]) Srv. nálezy v Kijevě a Sachnovce (Арх. Лѣт. 1901. X. 150, Kondakov Клады 148, Chaněnko Древн. V. 12, 22, tab. 33). Také analogické plaketty nal. v Mariupoli jsou pozdní (Kondakov Клады 58).

[3]) Peteva l. c. 72.

Od těchto diadémů vysívaly, jak jsem řekl, bohaté a dlouhé závěsky a to buď po stranách přes skráně, nebo v prostřed na čelo. K prvým bych počítal závěsky jaké se našly v Apahidě a na jiném neznámém místě Uher,[1]) k druhým dva bohaté pendentivy z Tunisu v museu Britském[2]) a z Arčaru (stará Ratiaria) v museu sofijském,[3]) z doby ovšem starší. Způsob nositi závěsek na čelo splývající doložen ještě jednou sochou z Palmyry.[4]) Je to bezpochyby starý ústroj syrský (srv. obr. 18).

Sponky.

Ze šperků, které měly v úboru i účel praktický, na prvém místě jsou sponky, totiž ten druh záponek, při nichž se jehlou do háčku zapadající udržují sepjaté dva kusy šatu a to buď na ramenou cípy pláště nebo v předu svrchní výřez tuniky. Následkem toho nosila se sponka jenom na horní části těla, na rameni nebo na prsou, kdežto ostatní záponky, skládající se ze dvou částí úškem a háčkem spojených nosily se nahoře i níže a zejména spínaly pás.[5])

Vlastní sponka, prodělavši od poloviny II. tísíciletí před Kr. velký vývoj, rozšířila se nejvíce a v rozmanitých formách v císařské době římské od I. do IV. století, ale jen v provinciích římských a v sousedních zemích barbarských. Ve vlastní Italii a v samém Římě bylo tvarů méně, za to velký konservatism v užívání starých forem, ovšem s novou dekorací.

V prvé době středověké udržují se v západní římské oblasti stále jednak některé prastaré tvary italské (etruské) jak ukazuje poklad esquilinský ze IV. a V. století,[6]) jednak některé formy provinciální germanské, na př. v koloniích podunajských a v hro-

---

[1]) Hampel III. 36, 45.

[2]) Cat. of. Jewellery Nr. 2866, tab. 66.

[3]) Изв. бълг. арх. др. IV. 35 tab. V. 1.

[4]) Cat. of. Jewellery p. 339.

[5]) Historii byz. sponky zpracoval podrobně N. Běljajev v dissertaci Karlovy university. Tam zejména probrán význam sponek při ceremoniálním rouchu byzantském. Tato velmi cenná práce vyjde v III. díle sborníku Seminarium Kondakovianum.

[6]) Poklad nalezen na Esquilinu r. 1793 poblíže chrámu sv. Silvestra a Martina a je nyní v Britském museu (Catalogue of early chr. ant. 1901, 36, 61).

bech tamějších barbarů,[1]) jednak staré ploché formy animální, nejvíce ptačí. Ale nejčastější, jak v nálezech, tak i na obrazech vynikajících lidí jsou dva druhy: forma křížová a forma terčovitá. Prvá se vyvinula v Italii, kdežto druhá, na níž v starší době císařské vidíme applikaci různobarevného emailu, později drahokamenů, vznikla asi podle vzorů záponek orientálních. Obě tyto formy, udržely se v římských městech v středním Podunají až do konce jejich trvání, do první doby avarské (asi r. 600), jak ukazují nálezy v hrobech kultury keszthelské a římské hroby staré Moguntiany (Fenék) na Blatenském jezeře.[2]) Křížové sponky našly se ve Fenéku a v hrobech V. —VI. století u Kirchhofu a Mistelbachu.[3]) Na Kavkaze jsou staré římské formy ještě v pozdních katakombách.[4])

Z těchto druhů přešly do vlastní byzantské industrie především sponka křížová a terčovitá, a pak ještě místy sponky zvířecí, ptáčkové a trvaly v ní až do konce VI. století jako typy hlavní. Potom se však první, křížová ztrácí a zůstává jen ozdobný terč (broche.[5]) Vedle nich však zasluhuje zvláštní zmínky ještě jedna nová serie, jež se skládá ze sponek t. zv. gotských a langobardských.

Nechci se zde šířiti o celém vývoji této serie, poněvadž z největší části spadá do jiné industrie nežli byzantské. Zde se chci jen zmíniti o svém přesvědčení, že první originály těchto věcí, zejména krásných sponek rázu t. zv. gotského a snad i langobardského, jsou dílem byzantským nebo řeckým z Černomoří.

Tam při Černém moři počaly vznikati tyto sponky při příchodu Gotů a hlavně za jich pobytu v Podněpří a na severním břehu moře a to, jak se obvykle soudí, ze starší tam obvyklé sponky

---

[1]) Srv. krátké massivní sponky s vysokou patkou, nebo okrouhlým límcem, nebo se zpět obrácenou patkou v hrobech VII. stol. u Alsó-Pahoku (Hampel II. 707), v Abony (Arch. Ert. 1906, 48), v Gomboši (Arch. Ert. 1908, 407), v Gátéru (ib. 1906, 146), v Szenteši (ib. 1906, 300), Ocsödu (ib. 1899, 45), Czikó (Hampel II. 275), v Zalotě (Arch. Ert. 1906, 52, 54) a j.

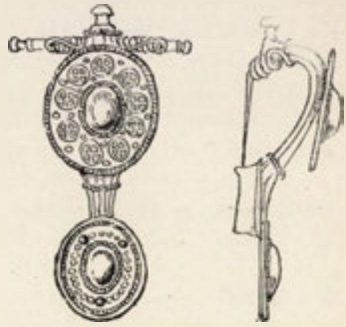
[2]) Srv. dále str. 72.

[3]) Jahrbuch C. C. 1909. 220—226, Alföldi l. c. II. 37. Také sponky norické se tu ještě objevují.

[4]) Мат. по арх. Кавказа VIII. tab. 46, 65.

[5]) Jen zvláštní lokální přetvoření sponky s obrácenou patkou bych uvedl z hrobů u Kalaja-Dalmaces a jiných v severní Albanii. Ale to lze ztěží příčísti dílně byzantské (Srv. Wiss. Mitth. Bosn. XII. 191, 200).

s obrácenou patkou. Vývoj nového tvaru sponky udál se po mém soudu snad za účasti gotské, — v jaké míře, to dobře dosud rozhodnouti nelze, — ale jinak celý ráz a výzdoba nemá s Goty co dělati a náleží tomu dekorativnímu stylu, který už před Goty v I.—III. století po Kr. vytvářely černomořské dílny řecké pod vlivem Orientu, hlavně Sarmatů a Persie, jak vidíme na př. v nálezech z Bori,[1]) nebo v kurhanech sarmatských,[2]) nebo v starších kerčských katakombách.[3])



Obr. 21. Stříbrná sponka z Arnswalde.

Proto také již ve IV. století, kdy se nám v hrobech u Černjachova a Maroš-sentany hlásí pomalé dokonávání proměny staré sponky s obrácenou patkou v nový „gotský" tvar, plochý a ještě bez výzdoby, nalézáme v hrobech řeckých již vyvinuté šperky s inkrustací drahokamovou a filigránní, která přirozeně byla současně v týchž řeckých dílnách přenášena na gotskou sponku.[4]) Proto také soudím, že všechny krásné originály této serie ze IV. a možná i V. století, jejichž dekorace je v naprostém odporu se starým vkusem gotským, jsou spíše výrobou

[1]) Pridik Мат. арх. Р. XXXIV. 96.

[2]) Srv. Rostovcev Iraniens 133.

[3]) Spicyn Изв. арх. к. XVII. 115 sl.

[4]) K těmto předgotským sponkám byzantského původu připojil bych i nevelikou serii sponek samostřílových nalézaných občas ve východním Německu, při nichž patka a oblouk pokryty jsou disky s ozdobou rytou nebo granulovanou a uvnitř zasazeným barevným kamenem nebo sklem (obr. 21 a 24, 4, 5). Analogické disky jsou připojovány na byz. přezky (obr. 32). Zde máme před sebou také jeden z prototypů gotské sponky s proměnou patky a hlavice v desky, při čemž u desky hoření již po stranách vybíhají 3 knoflíky. Podobné sponky známe hlavně z Braniborska z kostrových hrobů u Arnswalde (Neumark) z doby c. 200, a dále z Grünebergu, Grabowa, Hävenu, Zepkowa, Voigtshagenu, Rebelu, Pelchlepu, vše z Meklenburska a z Pomořan, pak i z Hentschlebenu a Leubingenu v Sasku. Patrně šla sem obchodní dráha z Černomoří. Srv. k nálezům Krause Nachr. d. Altertumsfunde 1893, 81, Beltz Alt. Meckl. tab. 68, Aberg 25 Jahre Sied. 109, 115.

dílny byzantské než germanské, tak jako bylo u guarazzarských korun.

Je tu ovšem ještě leccos záhadného, neboť proti byzantskému původu zdá se mluviti to, že sponek těch neznáme z jiných nálezů (mimo Krym) byzantských VI. a VII. století a že se také neobjevuje na žádném obrazu byzantském gotský tvar sponky. Ale na druhé straně nemohu uvěřiti, že by tuto sponky ze IV.—V. století byly vyráběny mimo sféru byzantské industrie, když nesou na sobě tak silný byzantský a orientální ráz v technice i dekoraci, když dále vidíme, že je tato technika a dekorace u současných Germanů neznámá a že naopak černomořské řecké dílny ovládala už několik století před tím. Kdy však a kde tuto výrobu převzali a imitovali Germani a které nálezy sponek a analogických šperků musíme již pokládati za germanské, dosavadní zkoumání materiálu ještě nedovoluje. Je to velký archeaologický problém. O existenci zlatnických dílen germanských již v V. století nemuže býti pochyby víme-li z Eugippiova života sv. Severina[1]) že rugijská královna zaměstnávala zlatníky barbarské (aurifices barbaros). Ale říci, co je barbarské, gotské nebo langobardské a co výrobek ještě byzantský, černomořský nebo severoitalský, je nanejvýše nesnadné, snad vůbec nemožné.

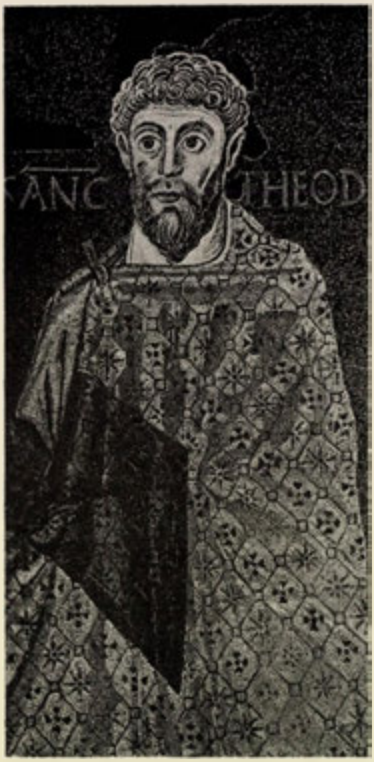


Obr. 22. Stříbrná pozlacená sponka z pokladu szilágy-somlyóského.
(Podle Hampela.)

[1]) Srv. výše str. 59.

O celkové výrobě zlatnické t. zv. gotské a langobardské industrie a speciálně sponky mám tedy tuto představu:

Goti nad Černým mořem vytvořili snad základní nový tvar, jak jej vidíme už ve IV. stol. v hrobech z Černjachova a Marošszentany a snad i některé další specificky ruské ještě starší tvary jim náleží. Ale ani to bych nechtěl tvrditi s určitostí, a vždy pokládám za možné, že i nový tvar sponky a přezky vznikl v dílnách řeckých pod pouhými náměty severními, zejména máme-li na zřeteli starší typ arnswaldský. Každým způsobem však teprve řecké dílny vytvořily z nich applikací drahokamové inkrustace a zvěrné dekorace definitivní nový stylový šperk. Tedy t. zv. gotskou inkrustovanou sponku a vůbec ostatní s ní stylem shodné šperky z Černomoří (z katakomb kerčských IV. stol. až po gurzufské hroby) a ovšem i část sponek z pokladu ze Szilágy-Somlyó, z nálezu na pustě Bakodské, v hrobu u Untersiebenbrunnu na Moravském poli a konečně i šperky z hrobu Childerichova a pod., pokládal bych stále ještě za výrobu dílen byzantckých. Snad i sponky langobardské ze severoitalských hrobů VI. a VII. století jsou prací z větší míry byzantskou. Gotové pohřbení v starších hřbitovech IV.—V. stol. v Uhrách mají stále ještě sponky s obrácenou patkou a nanejvýše sponky terčovité, ale ne



Obr. 23. Sv. Theodor na mosaice v kostele sv. Kosmy a Damiana v Římě.
(Recueil de Kondakov.)

ty, jež speciálně zveme gotskými.[1]) Ale v VI. století již u Gotů, Burgundů, Alemannů rozkvetla industrie domácí, jež provedla další vývoj této sponky v střední Evropě. Tato domácí industrie přejala nejen formy, jež Goti z Černomoří roznášeli, nýbrž i druhý, jiný středoevropský základ sponek a z obého vytvořila teprve to, co charakterisuje pak vlastní langobardskou, visigotskou, burgundskou, franckou a nordickou sponu VI. a VII. století. Proč při tomto vývoji ve vlastní sféře byzantské těch sponek není v VI. a VII. století, nedovedu zatím dobře vysvětliti. Snad se tehdy ještě černomořská industrie nerozcházela tak na jih, nebo snad nedošly obliby pro svůj barbarský tvar, neboť Řekové v téže době opustili i křížovou sponu a věnovali zálibu výhradně tvaru terčovitému, jenž byl sice jednodušší, ale při tom poskytoval s dostatek a snad více plochy k vyvinutí nádhery, než barbarský tvar „gotský".

Vraťme se nyní k nesporným tvarům byzantských sponek.[2])

Jak jsem již výše řekl, hlavní dva typy až po konec VI. století byly: italská sponka křížová a starý řecko-orientální tvar terčovité broche. Sponka křížová je římský provinciální výtvor, jenž se udržel jako oblíbený šperk po celou ostatní dobu císařskou v provinciích i v Italii, a objevuje se hojně i na východě, na př. v Chersonesu, kde se jich našla řada, nebo v Palestině. V III. stol. počala tato sponka nabývati okrasy z granulovaných prsténků, pak ozdobu na patce, luku i knoflíkách, které zatím nabyly tvarů cibulovitých, v VI. stol. i hraněných. Tento vývoj dokládají nálezy následujících století mincemi doložené i památky ikonografické.

Křížovou sponku vidíme na reliefu skřínky z IV.—V. stol. z pokladu esquilinského,[3]) na plášti sv. Theodora v kostele sv. Kosmy a Damiana v Římě[4]) a na řadě diptych z IV.—V. stol.: diptychu Stilichona a Sereny v Monze a prefekta Rufia Bobiana, na diptychu halberstattském a jiném současném v museu flo-

[1]) Srv. hroby v Zalotě (Arch. Ert. 1906, 52) a Szenteši (ib. 47).

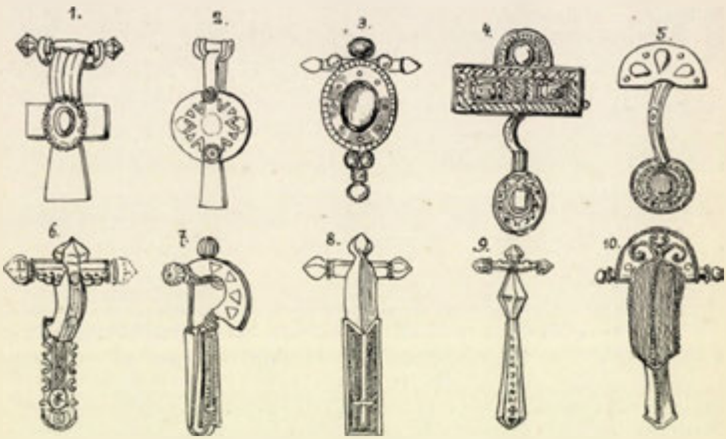
[2]) Řecké termíny pro sponku byly v byzantské době περόνη, φίβλα, φίβουλα, φιβλατώριον, φιβλατούρα, φίβλιον (Ebersolt Arts 52, Běljajev l. c., zde o jejich významu ceremoniálním).

[3]) Catalogue of early ant. 61, tab. XIV.

[4]) Recueil déd. à N. Kondakov 226.

renckém,)[1] dále na medaillonu IV.—V. stol. nalézajícím se pod č. 253 v byzantském oddělení Britského musea,[2]) a na bustě Maximianově v Kahiře.[3]) A ještě na jiných památkách byzantského původu se objevuje. Tak mají křížové spony hodnostáři Justinianovi stojící za císařem a císařovnou na mosaice v San Vitale a rovněž Pilát na mosaice u Sv. Apollináře v Ravenně.[4])

Z pozdější doby však bezpečných dokladů pro tento druh sponky nemám[5]); všude vidíme na obrazech jen terče a podobá se proto, že křížová spona přestala býti užívána v průběhu VI.



Obr. 24. Křížové spony původu východořímského.
(1., 2. Gagri, 3. Szilágy-Somlyó, 4. Zepkow u Röbelu, 5. Voigtshagen, 6. 9. Brit. museum, 7. Jerusalem, 8. Apahida, 10. Vídeň. museum.)

nebo VII. století. Také z nálezů ji nemohu doložiti z doby pozdější. Všechny nalezené křížové sponky mně známé nejsou mladší VI. století, ač jich je slušná řada ze IV. a V. stol., počínajíc stříbrnými

[1]) Molinier Hist. I. tab. 1, 4, 5, Dalton Byz. art 194, 196, Diehl Man. 293. Jinak konsulové na diptychách z této doby mají togy zatočené s cípy zastrčenými. Dalton l. c. 17, 198, 199.

[2]) Catalogue of early ant. tab. IV.

[3]) Strzygowski Kopt. K. tab. II.

[4]) Dalton Byz. art 354, Ebersolt Arts fig. 7, 9, Diehl Manuel 213.

[5]) Do VII. století by náležel obraz sv. Demetria v jeho chrámu soluňském podle datování Diehlova (Manuel 208, 210—211).

sponkami z pokladu esquilinského až po pozdní typy chované v Britském museu pod čísly 256, 257, 264.[1]) Že část jich náleží okruhu byzantskému, ukazují detaily stil stické v dekoraci (zejména úponkový ornament) na patce, a technika granulační nebo inkrustační, nebo i řecký nápis a monogram. Také sponky se širokou zaokrouhlenou patkou přičítá Běljajev dílně byzantské a myslím, že správně.

Dokladů pro sponku *terčovitou* je mnohem více. Je nesporno, že tento tvar byl od konce IV. století nejvíce rozšířen, nejobyčejnější, a že jím zůstal až do konce doby byzantské. Vidíme to na obrazech i v nálezech od V. stol. počínajíc až do XIII. století.

Na kresbách miniatur, nebo řezbách a skulpturách představujících jak panovníky a vyšší státní nebo vojenské hodnostáře, tak i prostý lid, vidíme nejčastěji jen jednoduchá kolečka málo ozdobená, spínající plášť na pravém rameni.[2]) Jiných forem mimo kolečka a čtverečky z ikonografických památek neznám, ale v nálezech se objevují, ač zřídka, i sponky v podobě rhombu, hvězdy nebo kříže s rameny špičatými nebo zaokrouhlenými.[3])

---

[1]) Náleží sem především sponky z Esquilinu (Catalogue 36, 40, 41 a tab. IV.) a Palatinu (Riegl Kunstind. I. 145, tab. 16), z nálezu v Lengerichu v Hannoveru z pol. IV. stol. (Hahn Fr. Fund von Lengerich. Hann. 1854), z pokladu szilágy-somlyóského (Hampel III. 26), z Apahidy (ib. 35 a II. 41), z Childerichova hrobu v Doornicku z r. 481 (Lindenschmit Handbuch 70) a řada zlatých ve vídeňském dvorním museu z Vádu, Pančeva, Splitu, Degoje atd. (Riegl l. c. 140 sl. 151, Běljajev l. c.) a jiné v museu britském z nalezišť neznámých a z hrobu proroků u Jerusalema (Catalogue 40—41, Dalton Art 541). Další podrobnosti srv. ještě v studii N. Běljajeva.

[2]) Srv. konsulární a císařská diptycha V. a VI. stol. (u Moliniera Hist. I. 26, 27, tab. VI., Ebersolta 43, Wulffa Altchr. byz. K. 194, 196), mosaiky v S. Vitale a j. (Wulff l. c. 422, 425, 520), v Lateraně (Diehl 348), hodnostáře císařské na obelisku Theodosiově (Dalton East chr. art tab. 32), vojíny na míse Davidově z Kyrenie (Strzygowski Altai tab. VI), skulptury ze Soluně a diskus z VI. stol. (u Daltona East chr. art tab. 31, 59, Byz. art 147), sv. Jiří z Pala d'Oro (Ebersolt 99), a dále obrazy u Diehla Manuel II. 499, 507, 511, 612, 635, 637, 671, 518, 528, 842 a Daltona Byz. art 363, 398, 479, 481, 485, 487, 573, 651, 663.

[3]) Srv. nálezy v Achmimu (Forrer tab. X. 14). Jedna sponka v podobě rhombu v brussel. museu má v středu minci (Leontia 695—698) a je tedy asi z doby c. 700. (Linas Origines de l'orfevr. clois. III. pl. 18). Jiná stříbrná nal. byla ve Verchně—Berezovském v Kamské Čudi (Spicyn Мат. по арх. Р. 26. str. 26). K hvězdovitým srv. str. 77.

Ale už od III. století, patrně vlivem přicházejícím z Orientu,[1]) objevují se vedle prostých koleček, znázorňujících jednoduché terčovité sponky, zřejmé formy bohatší, ba nádherné.[2]) Zejména císařská spona (φίβουλα, φίβλα, φιβλατώριον), jež byla součástí ceremoniálních insignií,[3]) jeví se na mosaikách a miniaturách v podobě většího disku, jenž je kolkolem ovrouben řadou perel a uvnitř vyplněn filigránem drahokamy prokládaným, často s jedním velkým kamenem uprostřed. Občas vidíme, jak z centrálního terče nahoru i dolu vystupují křídelka ze tří velkých kamenů[4]) a ještě častěji pod terčem visí na třech řetízkách drahokamy nebo perly. Takové drahocenné závěsky vidíme už na vzpomenutých památkách syrských a potom na právě zmíněné míse Theodosiově a Honoriově ze IV. století[5]), na medailonu téhož císaře a Honoria v pokladu aegyptském,[6]) na solidu císařovny Eudoxie (437—455),[7]) na prsou císaře v diptychu halberstattském,[8]) na bronzové sošce nějakého císaře (Fokas?) v museu britském[9]) a jinde. Také Justinian na mosaice v San Vitale má tuto nádhernou ceremoniální sponu (obr. 17, 4), zatím co jeho suita má jen jedno-

[1]) Srv. hlavně sponky na bustách z Palmyry a na malbách v Salihiahu v Syrii (Syria IV. p. 231, pl. XXXI sl.). Také sassanovští carové mají tuniky spjaté bohatší sponou (Smirnov, Вост. сер. č. 56,60, 309.)

[2]) Dokladů je mnoho. Srv. i Běljajev l. c. Sám se omezuji jen na dále uvedené spony císařské. Bohatší terče vidíme i na freskách ruských z XII. stol. (Kondakov Др. IV. 143 a VI. passim).

[3]) Konst. Porf. de cerem. I. 41, 43. II, 52, Když byl někdo povyšován na stupeň caesara, dostal plášť μετὰ τῶν φιβλῶν καὶ τὰ καισαρίκια. Srv. Kondakov Изобр. 61. Podobné rozdával císař i cizím panovníkům (Prokop. de aed III. 1, Agathias III. 15). Ebersolt l. c. 34.

[4]) Srv. Theodosia a jeho syny na míse madridské (Recueil déd. à Kondakov tab. XX), medaillon Valensův (Dennison Treasure tab. V.) a sponu z XI. st. u Diehla Man. II. 611.

[5]) Také Theodosius na obelisku cařihradském má patrně sponu s 3 závěsky (Dalton Early chr. art. tab. 32) a i Valens a Gratian na medaillonech szilágy-somlyóských (Hampel III. 19).

[6]) Dennison Treasure tab. I., X., XII. Srv. jiný medaillon Theodosiův z Berlína (ib. fig. 4).

[7]) Kondakov Изобр. Богоматери I. 198.

[8]) Dalton Byz. art 14.

[9]) Tamže 12. Zahn uvádí i kolossální sochu císařskou v museu cís. Bedřicha č. 1624. (Amtl. Ber. XXXVIII. 11).

duché křížové.[1]) Prokopios a Agathias ji popsali s 3 visícími hyacinty.

Ebersolt se domnívá, že se tyto sponky s třásněmi dlouho nenosily.[2]) Pojem „dlouho" je ovšem relativní. Císař Konstantin jich sice nevzpomíná, ale doklady jsou ještě z nálezů X. století (srv. dále.) Na pečetích nalézáme jej na hrudi císařů VIII. stol.[3]) a N. Běljajev uvádí jej i na pečeti Mich. Duky z let 1071—1078.



Obr. 25. Císař Honorius na míse z Madridu.
(Recueil de Kondakov).

Přihlédneme-li nyní k nálezům, můžeme za lacinější druh terčovité sponky původu pozdně římského i byzantského pokládati jednotlivé sponky ze IV.—VI. století, jaké se občas nalézají hlavně v Uhrách v římských nálezech nebo barbarských hrobech té doby, zejména v kultuře keszthelské a jimž podobné derivaty se udržují i v stoletích následujících, až do IX. a X. století. Také ve sbírce Morganově je jich serie.

Tyto sponky jsou malé terče, na jejichž svrchní ploše sedí buď kovová puklice, nebo vsazený větší kámen,[4]) nebo obrazec litím a tlačenou prací vytvořený; nebo to jsou konečně terče dvojité slepené,

[1]) Dennison l. c. tab. Arts, II., Ebersolt fig. 7. Srv. i medaillon Justinianův u Ebersolta 34 a Běljajeva l. c. Méně jasně je sponka provedena ne mosaice u Sv. Apollináře (Ebersolt fig. 8). Dvě třásně s drahokamy visí i ze sponky archanděla Michaela (Wulff Altchr. byz. K. 418). K této sponce na pečetích císařských srv. i Изв. р. акад. ист. мат. култ. III. tab. IX—XII.

[2]) Ebersolt Arts 52.

[3]) Изв. ист. мат. култ. 2, XI. 1, 2, 6, XII. 3, 5.

[4]) Abony, Zalota (Arch. Ert. 1906, 52, 54), Fenék (Hampel Alt. III. 178, Alföldi Untergang II. 34—35). Podobná broche našla se v hrobě s mincemi VI. stol. ve Vidu (Bulletino arch. dalm. 1902. tab. 12).

z nichž svrchní ze stříbrného plechu má tlačenou výzdobu geometrickou (hvězdy, rosety a p.) nebo figurální v obrubě.[1]) Ve výzdobě se objevují jednak ještě reminiscence římských emblemů (apotheosy), jednak symboly křesťanské, buď pouhý čtyřramený kříž, nebo oslavení kříže (mezi 2 figurami) nebo různé podoby svatých, Marie a Krista.

Proti byzantskému původu celé této skupiny mohlo by se poukázati na to, že se koncentruje na okraje římských provincií a tam je přímo v římských hrobech (Fenék), a že má analogie nejen v Čechách, ale i daleko v Anglii, tedy ve sféře vlivu římského.[2]) Nechci také popírati, že část jich je původu italského, část docela i ze severnějších dílen (kettlašské sponky emailované), ale na druhé straně nelze jich upírati dílnám byzantským. Jsou na nich sujety rázu čistě byzantského (oslavení kříže, Jiří drakobijce) a co více, tentýž druh malých sponek s figurálními sujety vykázaly aegyptské hroby IV.—VII. stol. v Achmimu.[3]) Věřím proto, že se najdou i jinde na východě.

K témuž druhu dlužno připojiti i několik sponek se sujetem figurálním, jež se nalezly po různu v západní a střední Evropě v hrobech ze VI.—VIII. století, tak ve Švýcarech u Attalensu, Granges a Oron-le-châtelu,[4]) pak v Illingen a Herbrechtingen ve Wirtembersku.[5]) (Srv. obr. 26). Jsou bronzové se zlatými plátky na vrchu a i ony nesou sujety charakteristické pro byzantské umění (drakobijce, strom mezi dvěma affrontovanýma lvy nebo ptáky) a attalenská s třemi krály před Ježíškem má docela řecký

---

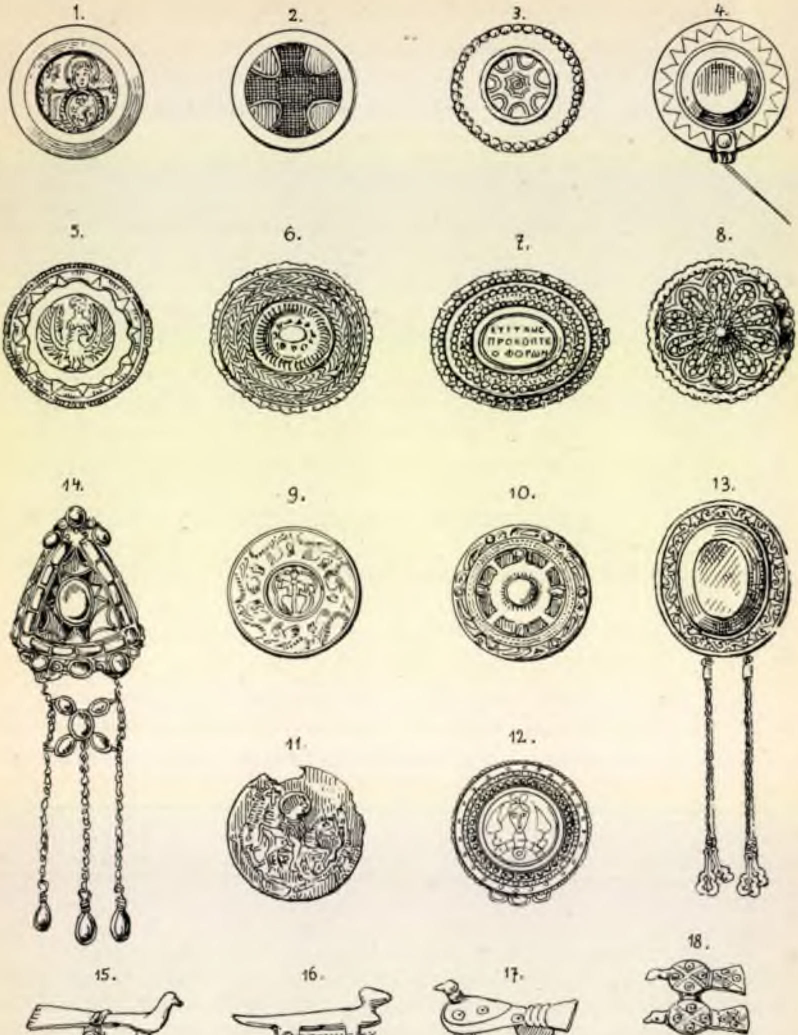
[1]) Srv. sbírku uherských u Hampela Alt. III. 170, 171, Alföldiho Untergang II. tab. 6—10 a Fetticha Kunstgewerbe I. 49, tab. II. 24—25, dále sponky z Krunglu (Jahrb. C. C. 1906, IV. tab. 9) a Bledu (Bericht des Landes-Mus. in Laibach für 1907, tab. III). Charakteristické a časté je zde rámování. Kruh rámce tvořívá řada výseků kruhových, mezi nimiž vyčnívají ven špičaté zuby. Hojná je i obruba speřená. Ještě menší a jednodušší než právě popsané terče jsou malé fibulky zhotovené z římských a byzantských mincí, na jejichž reversu je připevněna jehlice. Známe je z nálezů v Uhrách a v Chorvatsku a jsou patrně opět vlastní sféře západní i východořímské (Srv. Hampel II. 694).

[2]) Za římský produkt je má proto Alföldi l. c. II. 45. O českých (z Dolinku, Zvoleněvse, Pátku, Kbel) srv. Píč Star. III. 23—24, Niederle Pam. arch. 1918, 4, o jiných u Aberga Franken and Westgoten (L. 1922) 32.

[3]) Forrer Gräberfeld von Achmim-Panopolis tab. X. 21, XIII. 2—12.

[4]) Besson L'art barbare fig. 78, 79.

[5]) Goessler Museographie (VII, Ber. röm. g. Komm. 1912, 118—119).



Obr. 26. Sponky terčovité a ptačí.
(1. Řím, 2. Achmim, 3., 4. Fenék (Zala), 5., 6., 8. Keszthely, 7. Brit. museum, 9. Gamehl (Mecklenburg), 10. Alsó Páhok (Zala), 11. Oron-le-Châtel (Švýcary), 12. Brit. museum, 13. Ostroviany, 14. Michalovce, 15. San Mauro (Sicilie), 16. Achmim, 17., 18., Hohenberg (Štýrsko).

nápis K(ύρι)ε βοήθει. I do Burgundska zašel motiv affrontace nebo motiv Danielův[1]) a je též u jedné štítové quadratní sponky z Uher.[2])

Bohatší na pohled jsou terčovité spony, kde místo ornamentální a figurální výzdoby nastupuje filigrán zrnitý i páskový, inkrustace drahokamová, perly, později i přihrádkový email, a k tomu dolů visící třásně.

Mezi ně podle stáří do prvé řady náležejí krásně vykládané spony nalezené na Slovensku u Ostrovian ze IV. stol. a Velkých Michalovců, asi z V.—VI. stol.[3])

Dále k nim patří po mém soudu i část menších a větších kruhovitých spon zdobených inkrustací a připájeným filigránem, jaké jsou charakteristické pro kulturu langobardských hrobů VI., a hlavně VII. století v Italii a ovšem i současných hrobů franckých, visigotských a burgundských.[4]) Byly to zprvu byzantské (zde severoitalské) dílny, jež je pracovaly a šířily do ostatní Evropy,[5]) kde teprve později je převzala a napodobila domácí industrie ger-



Obr. 27. Terčovitá spona z hrobů v Castel-Trosině. (Podle Åberga).

[1]) Brenner Ber. röm. g. Komm. VII. 313, 318, 319, 320, 322, 324.

[2]) Hampel Alt. III. 281.

[3]) Ostroviany (Hampel Goldfund 152, Henszelmann Mitth. Z. C. 1866. 39), Michalovce (Sacken-Kenner Samlungen d. K. Münz. und Ant. Cab. W. 1866 352). Obě zobrazil Riegl l. c. I. tab. 2 a 4. Podobné broše nalezeny byly už v sarmatské a řecké kultuře černomořské (Rostovcev Iraniens 133 a Spicyn Изв. арх. к. I. tab. II, Rosenberg Granulation fig. 3). Starší je krásná broš s granáty ze Zelenského kurhanu na Tamaně (Изв. арх. к. LX. 26.). Také v Britském museu je broche s prolamovaným okrajem asi ze III. st. (Cat. of Jew. č. 2870). Riegl kladl ostrovianskou do III. st. (I. 183).

[4]) Srv. Aberg Franken u. Westgoten 83, Goten u Langobarden 80; Mon. ant. XII. passim. Srv. i Rosenberg Gesch. Einf. 114 a Catal. of merov. ant. J. Pierpont Morgan (Paris 1910) tab. I—III, V—VII passim. V Uhrách našla se sponka tohoto druhu v Alsó-Páhoku (Hampel II. 706) sestávající ze dvou bronzových plechů spojených massou. V hrobě 17. v Nocerra Umbra ležela jedna taková spona se 7 zlatými mincemi Justiniana I., v hrobě 7. a 115. u Castel-Trosina našly se mince Tiberia II a Maurikia (578—602), a sponka mladšího typu s mincemi Heraklia a Tiberia (obr 27). Z Ruska ze sbírky hrab. Uvarové zobrazuje pod. sponku Rosenberg Granul. obr. 3.

[5]) Srv. Besson L'art 134 sl.

manská. Platí zde totéž, co jsem vyložil výše o sponkách got ských (str. 67). Z téhož důvodu připojil bych sem i originál sponky v podobě orlí, jaká se našla na př. v Ravenně.[1]) Petrosští orli jsou ovšem prací jinou, orientální.

Tím však nejsou ještě nálezy nádherných sponek byzantského původu vyčerpány.

Bohatou sponku z naleziště neudaného, kterou bych sem přiřadil, má museum berlínské,[2]) jiné dvě rovněž z naleziště neznámého museum Britské. Jedna z nich má řecký nápis εὐτυχῶς προκόπτε ὁ φορῶν na středním onyxu, druhá má střední desku emailovanou. Dalton hledá její původ v Italii a klade ji do VI—VII. stol., což však je datování příliš časné.[3]) Řada zlatých broší s kameny a s emailem nalezena byla r. 1880 v pokladech v Mohuči nalezených.Ale tyto spony jsou už z XI. a XII. století[4]) a nespínaly šat, nýbrž nosily se jen jako agraffy pro ozdobu na prsou, jak ukazují současné skulptury na oltáři basilejském v Cluny nebo na sošce z Corbeilu.[5])

Další bohatší spony jsou ještě t. zv. spona Castellaniho z Italie se ztracenými závěsy[6]) (srv. obr. 26, 12), emailovaná spona kodaňská,[7]) spona z Dowgate-Hillu, nyní v Londýně[8]) a tři mohučské s orlem krásně vkomponovaným do ozdobného kruhu,[9]) také už věci pozdní. Dvě stříbrné terčovité spony z konce I. tisíciletí dostaly se do pokladu gnězdovského z r. 1868 a vyobrazeny byly N. Kondakovem. Dekor pokrývající vydutou svrchní plochu není sice v špatné kresbě zřetelný, ale jeví vlivy orientální (jeleni a

[1]) Jordan-Bassermann Schmuck 54. Srv. též bronzovou pozlacenou fibuli ve sbírce Pierponta Morgana (Catal. tab. V. 63), v podobě orla a jinou v podobě okřídleného čtvernožce (tab. III).

[2]) Zahn Amtl. Ber. XXXV. 122.

[3]) Catalogue tab. V. 280, Dalton Byz. art 505.

[4]) Srv. o nich výše str. 23. Tam je též zmínka o nálezu dvou dalších spon s drahokamy a perlami, které náleží rovněž době pozdější. Kondakov spony Gizeliny kladl do X. století (Клады 59—60, Древн V. 147).

[5]) Falke l. c. obr. 20.

[6]) Dalton Byz. art p. 503, 505; Rosenberg klade ji do r. 600 (Jahrb. preuss. Kunstw. 1918, 7).

[7]) Rosenberg l. c. p. 9. (klade do X. st.); Kondakov Byz. Em. 261 (klade do XI—XII).

[8]) Rosenberg l. c.

[9]) Falke Goldschmuck 12, 13, 15 a tab. IV. Falke vidí v nich ovšem práci německou.

ptáci kolem jakési fontány), takže řecký původ (korsuňský nebo syrský?) není jistý. Jedna z těchto dvou kruhových sponek má dosud na kroužku zavěšené tři řetízky s filigránovými destičkami na konci; druhé zbyl z toho jen závěsný kroužek. Poklad gnězdovský, nalézající se v Eremitáži a Oružené Palatě v Moskvě náleží do konce X. stol.[1]) Za byzantskou pokládám ještě broši nalezenou v Kremonu v Livonsku.[2]) Za to spona z Ottenküllu v Estonsku a spona z mohylníku u aula Čegemu v Ossetii jsou jen hrubé lokální napodobeniny.[3])

Vedle těchto hlavních dvou serií sponek křížových a terčovitých objevují se v byzantské kultuře ještě jiné tvary, ovšem jen jednotlivě.

Tak se u Gagrů pod Kavkazem našly zrůdné tvary nevyvinutých sponek křížových kameny zdobené (obr. 24),asi z V. stol., což potvrzují i mince cís. Honoria (395—423[4]); hvězdovitá fibule byla vedle emailovaných věcí v Dettě v stol. temešské;[5]) jiná stříbrná emailovaná neznámého původu nalézá se v mincovním kabinetu ve Vídni.[6]) Prazvláštní druh sponek s obrácenou patkou objevil se v pohřebišti obce Kalaja-Dalmaces v Albanii.[7]) Je to z doby byzantské, ale patrně jen domácí produkt albanský.

Konečně jsem se už výše zmínil, že se také římské spony figurální udržely ve sféře a v době byzantské. Jsou to zejména bronzové spony ptačí v podobě malých plastických holubů (někdy v páru) s křídly pravidlem k tělu přiloženými a dlouhým poněkud rozloženým ocasem (obr. 26.) Objevují se hojně v koptické industrii, na př. v pohřebišti u Achmimu;[8]) ale také v hrobech alpských a sicilských doby byzantské se našly.[9]) V Hohenbergu jsou již

[1]) Kondakov, Древн. V. 64 (fig. 52, 63).

[2]) Katalog d. Aust. in Riga XVII. 15.

[3]) Katalog, Riga VIII. 24. Мат. по арх. Кавк. I. tab. 23. Srv. i tab. 24, č. 48.

[4]) Spicyn Изв. арх. к. XXIII. 103.

[5]) Hampel Alt. II. 529, III. 370.

[6]) Za byz. ji prohlásil Arneth (Monumente des k. Münzkab. tab. S. VI.

[7]) Nopcsa, Mith. Bosn. Herz. XII., 191, 200. Jsou i jinde v severových. koutě Balkánu.

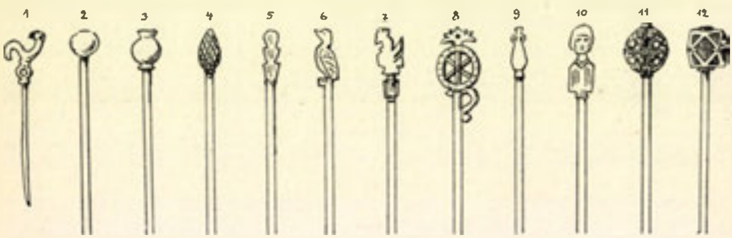
[8]) Forrer Achmim tab. X. č. 7—10, XIII. č. 9, 13.

[9]) Monte S. Mauro, Caltagirone (Orsi, Byz. Zs. XIX. 70, 78) a Hohenberg ve Štýrsku (Arch. Ert. XVII. 134).

vedle esovitých náušnic. Řidčí jsou kohouti nebo koníci. Koník na sponce s typickým byz. čárkovým ornamenetm našel se v Castel-Trosinu (obr. 39).

Jehlice.

Římské kostěné a bronzové jehlice známých tvarů, jaké se hojně nalézají nejen v Italii (Pompeji, Aquileja), ale i jinde, udržely se v době křesťanské a místy i v okruhu industrie byzantské. Ale ženy doby byzantské přestávaly jich patrně užívati, poněvadž ovládl ke spjatí vlasů diadémový pásek a vůbec tuhá coiffura místo dřívějších volně vázaných účesů se zapíchnutou jehlicí. Následkem toho je jehlice v byzantské době řidčí, mimo oblast koptickou v Aegyptě, kde jich je dosti, zejména kostěných, ale kde zase stáří jejich nesnadno určiti.[1]) Sem patří i podobné



Obr. 28. Jehlice (koptické) z Aegypta (1—10.) a z Uher (11—12.).
Podle Wulffa, Hampela a Riegla.

dvě z Molinella na Sicilii.[2]) Jinak, z ostatních zemí, znám současné jehlice jen z uherských hrobů, tak bronzovou jehlici s kulovitou hlavičkou pokrytou přiletovanými kroužky z drátěného filigránu nalezenou u Szigligetu v Zalské stolici s věcmi, které ukazují na VI.—VII. století,[3]) dále z langobardských hrobů u Castel-Trosina, Nocery Umbry a jinde, většinou s jednoduchými

[1]) Strzygowski Kopt. K. 204 (tab. XIX), Wulff Altchr. Bildwerke tab. XXI. a XXIII. Strzygowski dí o nich pouze, že mohou pocházeti ze všech století po Kr.

[2]) Führer und Schultze Altchr. Grabstätten Siziliens (B. 1907). 281.

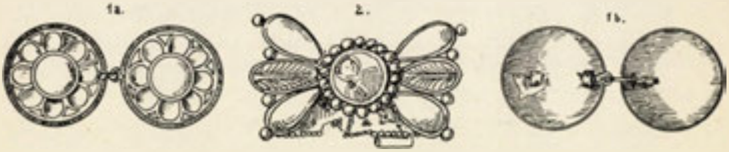
[3]) Hampel Alt. II. 699. Podobná je však i v mohučském pokladu (Falke Goldschmuck tab. VIII.).

konickými, kulovitými hlavičkami, ale také s rovným řezaným koncem.[1])

Zdali stily charakteristické pro keszthelskou kulturu tolnajské stolice (Keszthely, Fenék) sloužily i za jehlice do vlasů, jak myslí A. Alföldi není zjištěno, ale je to dosti pravděpodobné, už proto, že provázejí hroby ženské.[2])

Záponky a knoflíky. Přezky a kování pásová.

Kde všechno byly užívány záponky, bude těžko říci do té doby, dokud nebude dokonale prostudována historie byzantského oděvu. Zatím je jisto, že vedle nebo místo spony s jehlicí býval později plášť spjat i 2—3 záponami bez jehlic a že podobných užívali i při pasu, který byl nošen ovšem jen vespod pod pláštěm.[3])



Obr. 29. Záponky (1. Szirák, 2. Malá Asie).

Zápona je pravidlem utvořena dvěma destičkami na povrchu ozdobenými, z nichž jedna má na spodu úško, do něhož se zachycuje háček na druhé desce připevněný. Po zapjetí připojí se obě desky k sobě, tvoříce tak jednotnou ozdobu. Jednodušší, ale také řidší, jsou jednostranné záponky připevněné na jednom konci pasu a zachycené do otvoru vyříznutém v druhém konci řemene (srv. dále str. 85).

K menším záponkám dvojitým počítal bych ty, jež se našly několikráte v sarmatských a avarských hrobech uherských u Szi-

[1]) Mon. ant. XII. p. 199, 206, 231, 299, 302, 318, tab. IX; XV. 281.

[2]) Alföldi Untergang II. 35, 53 sl.

[3]) Srv. na př. hodnostáře Nikefora III. v pláštích dvěma sponami spjatých na miniatuře rukopisu Coislinova č. 79 v Nár. knihovně v Paříži (Ebersolt Arts 89). Na mosaice v Dafni z XI. stol. mají ženy uprostřed pasu nějakou ozdobu — snad záponu (Dalton Byz. art 327 Srv. též Kondakov Изображенія 92—94).

ráku, Csúny, Némesvölgy, Abony a Rábu.[1]) Jsou z bronzu a ozdobeny centrální rosettou ze skleněných past v přihrádkách (obr. 29). Větších a krásných zápon znám jen málo a daleko od sebe jednotlivě nalezených. Patří sem předně zlaté záponky z Britského musea č. 253, 254) s medaillonem císaře uprostřed, obklopeným řadou perel, k němuž jsou po stranách připojena křídla z tří vydutých laloků v podobě mandlí (střední s vytepaným listem), a po straně zbytky šarnýru (obr. 29, 2). Byly nalezeny v Malé Asii s mincemi Constantia a náležejí do konce IV. nebo do počátku V. stol.[2]) Druhá zápona, nalezená v Duna-Pataji (Tolna), skládá se zase ze dvou kvadrátních desek ozdobených na povrchu přiletovanými zlatými perlami a po stranách stěnou s modelovanými hlavičkami, mezi nimiž je křížek. Je to práce buď byzantská,



Obr. 30. Stříbrná záponka z hrobu u Taganče.
(Podle Chojnovského).

ale nevalná, nebo barbarská imitace byzantského vzoru, jak hrubá práce nasvědčuje.[3])

Třetí zápona opět odchylného tvaru pochází z hrobu jakéhosi ruského bohatýra, nalezeného Chojnovským u Taganče blíže Kaněva.[4]) U kostry byla stříbrná zápona s postranními knoflíky

[1]) Hampel Alt. III. 65, 66, 72, 73, 103, 108, 119, 470, 492 (srv. Arch. Ert. 1906, 308). Alföldi je má za avarské, což nepokládám za správné (Untergang II. 17).

[2]) Catalogue 40 (tab. IV). Podobnou motýlovitou závěsku bronzovou od Kaněva vyobrazuje Chaněnko (Др. IV. tab. X. 260).

[3]) Hampel II. 389, III. 282. Malá jednoduchá, ale také kvadrátní záponka našla se v Abony v hrobech VI—VII. st. (ib. II. 798, III. 472).

[4]) Chojnovskij Арх. свѣдѣнія I. 122 tab. X. (srv. Niederle Živ. Slov. III. 515, 684).

pro petlice pláště a na povrchu ozdobená bohatou rozvilinou byzantsko-perského rázu, k níž známe řadu analogií od VI. do X. století (srv. výše str. 50). Kladl bych tagančskou záponu do stol. VIII.—IX.; hrob sám není ovšem starší X. století.

Kostěnou záponu ze dvou hladkých disků, střední cípatou destičkou spojených, vyobrazuje Wulff z Heluanu v Aegyptě.[1]) Ale stáří její je nejisté; tvarem upomíná docela na staré řecké spony z doby VII. a VI. st. př. Kr. Ale staré bulharské zápony ukazují, že i v době pozdně historické zůstaly na Balkáně vzory podobné.[2])

Záponu na tunice nebo kabátě zastupovaly prosté *knoflíky* (ř. κόμβος, z čehož slovanské *gomb, gumb*), pomocí jichž se šat zapínal obecně už v IX. století. Jsou proto v nálezech IX.—XI. stol. poměrně hojné. Jsou to z části jednoduché kovové kuličky s úškem, ze dvou půlek složené (výroby cizí i domácí), z části pozlacené a bohatěji ozdobené z dílen byzantských a orientálních. Za byzantské pokládám pro ráz jejich dekorace a lepší techniku všechny, jež na př. vyobrazil z českých hrobů J. Schránil[3]) a k nimž dlužno připojiti bohatou serii nalezenou v hrobech IX.—X. st. ze Starého Města na ř. Moravě a jiné ještě (Srv. obr. 14 a 31). Jsou to ponejvíce bronzové pozlacené koule s úšky, na nichž jsou buď naletovány pásky v různých geometrických vzorcích filigránem zdobené, nebo vytepány nekonečné vzorce pletených kruhů a podobných tvarů, uvnitř jichž bývají motivy figurální (ptáčci) nebo rosettové a palmettové. Někdy byly prostory mezi pásky i inkrustovány a půda zdrsněna hustě tepanými body. Z uherských hrobů znám analogie z Pusty szilaské, nalezené s dirhemy X. stol.[4]) a z Oroszváru na jih od Bratislavy. V Starém Městě a v Trilji u Sinje nalezeny byly i malinovité ze zlata, jemné byzantské práce.[5])

Přezka.

Mnohem více než záponek našlo se byzantských přezek v celku však jen jednoduchých. Na přezky u pásu nenakládali tolik bo-

---

[1]) Wulff Atlas I. tab. 24, č. 561.

[2]) Srv. žurnál La Bulgarie Nr. 1181 (1927).

[3]) Niederlův Sborník (Pr.1925) 172, 180, tab. VI, IX—XII, Vorgesch. Böhm. 301, tab. 49. V českých hrobech nalézají se dva na prsou, výjimečně jeden. Staroměstské jsou publikovány ve Zprávách arch. ústavu I, 22 sl.

[4]) Hampel Alt. II. 667.

[5]) Vjesnik arch. dalm. 1921. tab. 1.

hatství, jako na sponku nebo záponu. Bohatší přezka je v nálezech výjimkou.

První typ přezky má za obloukem malé ozdobné destičky

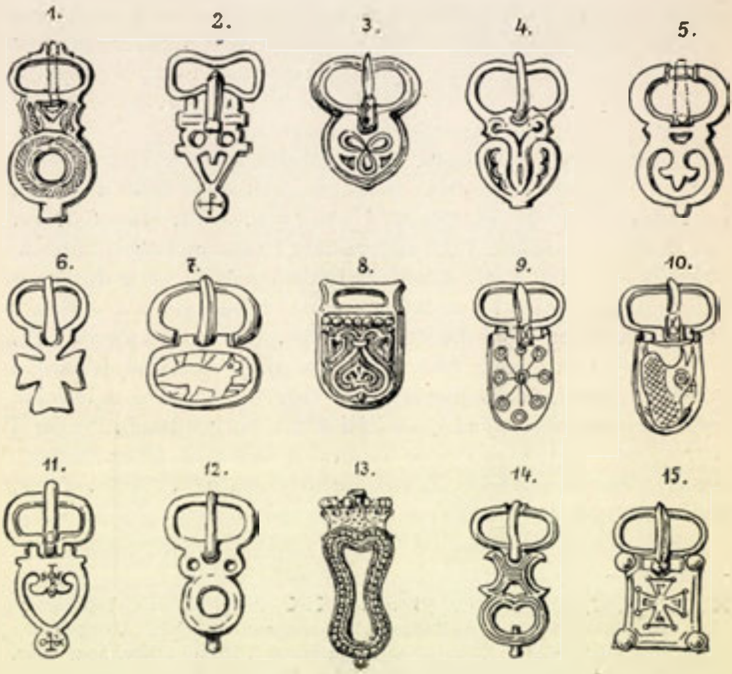


Obr. 31. Bronzové a stříbrné pozlacené knoflíky z českých nálezů. (1., 4., 8.. Žalov, 2., 6., 9., 10. Budeč, 3. Zakolany, 5. Želenky, 7. Staré Město, ze zlata).

lité. Pozdní římské přezky vyznačovaly se kvadrátní deskou k oblouku připojenou, jiho-germanské pak deskou v podobě podlouhého trojúhelníka s třemi velikými knoflíky.[1]) Naproti tomu

[1]) Åberg Goten und Langobarden 103 sl., Franken 89 sl. Srv. i přezky z Mogentiany (Fenéku) u Alföldiho Untergang II. 35.

přezky, jež podle naleziště a průvodních věcí můžeme pokládat již za východořímské a byzantské, mají za obloukem připojený štítek tvaru oválovitého, podkovovitého (v podobě U), listovitého nebo i v podobě kříže (Groticelli, Guffara, S. Mauro), jak ukazuje připojená serie (obr. 32) a štítek sám nese častěji charakteristickou



Obr. 32. Byzantské přezky.
1. Keszthely, 2. San Mauro, 3. Ráczfeketehegy, 4. Kavkaz, 5. Castel-Trosino, 6., 7. Groticelli, 8. Gurzuf, 9., 10. San Mauro, 11. Balgota u Gurzufu, 12. Gurzuf, 13. Mersina, 14. Košice, 15. Kerč.

palmettovou nebo listovou dekoraci, rytou nebo prolamovanou a analogickou té, jakou shledáváme i na kování naproti položeném.[1])

[1]) Srv. Riegl, Oström. Beitr. 5, Spätröm. K. II. 30 a serii přezek keszthelských (Hampel Alt. III. 159—160), gurzufských (Изв. арх. к. XIX. tab.

Řidčeji bývá tento štítek delší, jazykovitý a pohyblivý.[1]) Občas má štítek podobu ozdobně prolomeného trojúhelníka na hrotu s diskem, někdy monogramem opatřeným.[2]) Na Sicilii jsou hojné přezky, jejichž štítky mají ryté motivy animální.[3]) Jindy bývá na štítku hvězda, nebo kříž, nebo jiný motiv, ale zřídka, na př. na sardinských a sicilských z Monte-Maura, Aderna, Nota a Groticelli a j.[4]) V Alsó-Páhoku se našla přezka s obrazem císařovým.[5]) Zvláštního malého štítku utvořeného z rozšířené paty trnu, jenž je charakteristický pro germanské věci od poloviny VI. do konce VII. století, zde není.[6]) Za to jsou pravidelně štítky přezky opatřeny dole knoflíkovitým výběžkem.

Druhý typ, jejž aspoň v primárních vzorech dlužno také přiřaditi k výrobě byzantské, podobně jako tomu bylo u sponek (srv. str. 64), tvoří inkrustované přezky V. a VI. století, t. zv. gotské a langobardské. Také ony vznikly v černomořských dílnách, potom v severoital kých, odkudž byly roznášeny po ostatní Evropě a tam napodobeny od zlatníků germanských technikou a dekorací zřejmě převzatou z okruhu dílen řeckých. Tím si také vysvětlíme, proč se při tom v některých oblastech ujaly speciálně dekorační sujety východní, tak Danielův motiv člověka mezi dvěma ležícími lvy nebo mezi vztýčenými v pozdější oblasti burgundské[7]). Primární tvar těchto sponek měl také kvadrátní desku za trnem, asi tu, jakou vykazuje přezka v Chersonesu nalezená (obr. 32, 15). Ta se, zprvu přeměnila v desku ozdobenou místo nýtů pěti kameny, a pak šel vývoj dále, jak jej Götze vyznačil,[8]) připojováním zoo-

---

X., XII, p. 37, 41), sicilských (Byz. Zs. XIX. 70 sl., Notizie degli scavi 1896, 334), jihoruských (Arne Suède 142 sl.) a severoitalských (Aberg Goten 112 sl.). Srv. i kování z Akalanu nal. s mincemi VII. stol. (Изв. арх. бълг. др., III. 324). Přezka a příslušné kování z Madary u Šumnu je spíše prací barbarskou. (Изв. бълг. арх. инст. IV. 15, tab. II.).

[1]) Åberg l. c.

[2]) Znám tento tvar z Uher, z Čech (Balabenka), ze Sicilie a z Gurzufu na Krimu (Hampel II. 704, Pam. arch. XXX. 8, Aberg Goten 118 a Rěpnikov, tab. l. c. XII., Orsi, Byz. Zs. 1912, 199, 203).

[3]) Orsi, Byz. Zs. 1912, 200, 1910, 70, Notizie 1896, 334 sl.

[4]) Viz předchozí poznámku. Podrobněji popsal tyto přezky Åberg l. c.

[5]) Alföldi Untergang II. 55, tab. VII. č. 2.

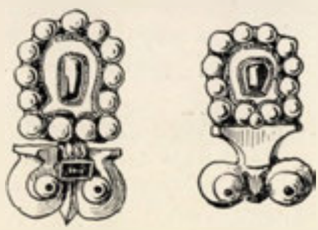
[6]) Aberg Goten 112, Franken 89.

[7]) Bremer 311, Besson L'art barbare, 64, 88.

[8]) Götze A. Gotische Schnallen (Berlin) 13 sl. 27 sl., 31 sl.

morfní dekorace, orlích hlav a na západě i římského vrubořezu. Ve vlastní jižní byzantské industrii se však tyto formy neujaly, tam zůstává vládnoucím typem přezka malá prvního typu, výše popsaného.

Zvláštní třetí typ záponky vzniklý napodobením vnějšího tvaru přezky s kováním, jsou *pseudopřezky* L. Maculevičem tak nazvané (псевдо-пряжка) a dále z nich vyvinuté záponky s příčním článkem k zapínání.[1]) Pás se jimi spínal tak, že se buď štítek nebo příčný článek zastrčil do otvoru na konci řemene vyříznutého (obr. 33). Pseudopřezky našly se v pokladu pereščepinském, v Uhrách, v Rusku, a záponky druhého typu jsou rozšířeny od Italie a Uher přes Malou Asii, jižní Rus, Kavkaz až na Ural a Altaj. V mohylníku u sela Nevolina v oblasti Urálské našel A. Schmidt na koženém pasu tři vedle sebe přidělané a to tak, že přední část zůstala volná.[2]) Kde bylo centrum jejich výroby, neví se, pravděpodobně v krajích turkotatarských, ač je mohly robiti i dílny byzantské. Ale nechtěl bych to tvrditi. Jedině pseudopřezky prvního typu z pereščepinského pokladu a z Uher ukazují původem na Byzanc.[3]) Charakteristický je pro ně hrubozrný filigrán, inkrustace a kosý obřez hran, jakož i ztlačení oblouku přezkového do tvaru osmičky. Vidíme tu asi kus výroby byz. dílen podle vkusu barbarského, s jakou se i dále setkáme.



Obr. 33. Zlaté pseudopřezky z pokladu pereščepinského.

Od těchto hlavních typů liší se tvarem i výzdobou jednotlivé přezky nádherné, kterých však je velmi málo. Kladl bych sem především velkou zlatou přezku z pokladu pereščepinského,[4]) vykazující zvláštní vývoj formy a dekoraci prořezávanou, složenou z ozdobných řad trojúhelníčků a čtverečků (obr. 3). Náleží VII.

[1]) Srv. L. Maculevič, Sem. Kond. I. 134, 137.

[2]) Maculevič l. c.

[3]) Tak i Kondakov Очерки 77.

[4]) Srv. Мат. арх. Р. XXXIV. tab. XVI. 56 a stať L. Maculeviče v Semin. Kondak. I. 127.

stol. a dekoraci pokládal bych za reminiscenci staršího římského vrubořezu, jenž se v Černomoří udržel do VI. století ve spojení s hrubozrnným filigránem. Podobné prosekávané triangly znám ještě z pokladu mersinského, asi z téže doby.[1]) Také celkový tvar přezky je byzantský, podobný přezkám z hrobů gurzufských, keszthelských a jiných, u nichž tvar za trnem končí také v diskus.[2])

Jiná stříbrná přezka pozlacená, ozdobená posázenými rosettami, tvoří vedle široké zápony hlavní ozdobu chorvatského velmože z hrobu v basilice sv. Marie u Biskupije poblíže Kninu.[3])

K serii přezek typu prvního připojil bych nejlépe zmínku o příslušných k tomu pásových kováních u přezky a na protilehlém konci řemene, se kterými se stále setkáváme ve středním Podunají, potom i v Rusku, v Italii. Jakkoliv je tento materiál značný, zůstává přece původ jeho stále z velké části záhadný. Přezky a příslušná kování nalézají se v Uhrách v hrobech, náležejících i nomadům (Sarmatům, Hunnům, Avarům) i usedlému obyvatelstvu slovanskému v době od V. do VIII. století, ale nejsou tak jednotného rázu a vývoj jejich není tak jasný, abychom je mohli přesně oceniti a rozlišiti, pokud se týče původu, příslušnosti národní a chronologie. Mimo Uhry vyskytují se jen zřídka a jen v nejbližším okruhu, tak na Balkáně (zde v pokladu vrapském s byzantskými nádobami VII. století), v Dalmacii a v zemích alpských.[4]) Do Čech, Moravy a Haliče už nejdou, neboť jednotlivé pozdní porůzné nálezy nepadají tu na váhu. Teprve v jihovýchodním Rusku objevují se analogie až po Sibiř a Gotland, — ale centrem pro Evropu zůstávají nepopíratelně nomadské Uhry. Je zřejmo, že se tam nosily ve velkém množství. Ale i tam mizí pomalu v IX. a X. stol., ustupujíce malým plakettám na pás přišitým nebo přibitým.[5])

---

[1]) Kondakov Клады tab. 19.

[2]) Hampel III. 160 č. 1, 2, 4. Srv. zde výše obr. 32, č. 1, 12, 14.

[3]) Starohrv. Prosv. 1896 (II. tab. 1). Jiná pozlacená přezka zvláštního tvaru nalezena byla v hrobech u Bezenye. Nevím však, jeli byzantská (Hampel II. 73, III. 60).

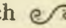
[4]) Ve Velké Gorici v Chorvatsku (Vjesnik N. S. X. 130), v Krunglu a Hohenbergu v sev. Štýrsku (Jahrb. d. Z. C. 1906, 201, Arch. Ert. 1894, 359, 1895, 249, 1897, 133), v Micheldorfu a Mistelbachu (Jahrb. f. Alt. 1909, 217, 222) a u Smrdeljů blíže Skradiny (Starohrv. Prosv. 1898, 131).

[5]) Srv. Hampel Alt. III. tab. 334 a násl.

Z různých archeologických otázek, jež se poutají k nim a k materiálu, jenž je provází, týká se nás zde otázka, v jakém poměru jsou k výrobě byzantské?

Jak jsem výše pravil, není soubor jejich ještě tak oceněn, abychom znali přesně jejich vývoj a věděli, co náleží V., co VI. století atd. a věděli dále, kde různé typy přezek a kování byly robeny. To, co vykonal Jos. Hampel a po něm v detailech nově A. Alföldi a N. Fettich, stále ještě nestačí k celkovému vyjasnění.[1])

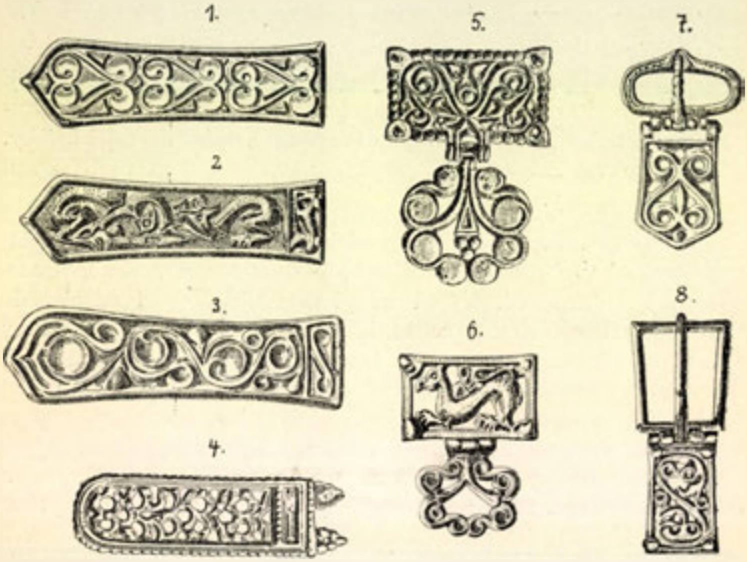
Uherská pásová kování, zejména nákonečníky řemenů, mají podobu buď krátkého nebo protaženého U s rovnoběžnými stranami, nebo se konec rozšiřuje podkovovitě, nebo do tupé špičky. Zejména tvar zašpičatělého jazyka se stranami trochu stlačenými je pozoruhodný.

Ale to hlavní, co nás při nich zajímá, je dekorační výplň, provedená v obrubě páskové nebo perlovcové, slaběji nebo markantněji naznačené. Výplň ta představuje u věcí od VI. do IX. století nejčastěji typickou, hadovitě se vinoucí úponku s listy kruhovitě laločnatými nebo palmettovými (jiné druhy jsou řidší) a vedle ní hojně i figurální motivy kráčejících gryfů nebo zvířat klečících, skrčených a navzájem se dávících. Komplexy postav lidských nebo masky lidské v rostlinný ornament vkládané jsou řídké. Stylisticky vyvíjí se tato úponka od VI. do IX. století dvojím směrem. Předně se komplikuje, bohatne, listů je v záhybech lodyhy více a rozmanitějších, až přechází v spleť drobných větévek a květů. Za druhé pak původní značná plastičnost dekorace ustupuje pomalému zplošťování, jež jde na konec tak daleko, že v nejmladších kusech VIII. a IX. století máme někdy dojem výzdoby na hladké ploše vyryté nebo vykreslené. Při tom i původní forma kování se mění; objevuje se častěji kratší, nabývá formy více podkovovité a hladká pásková obruba nahrazována bývá častěji hrubým perlovcem. Vedle toho mizí stará vegetální i animální výzdoba a zůstává ornament geometrický, na př. vzorce rhombické, pleteniny osmičkovité, zpeřené, vavřínové a pod. listy, řaděný ornament srdcový, ornament klikatých čar, ornament skládaných , atd.

[1]) Hampel Alt. I. 509 sl., a Ujabb tanulmányok (Bud. 1907. srv. Byz. Zs. 1908, 645), Alföldi Untergang II. 14 sl., Fettich Kunstgewerbe I. 37 sl.

Ornament geometrický objevuje se ostatně i v jedné starší skupině, o níž dále pojednám.

Že podobná originální kování přinesli s sebou do Uher a do jižního Ruska nomadští kmenové z Asie, nemůže býti pochyby. Hampel sám myslil především na Sarmaty, ačkoliv část přičetl i Hunnům, Avarům a Maďarům.[1]) Alföldi a Fettich pomýšlejí správněji především na Avary. Také Strzygowski.[2]) V Rusku se



Obr. 34. Kování pásová a přezky z hrobů nomadských u Csúny (1., 2., 4., 6., 8.), Sziráku (3., 7.) a Martély (5.) v Uhrách.

o nějaké etnografické určení tamějšího materiálu, pokud vím, nikdo nepokusil, ale i tam je zjevno, že náleží hrobům východních nomadů.

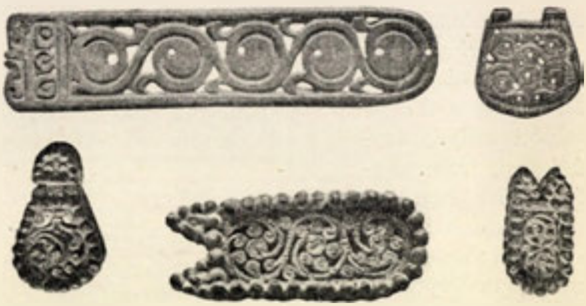
---

[1]) Hampel Alt. I. 23 sl.

[2]) Strzygowski Altai 237, 245, 247, 253. Tento se domnívá se spolu s asijskými výbojníky přišly i potulné dílny a řemeslníci z Orientu (Sakové, Turci, Armenci, Peršané), kteří to vše vyráběli. Kupovati to mohli ovšem i Slované. Alföldi l. c. II. 15 sl., Fettich l. c. I. 13. Rec. Kond. 81—91.

Sám mám však značné pochyby, zdali všechna tato uherská okutí lze přičítati výrobě sarmatské, hunnské nebo avarské, zdali byla vskutku robena v Uhrách od řemeslníků domácích a jeli to vesměs výroba barbarská.

Větší část věcí je bez pochyby hunnsko-avarská a souhlasil bych s Fettichem i Alföldim, že k nim patří zejména věci ozdobené kruholaločnou úponkou a vázanými květy, jejíž původ ukazuje na střední Asii, a dále věci s divokými animálními scénami opět příbuzné sujetům sibiřským.[1]) Originály těchto věcí nesou pečeť



Obr. 35. Kování pásová z hrobů u Krunglu a Hohenbergu ve Štýrsku.

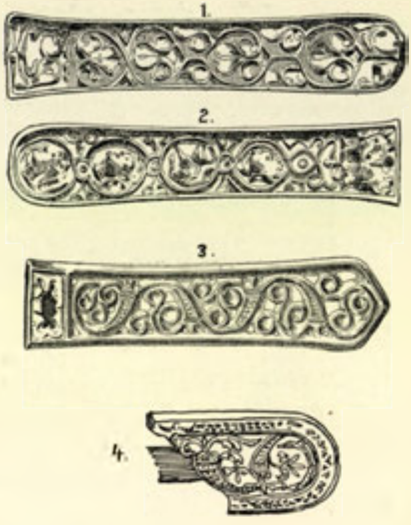
původu středoasijského a nemohl je přinésti nikdo jiný nežli Hunnové a Avaři, později i Maďaři, k starším věcem sarmatským nehledíc. Ale tím není ještě řečeno, že všechny věci tohoto rázu, zejména mladší, hotovili v Uhrách řemeslníci avarští, ev. maďarští. Dovedeme si dobře představiti, že i dílny černomořské a byzantské převzaly tyto asijské sujety a vyráběly je pro barbary, jako to kdysi činily pro Skythy a Sarmaty. Ale neodvažuji se v tomto směru přesně rozhodovati, co je všechno v zachovaném materiálu přímo z dílny avarské a co z byzantské, neboť distinkce je dosud nemožná také nemám celého materiálu před očima; to musí býti úkolem domácích, uherských archaeologů.

Při tom je však důležito, že jsou tato kování zároveň provázena jinými šperky zjevně římského, resp. byzantského rázu, tak

---

[1]) Srv. Alföldi l. c. II. 23 sl., Fettich l. c., Strzygowski Altai 143, 188.

římskými provinciálními sponkami (srv. výše str. 64), nebo byzantskými přezkami, záponkami, prsteny, křížky a zejména byzantskými hrozníčkovitými náušnicemi (srv. dále), — vše ve velkém, vše dokladem výroby továrnické, jakou sotva můžeme předpokládat u uherských nomadů.



Obr. 36. Kování z uherských hrobů (1. 2, Nemesvölgy, 3. Csúny) a obklad jílce z Castel-Trosina (4.).

Ve Vrapu se našlo spolu i byzantské nádobí[1]) a v Gátéru, kde je plno byz. věcí, zejména náušnic, našel se přímo hrob byzantského zlatníka, jenž nám ad oculos ukazuje, jak se věci měly.[2]) Byzantští kupci, resp. byzantští zlatníci přicházeli do Uher a přinášeli s sebou i věci po vkusu barbarů, nebo je tam vyráběli podle starých vzorů.[3]) Ve Fönlaku se našly i zbytky dílny pro slévání podobných věcí.[4])

A stejně důležité je, že vedle těchto orientálních kování z dílen neznámých, je ještě dosti jiných, které ve své výzdobě ukazují vůbec jiný, jak soudím, byzantský ráz. To jsou ty kusy, jež jsou ozdobeny úponkou jinou, více na řeckou upomínající, nebo spletitou, niellovanou, jak ji vidíme na kování z Wittislingen a z Charnay,[5]) dále kusy zdobené rozvilinou,[6]) nebo pleteninami, jimž podobné jsou tak význačné pro langobardské

---

[1]) Strzygowski Altai 2.

[2]) Arch. Ert. 1905, 369. srv. Fettich l. c. 62. tab. IV

[3]) Tak soudil už Hampel Alt. I. 6, 25—26.

[4]) Srv. dále str. 93.

[5]) Riegl II. 33, fig. 9—11.

[6]) Benepuszta (Hampel III. 341).

hroby severní Italie[1]), dále speřením vavřínovým,[2]) úponkou s vkomponovanými rohy hojnosti,[3]) geometrickými obrazci, jaké známe z Gáteru, Rábu, Feneku, Török-Kaniže, Bergheimu[4]) a jež bývají provázeny lidskými maskami a postavami,[5]) nebo i některými stylisovanými hlavami zvířecími, orly a delfiny.[6]) Dále sem patří kování, jež jsou ozdobena dekorací již výše na str. 62 vzpomenutou[7]) a pak kování s drobným zrnitým filigránem[8]) a snad jiná ještě, geometricky zdobená, o nichž si však zatím rozhodnouti netroufám. Jsou to motivy, jež buď přímo vyšly z klassického umění, nebo jsou význačné pro byzantskou dekoraci VI.—IX. století.

Přezka z Alsópáhoku rovnající se jinak avarským má místo úponky obrazy římského císaře s diademem a paludamentem.[9]) Rovněž dvojité kování z Benepusty celou svou stilisací gryfu na aversu i rozviliny na reversu jeví práci byzantskou asi z IX. století.[10])

Nepravím tedy, že všechna kování nalézaná v avarských hrobech VI.—IX. století jsou výroby byzantské, ani že styl jejich je původu byzantského. Dokonce ne. Velká část jich tvarem a výzdobou naprosto nevznikla v industrii byzantské a musíme je pokládati buď za staré originály, přinesené z Chazarie, Bolgarie,

---

1) Gátér, Ráb, Adony, Fönlak, Keszthely, Regöly, Czikó, Madarász (Hampel III. 284, 446, 482, 150, 197, 202, 221, 272 a j.). Srv i Wulff Altchr. D. Atlas 230, Posta 349 (Olbia) a nález v hrobě 131 u Nové Vsi Děvínské.

2) Hampel III. 80, 85, 111, 278, 482.

3) Martély (Hampel III. 85), Csúny 54 hrob (Hampel III. 126 a 258). Srv. k tomu řecké kování z Castel-Trosina na obr. 36.

4) Arch. Ert. 1900, 117, 1904, 18, 25, 1905, 369, 1906, 154, 155, 216, 301, Wiener praeh. Zs. 1924, 131, Hampel III. 76, 158, 163, 180, 261, 267, 278, 446, 479, 482, 498.

5) Nemesvölgy (Hampel III. 111), Fenék (III. 180), Castel-Trosino (Mon. ant. XII. 223). Srv. zde obr. 36, 37.

6) Aberg Goten 119—122, 126.

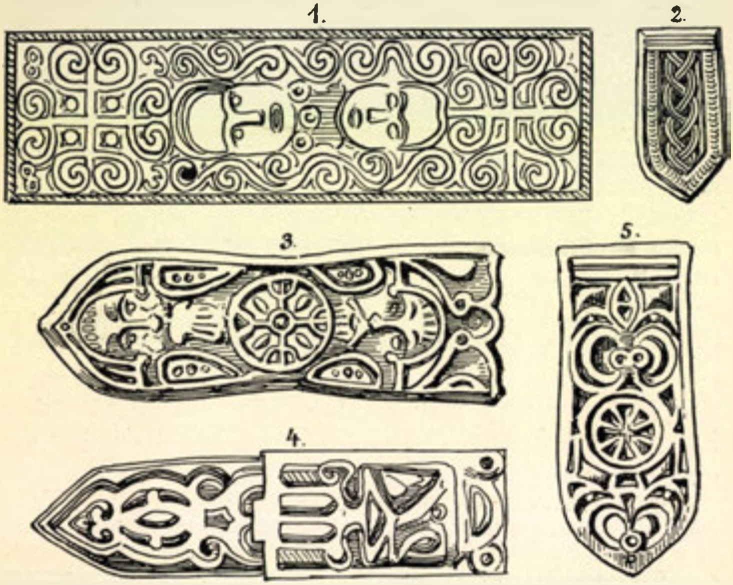
7) Srv. Madaras u Hampela III. 272.

8) Hampel III. 38. (Mező Berény). Srv. Kerč a Borisovo na Kavkaze (Изв. арх. к. 47 p. 19 a 56 p. 123 sl.), nálezy na Tjasminu (Posta III. Reise 554), v hrobu kolínském (Schránil Vorg. tab. 64) a v Pereščepině (obr. 3).

9) Alföldi Untergang II. 55, tab. VII. 2.

10) Hampel Alt. II. 473, III. 341 (v hrobu se našly mince z IX a z poč. X. století). Srv. i Hampel I. 824 a Riegl Oström. Beitr. 9.

Zakaspické oblasti a střední Asie atd., nebo za domácí výrobu uherskou, event. z části za immitace barbarských věcí, robené ve velkém po továrnicku v dílnách byzantských.[1]) Sem patří především kování ozdobená sujety animálními, v divokém boji dávícími se zvířaty, kování s vázanými květy, s gryfy, nákončí v podobě hlavy kančí, a celá serie úponek s listy laločnatými,



Obr. 37. Byzantská kování.
(1. Olbia, 2. Fönlak, 3. Fenék, 4. Olbia, 5. Fenék).

a ovšem i přezky analogicky zdobené. Naproti tomu kování s dekorací výše na str. 90—91 popsanou nerozpakuji se přičítati výrobě a provenienci byzantské.

Ovšem, kde byly byzantské dílny, v nichž se tyto věci vyráběly, říci nemohu; nejspíše v řeckých městech černomořských,

---

[1]) Sem bych řadil zejména ty kusy, jejichž tvar a výzdoba jsou relativně jemně provedeny, jako na př. hned nález vrapský nebo některé předměty z Martély (Hampel III. 84, 85).

jak na západním pobřeží, tak i na severním a nechtěl bych vylučovati ani dílen na samotném Balkánu, v Cařihradě a zejména v Soluni, kde bylo jistě dosti styků s oblastí podunajských barbarů od dob vpádů a útoků na Soluň.[1]) Zde se někde byzantská industrie zmocnila vzorů nomady přinesených a applikovala na ně vedle immitací středoasijských motivů i staré vlastní motivy a hotové výrobky dovážela k podunajským barbarům. Asi tak jako později Korsuň zaplavovala severní Slovany svými bronzovými okrasami.

A ještě jeden druh pásových kování a příslušných k němu přezek, jež lze také uvésti na podporu podaného výkladu, je zvláště poučný a zasluhuje zvláštní zmínky.

Jsou to plechové plaketty kování a štíty sponek, jež nesou za ozdobu zvláštní roztrhaný a prosekaný ornament sestávající buď z geometrických motivů koleček, srpečků, podkůvek, dvojlístků, křížků a trojúhelníčků, nebo z tenkých kombinovaných puntíků, ohnutých čárek, koleček, rozvětvených čárek, středníků i monogramů a pod. (srv. obr. 38). Přezky takové jsou řídké, ale plakett na řemeny je mnoho. Nalézají se nejen v Uhrách v hrobech sarmatsko-avarských a v depotech, na př. v depotě modellů ve Fönlaku u Temeše,[2]) dále v hrobech u Kunágoty, Fenéku, Adony, Pusty Toti, Kaniže,[3]) ale podobné i na různých místech Ruska, na jihu v staré Chazarii u Saraje, v Borisově a v Čmi na Kavkaze, v borkovském i kuzminském mohylníku na Oce a v depotu stříbrných věcí, nalezeném mezi obcemi Chazki a Malý Busokov u Směly.[4]) Dále jsou v t. zv. gotských hrobech na Krimu a co je

[1]) A. Riegl myslil na byzantskou M. Asii (Kunstind. II. 18). Zde musím podotknouti, že také Fettich (Kunstgewerbe I. 42, 58) i Alföldi (Untergang II. 14—16) uznávají silný vliv byzantský a část věcí vůbec za byzantskou původem zejména ve Fönlaku, Gáteru a j. Srv. i Abramić v Jahrb. C. III. 1909. 218.

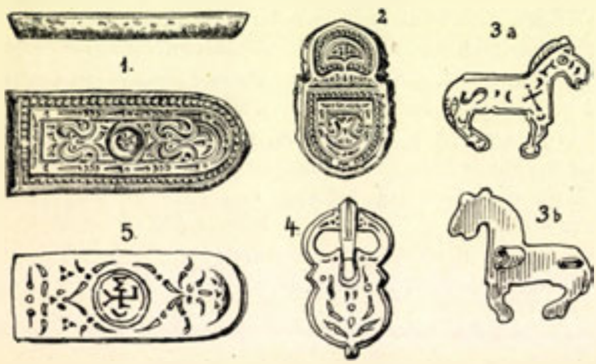
[2]) Ve Fönlaku (Temeš) se našel depot bronzových tiskacích modellů positivních (jen 1 negativní) z bronzu litých, podobný menší u Adony (Fejér). Srv. Hampel II. 391, 392, III. 284, 446, Fettich l. c. tab. IV. 1—6. Kování pásová robila se tak, že plech stříbrný nebo zlatý položil se na massivní modell a jím ornament na plechu vytlačil (Fettich l. c., 62—63).

[3]) Hampel I. 810—811, III. 180 (Fenék), 261 (Kunágota), 267, 268 (Puszta Toti), II. 359. (Kaniža). V Kunágotě byla při tom mince Justiniana, v Pusztě Toti mince Konst. Pogonata (669—670); Fönlak datuje poklad z let 613—641 u Cařihradu nalezený (Alföldi II. 14).

[4]) Posta III. Reise 540 sl., 549, 554, 565, 573, 582; Krim (Изв. арх. к. XIX. 73, tab. 5); Čmi (Sem. Kondakov. I. tab. IX); Borisov (Изв. арх. к.

nejdůležitější, i v severoitalských hrobech langobardských u Castel-Trosina a Nocery Umbry.[1]) Téměř všude jsou datovány provázejícími je věcmi do VI. a VII. století.

Germanské (gotské nebo langobardské) věci ty očividně nejsou. Spíše bychom mohli mysliti pro barbarský ráz dekorace na barbary turkotatarského původu, hrnoucí se do Evropy (Avary, Chazary, Pečeněgy), neboť se to vyskytuje právě na místech, kudy šli, od dolní Volhy po nížinu uherskou. Nicméně nasvědčuje více důvodů, že se aspoň část přezek a plakett tohoto rázu, zejména věci s čárkovaným ornamentem vyráběly v VI. a v VII. století v dílnách byzantských. Nasvědčují tomu právě věci nalezené v gotských hrobech na Krimu a v langobardských v Italii vedle množství výrobků byzantských, nasvědčují tomu věci z Kunágoty



Obr. 38. Bronzová kování z Kunágoty v Uhrách (1., 2.) a z Castel-Trosina (3—5).

a Fenéku, jež projevují ornamentální komposici čistě, byzantskou a sponka z Trosina je při tom evidentně byzantského tvaru. Také v byzantském pokladu odkrytém v Mersině, je na plakettách technika prosekávání příbuzná, třebas komposice ornamentu je už rázu jiného.[2]) To vše ukazuje, že to byly také produkty dílen

LVI. 123 sl. 160, 163), Koloskovo (Отчетъ за 1895, 55 obr. 112, se sponkou gotskou).

[1]) Mon. ant. XII. fig. 70, 90, 94, 136, 174 atd. Srv. Åberg Goten 112 sl,. 120—125, Götze Got. Schnallen 29.

[2]) Kondakov Клады tab. 19.

byzantských[1]) a že se dostávaly do Uher nebo do Chazarie obchodem mezi VI. a VIII. stoletím. Ovšem kladl bych do dílen byzantských jen výrobky s ornamentem čárkovým (Strichpunkt-Ornament). Malé plaketty a záponky s příčnou závorou (srv. výše str. 85), jakých je mnoho v ruskoasijských nálezech, jsou tamější barbarské práce, ne byzantské; na jihu ovšem i byzantské formy vzaly původ ze vzorů severních.

V celku je zřejmo, jak z těchto přezek a kování, tak i z jiných šperků, zejména náušnic, že bylo Podunají velkým trhem byzantské industrie, hlavně mezi VI. a IX. stoletím. Jen tím se dá vysvětliti velká směsice byzantských a barbarských věcí, která se vyskytla na př. v hrobech ve Fenéku nebo v okolí Keszthely.

Zde v Uhrách můžeme sledovati také největší počet drobných kovových plíšků, kterými pásy, lemy rouch a límce byly pošívány, jak při honosné kultuře byzantské bylo přirozeno.[2]) V nálezech čistě byzantských je sice takových plíšků dosud málo, ale jsou hojné v nálezech zemí barbarských vedle byzantských šperků. Dekorační prvky jejich jsou shodné s tím, co vyznačuje stil byzantský. Plíšky jsou obyčejně vyplněny vegetálním ornamentem ze stilisovaných více méně degenerovaných palmett a kalichovitých květů a rosett. Ale to jsou zároveň dekorační prvky, které stejně mohou býti práce asijské a tak nám provenience těchto plakett z největší části zůstává nejistá. Zde platí totéž, co jsme výše pověděli o provenienci kování pásových. Jen tam, kde přímo běží o poklad byz. obchodníka a kde vedle plakett jsou samé věci byzantské, můžeme s větší pravděpodobností souditi, že i plíšky vyšly z byzantských dílen. Srv. na př. ozdoby v nálezu sofijském vedle mincí XI. stol. (str. 19, obr. 8)), nebo ozdoby ze staršího nálezu vrapského.[3]) Z největší části náleží tyto pošívky dobám pozdějším, IX.—XI. století.

---

[1]) Na byzantský původ uherských věcí soudil i Hampel I. (810) i nověji Åberg (Goten 46, 120—125, 148), Fettich (l. c. 62) a Alföldi (Untergang II. 14—16).

[2]) Jak se přišívaly na př. na pásy ukázala finnská pohřebiště na Ljadě a jiná (Hampel Alt. I. 822).

[3]) Strzygowski Altai tab. V.

Náhrdelníky a závěsky.

Z Agathia a Kodina se dovídáme, že Peršané nosili dva druhy nákrčníků: t. zv. στρεπτὸν ze spletených drátů nebo jiného pletiva a t. zv. περιδέραιον.[1]) Tyto nákrčníky dokumentují nám i reliefy z doby dareiovské a sassanovské.[2])

Byzanští Řekové zdědili z doby hellenistické také řadu lehkých náhrdelníků z pletených drátků nebo z navlečených perel a drahokamů. Poznáme je dále. Ale vedle toho dvůr císařský převzal perský vzor tuhého nákrčníku, jakožto odznak určitých stupňů důstojnosti vojenské a státní a po několik století jej udržoval. Slul v Cařihradě μανιάκης nebo μανιάκιον, u balkánských Slovanů гривна.

Maniakes byl různý podle studií N. Kondakova.[3]) Jednak měl



Obr. 39. Ozdobné hřivny byzantské.
(1. Dvořan v průvodu Justiniana na mosaice v San Vitale, 2. Sergius na míse z Kyrenie a 3. hřivna sv. Sergia z Dafni).

podobu tuhého límce prošitého zlatem, drahokamy a perlami, jenž kryl šíji i hoření část šatu a byl odznakem císaře a nejvyšších úředníků. Nebo měl podobu kovového kruhu na hrdle opatřeného napřed nějakým emblémem, nejčastěji mincemi a medaillonem s po-

---

[1]) Agathias Hist. III. 28, Kodinos De off. VI. 50 (Ebersolt 38).

[2]) Srv. vlys v Persepoli, v Susách a také Dareia na mosaice bitvy u Issu. Dalton Treasure of Oxus 15, 16, 21, 57. K době sassanovské srv. krále na nádobách vydaných J. Smirnovem (Вост. сер. Passim).

[3]) O tomto maniaku srv. hlavně u Kondakova Клады 160 sl., Древн. V. 130, 151, dále u Ebersolta Arts 38, 55, Mélanges d'histoire byz. Par. 1917 72 a u Běljajeva Recueil dédié à N. Kondakov 222.

dobou císaře.[1]) To je nákrčník, který vidíme na hrdlech Justinianových gardistů na mosaice sanvitalské nebo na míse madridské Theodosiově,[2]) nebo na míse z Kerče[3]) a na reliefu nádoby na Kypru nalezené,[4]) na konsulárním diptychu halberstadtském[5]) a na mosaikovém obraze sv. Sergia v chrámu sv. Demetria v Soluni[6]), všechno na obrazech z IV.—VI. století.[7]) Odtud také Joannes Lydus nazývá byzantské vojíny τορκούατοι, στρεπτοφόροι, οἱ τούς μανιάκας φοροῦντες.[8]) Císař takovéto nádhernější hřivny se zavěšeným na nich medaillonem posílal darem, jako se dnes posílají řády, svým vysokým úředníkům, generálům nebo cizím panovníkům.[9])

Hřivnu s císařským medaillonem, a to právě v exemplárech velmi honosných doložil nám aegyptský poklad z neznámého naleziště (obyčejně se cituje Siut). Nalézaly se v něm dva takovéto pektorály, z nichž jeden se dostal do sbírky Pierponta Morgana, druhý do sbírky L. Ganse, nyní v Berlíně. Soudíc z mincí, náleží první z nich do poloviny VI. století, druhý, Gansův do konce VI. století nebo do poč. VII. Oba se skládají z duté kovové obruče, jejíž konce v předu spojeny jsou na šarnýrech štítem, do jehož okrouhlých otvorů vloženy jsou mince císařské a v prostředku císařský medaillon. Morganův pektorál má různé mince V. století až po Justiniana a barbarskou reprodukci medaillonu nějakého císaře z V. nebo VI. stol. Gansův má mince Maurikia, Justina II (na medaillonu také imitaci), je tedy o něco mladší.[10]) Ale mimo to na štítu zavěšen byl

---

[1]) Гривна цатава nazývá jej slovansky Jan Exarch ve svém Šestodněvu. Srv. Trifonov Спис. бълг. Ak. 1926.XXXV, 12.

[2]) Recueil de Kondakov tab. XX.

[3]) Ebersolt Arts 33, 45.

[4]) Dennison Treasure 116 (fig. 53), Catalogue tab. XXIV.

[5]) Dalton Byz. art 14.

[6]) Diehl Man. 207.

[7]) Podobné kruhy s nádhernými terči v předu udržely se však i do dob pozdních. Srv. hřivnu na hrdle sv. Sergia (mosaika XI. st.) v Dafni v Attice (Dalton Byz. art 394) nebo na ikoně sv. Sergia a Bakcha v Kijevě (Diehl 229, Wulff Altchr. byz. K. I. 308).

[8]) Joannes Lydus De mag. ed. Bonn 157. K maniaku u vojska srv. ještě Polybia II. 29, 8, 31, 5, Theofana ed. Boor 244, a Konstantina De adm. 25, De cerem. I. 10, 27, 60, 64, 68 II. 40. Podrobněji o hřivnách vojenských viz u Zahna Amtl. Ber. XXXVIII. 39, 44 sl. Ale ještě na konci IV. století pociťovali Řekové tyto hřivny jako něco barbarského (Zahn l. c. 44).

[9]) Gregor Tourský Hist. Franc. VI. 2

[10]) Podrobný popis těchto pektorálů viz u Dennisona Gold treasure



Obr. 40. Pektorál s enkolpiem cís. Theodosia z pokladu aegyptského
Podle Dennisona.

ještě větší medaillon, jak ukázala velká enkolpia s prolamovanou obrubou z téhož pokladu. Jedno má Theodosia I., druhé v Gansově sbírce Zvěstování p. Marie a na reversu zázrak v Kani galilejské. Spojením pektorálu Morganova s enkolpiem nabyl pektorál vzhledu, jak jej předvádí obr. 40.[1])

Kus jiného pektorálu ze VI. století (tři vedle sebe šarnýrem spojené medaillony Justiniana I. a Justina) dostal se z pokladu aegyptského do sbírky Freerovy a odtud do washingtonského musea.[2])

Označení τορκούατοι, στρεπτοφόροι ukazuje, že vedle massivních resp. dutých kruhů nosily se v byzantském vojště i jiné z drátu kroucené a spletené, jaké jsou tak hojné v nálezech východní Evropy na konci I. tisíciletí. Netroufám si však rozhodnouti, pokud jsou tyto věci původu byzantského, pokud přímo z Orientu dovezené a pokud jsou to imitace dílen slovanských nebo nordických.[3]) Hřivny hustě pletené, zdá se, jsou originály,

Tuhých kovových hřiven vedle předvedených z nálezů byzantských neznám.[4]) Nákrčník z pokladu nalezeného v Darufalvě u Šoproně[5]) nepokládám za výtvor byzantské dílny, nýbrž některé východní (turkestanské?), jak tomu i ostatní věci z pokladu nasvědčují. Spíše je byzantský límcovitý zlatý a almandiny posázený náhrdelník z Petrossy, jehož forma má ostatně staré prototypy antické[6]). Patřil by také k odznakům důstojnosti. Točené plechové hřivny znám jen z Ruska doby pozdější.

Dosud uvedené nákrčníky byly vesměs především odznakem důstojnosti. Že se však podobné nosily i jako pouhé šperky,

str. 109 sl. a zobrazení na tab. I, VI, VII, XII, a XIII. Tamže na str. 116 sl. o užívání těchto pektorálů. Dále srv. i Zahn Amtl. Ber. XXXVIII. 42 sl.

[1]) Dennison tab. XVII. Na tabuli I. je připojeno na Morganův pektorál enkolpion s Theodosiem (z koll. Freerovy).

[2]) Dennison 135, tab. XXIV. Také na pásu nosili císařové zavěšené faléry. Srv. tkaninu pokladu bamberského (Diehl Man. II. 647).

[3]) Srv. Niederle Živ. Slov. I. 648 sl.

[4]) V Gagrech vedle byzantských sponek (srv. výše str. 69), nalezen byl tuhý nákrčník z krouceného drátu, vybíhající v předu ve dvě rhombické destičky háčky spojené. Ale to není byzantský šperk, nýbrž nordický Rusy přinesený. Srv. Изв. арх. к. k. XXIII. 103.

[5]) Arch. Ert. 1904, 41—47. Podobný je náramek ze Szilágy-Somlyó (Hampel III. 28).

[6]) Srv. náhrdelník z Tamanu (IV st. př. Kr.) nyní v Eremitáži publikovaný Bassermannem — Jordanem Schmuck 25.

není pochyby[1]) a vedle nich ovšem i celá řada jiných, jak toho máme doklady v nálezech od IV. stol. počínajíc.

Tyto další nákrčníky práce byzantské vykazují čtyři hlavní typy.

1. buď je to řetízek z několikanásobně jemného pleteného drátu, který se kol hrdla otočil a na háček zavřel, nebo řetízek z kroužků s podobným závěrem;

2. nebo je to collier z navlečených perel a kamenů (po případě skleněných koralů), který končí typicky upravenou záponkou (jsou také příklady střídání pleteného drátu s kameny a perlami, střídání kamenů a ozdobných kovových trubiček);

3. nebo je to pás celý složený z malých ozdobných kovových destiček, drátky spojených (místo destiček bývají i mince k spojení upravené) a rytých, později emailovaných;

4. nebo je to konečně nádherná široká, ze všech těchto prvků složená souprava, závěsky a třásněmi opatřená a drahokamy, perlami posázená, jejíž prototypy vidíme už na starších skulpturách palmyrských[2]) a krásný byzantský doklad na mosaikovém obraze císařovny Theodory v San Vitale v Ravenně.[3])



Obr. 41. Nákrčník z Anapy s mincí cís. Justiniana.
Podle Kondakova.

---

[1]) Že hřivny nosily i ženy, vidíme z kruhu berlínského, jenž nese nápis: Κύριε βοήθει τῇ φορούσῃ. (Zahn l. c. 44).

[2]) Srv. relief v Jahrb. d. arch. Inst. XXV. Anz. 1910, 476 a u Rosenberga Granulation 148. Díla Simonsenova La sculpture de Palmure. 1887 v Praze není. Jiné podobné zobrazeny u Strzygowského Altai 8, Smirnova Вост. сер. tab. 43, a Wulffa Altchr. B. I. 26, 27.

[3]) Ebersolt Arts 37, 39, 40, Dennison Treasure pl. III.

5. Pátý typ je z podlouhlých vydutých destiček, ale v nálezech IV.—X. st. doložen dosud není (srv. dále str. 106).

Všechny druhy, ale zejména prvé dva, mívají v předu zavěšené závěsky různého druhu, o nichž se zmíním ještě dále.

Náhrdelníky druhu prvního jsou dosti hojné. Jemně pletené drátěné řetízky jsou vůbec dědictvím z klassické doby a proto se s nimi setkáváme nejdříve, v nálezech VI. a VII. století. Srv. náhrdelník s medaillonem z nálezu kyrenijského,[1]) z Pusty Bakodské,[2]) z Anapy v Kubanské oblasti[3]) a z Mersiny.[4])

Nádherný medaillon cís. Honoria nal. v Aegyptě,[5]) visí na jednoduchém pleteném řetízku. Jiné náhrdelníky z Kyrenie a Mersiny,[6]) z Uher,[7]) ze Sardinie[8]) mají zase řetízky z oček složené a takový je i šperk z pokladu aegyptského s dvěma medaillony Alex. Severa[9]). Z Aegypta pochází i náhrdelník z několikanásobného pleteného drátu, jehož uzávěrku tvoří dvě beraní hlavy s háčkem. Napřed visí smaragdová závěska.[10])

K těmto byzantským šperkům náleží i kus zlatého řetízku se zavěšenou achátovou kamejí, který byl nalezen vedle zlatých knoflíků a náušnic v Čechách v hrobě u Želenek.[11]) Kamea sama je mnohem starší, ale medaillon má na rubu přiletovanou pěknou rozvilinu byzantskou. (obr. 16) Také úško je techniky byzantské a ovšem i náušnice a knoflíky.

Typ druhý (collier) je rovněž starý, zděděný z antiky a hojný v celé starší době byzantské. Srv. nález z Pusty Bakodské,[12]) z Ky-

---

[1]) Oriens christianus 1915 k str. 96, 103. Řetízek je pleten několikanásobně.

[2]) Hampel III. 3.

[3]) Kondakov Клады 193.

[4]) Kondakov tamže tab. XVIII.

[5]) Zahn Amtl. Ber. XXXVIII. 10.

[6]) Kondakov tamže, Strzygowski Altai tab. VIII.

[7]) Hampel III. 281. V museu peštském je ještě podobný zlatý s medaillonem z nálezu u Constanzy.

[8]) Katalog brit. mus. č. 282.

[9]) Dennison Treasure tab. 26, 27 (z III. stol.).

[10]) Dennison l. c. tab. 29 (nepatří do vlastního pokladu a pochází z Alexandrie).

[11]) Srv. Schránil Obzor praeh. IV. 172, tab. VI. Podobné zlaté řetízky a stříbrné nalezeny byly v západních slovanských zemích ještě na Žalově a v pokladu holmském. Sem patří i řetěz z Náměšti (srv. doplňky).

[12]) Hampel Alt. III. 2, (II. 2.).

renie,[1]) z Pantalicy a San Michele na Sicilii[2]) a ze Sardinie[3]). Souprava 20 filigránem zdobených zlatých bubínků našla se u řeky Kubani,[4]) jiné krásné colliery z perel, safírů a smaragdů byly v pokladu aegyptském.[5]) Střídání perel a pletených řetízků vykazuje náhrdelník z Korsuně,[6]) střídání perel a ozdobných trubiček náhrdelník z Ghirlandy na Sicilii.[7]) Jiný v Granadě nalezený (dnes v Madridě), je již příliš pozdní, s vlivy maurskými.[8]) Colliery nal.



Obr. 42. Část byzantského nákrčníku z Aegypta a ze Staré Zagory v Bulharsku.

[1]) Strzygowski Altai tab. VIII., Dennison Treasure tab. XXXIV.

[2]) Orsi Byz. Zs. XIX. 67—68 (Pantalica), 87 (San Michele).

[3]) Catalogue Brit. Mus. Nr. 282.

[4]) Kondakov Клады 57.

[5]) Amtl. Berichte XXXVIII. 6 (1916). Dennison Treasure tab. XXX., XXXI,, XXXIII. Druhý (ze sbírky Burnsovy) má krásný závěsek v podobě prolamovaného kruhu, posázeného perlami, smaragdy a safíry. Srv. i Dalton East chr. art. 321 a zde obr. 6.

[6]) Албомъ рис. 103.

[7]) Byz. Zs. XIX. 466.

[8]) Kondakov Клады 59.

v Campobellu mi nejsou známy pro nepřístupnost Salinasovy publikace,[1]) a to platí i o collieru v pokladu z Karthaga (IV. stol.), chovaném v Brit. museu.[2]) Byzantské stáří není ovšem jisté, jako vůbec u leckterého z těchto šperků kategorie první a druhé, neboť podobné věci byly hojné na př. v císařské době římské.[3]) Colliery se zavěšenými mincemi známe z langobardských hrobů u Castel-Trosina a Nocery Umbry.[4])

Třetí druh náhrdelníků, složeného z ozdobných destiček nebo nahrazujících je drobných medaillonků a mincí, vyskytl se ve dvou nádherných exemplářích v pokladě z Kyrenie (srv. obr. 5, mince ukazují na konec VII. století); jiný nalezen byl v Beyrutě, jiný s nádherným medaillonem v Mersině, oba z téže doby.[5]) V pokladu aegyptském byl exemplář, v němž se střídaly prolamované plaketty s malými brošemi posázenými perlami a drahokamy[6]) a jiný ze



Obr. 43. Část zlatého náhrdelníku z Beyrutu.
Podle Kondakova.

samých větších prolamovaných disku vycházejících ze dvou velikých. Byl to asi řetěz, který spadal se šíje i na boky pod ramena.[7]) Jsou to všechno typické práce VI. století.

---

[1]) Salinas, Le collane biz. rinvenute à Campobello di Mazara. Pal.

[2]) Catalogue 38 (č. 242) bez obrazu. Tam viz ještě části jiných.

[3]) Cat. of. Jew. tab. 58 sl., a Cat. du musée de Louvre ed. Ridder, tab. 9—12.

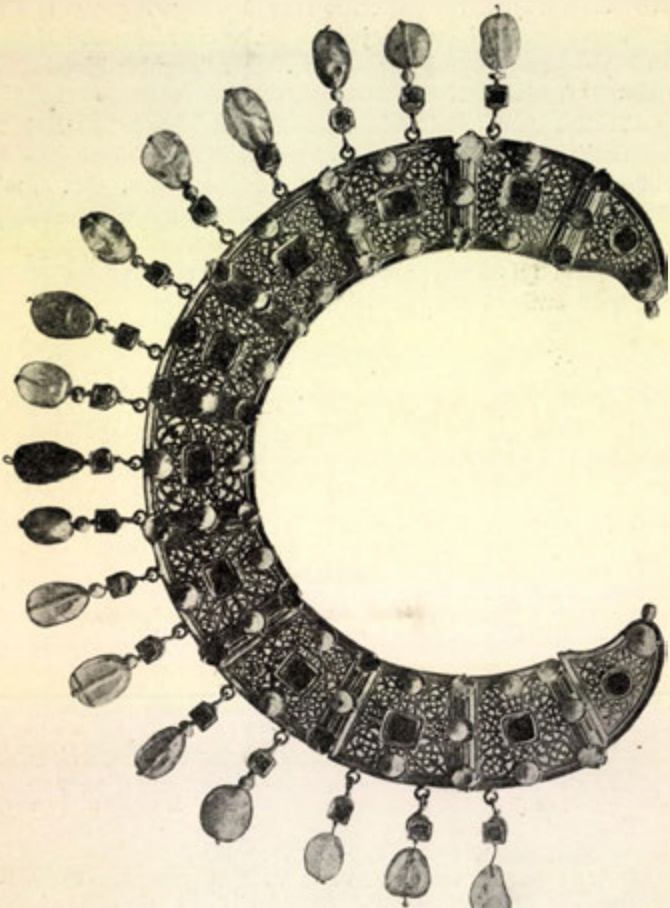
[4]) Mon. ant. XII. tab. 6, 11, XXV. tab. 2.

[5]) Strzygowski Altai tab. VII a VIII (Kyrenie), Kondakov Клады 192 (Beyrut), tab. XIX (Mersina). Jednotlivé filigránem ozdobené destičky patrně z takových nákrčníků našly se v Korsuni. Kondakov klade je do IX. století (Клады 56); jiné v podobě trojlaločných listů nalezeny u Nikopole (Jekatěrinoslav) v kurhaně (Chaněnko Др. VI. tab. 4). Sem bych přiřadil i náhrdelník ze Staré Zagory v Bulharsku. (Изв. бълг. арх. др. IV. 33).

[6]) Dennison Treasure tab. XXXII.

[7]) l. c. tab. XXXIX a XL.

Nálezy čtyř šperků stejného druhu na omezeném okrsku staré Syrie, ukazovaly by, že tam byl tento druh v stol. VI. a VII.



Obr. 44. Zlatý náhrdelník z pokladu aegyptského ve sbírce Gansově. (Podle Dennisona).

zvláště oblíben. Na Syrii nebo Aegypt ukazuje ostatně i busta ženy (bohyně nějakého města) ze VI.—VII. stol., která se z Kaira dostala do berlínského musea. Má na hrdle podobný náhrdelník,

z něhož v předu visí dvě lunice a liliovitý závěsek.[1]) Ale že byly tyto medaillonové náhrdelníky i jinde rozšířeny, vidíme z toho, že jsou typickými zjevy v ruských byzantisujících pokladech XI. a XII. století, ovšem s prací emailovou.[2]) Patrně se v posledních stoletích I. tisíciletí velice rozšířily.

Všechny tyto tři druhy nákrčníků mají řetízky a dráty buď volné, opatřené v předu jedním větším závěskem, nebo je závěsků celá řada, prostupující symetricky jednotlivé oddíly nákrčníku, při čemž ovšem závěsek v předu zůstává hlavní a největší. Je to obvykle buď křížek (srv. dále str. 110), nebo medaillon s krásně pracovanou figurální scenou, nebo medaillon prolamovaný, ozdobený na povrchu připájenou prací filigránovou a drahokamy en cabochons. Srv. nález z Kyrenie, Mersiny a z Aegypta v Britském museu (obr. 6) nebo malby na stěnách paláce Kusejr-Amry v Arabii.[3]) Že se nosilo i několik závěsů je přirozeno, zejména u medaillonů. Dokládají to také výše uvedené nálezy z Anapy, z Aegypta, k nimž zde připojuji ještě dva bohaté náhrdelníky starší z III. století, jeden nalezený v Naixu ve Francii[4]) druhý ze soukromé sbírky německé uveřejněný R. Forrerem.[5]) U obou mají medaillony typickou prolamovanou obrubu té doby. (Srv. výše str. 32). Naixký je při tom složen z hranolovaných trubiček,

U těchto nákrčníků objevuje se dále ne sice vždy, ale hojně, záponka, která se skládá ze dvou kroužků s ajourní výzdobou z přiletovaných drátků (také jsou v ní i figury a stylisovaní ptáčkové), z nichž jeden má úško a druhý háček na zapnutí (obr. 5, 6, 42.[6]) Je to roztomilá a velmi charakteristická drobnůstka pro byzantskou industrii této starší doby VI.—VIII. stol. Starší antické colliery jí nemívají, jen pouhá očka.[7]) První se objevují, pokud vím, s mincemi císařů, ale jejich prolamovaná technika je jiná.

---

[1]) Wulff Altchr. B. I. 27. Srv. Strzygowski Altai 8.

[2]) Srv. poklad z Rjazani, Kijeva (michajlovský, Žitomirská ulice, Lvovská)a ze Sachnovky (Kondakov Др. V. 111, 135, Клады tab. 1, 6, 10, Chaněnko Др. V. tab. 31).

[3]) Kusejr-Amra. Tafelband (Wien 1907, tab. 23, 26).

[4]) Dennison tab. XXVIII. (je v Cab. des médailles v Paříži).

[5]) Reallex. 518.

[6]) Srv. Kondakov Клады tab. XVIII nebo Dennison Treasure tab. XXX; Catal. Brit. Mus. č. 282, Orsi Byz. Zs. XIX., 67—68, Hampel Alt. III. 281.

[7]) Srv. sbírku sebranou L. Gansem nyní v berlínském museu (Amtl.

Čtvrtý druh collierů, jsa sám sebou široký a nádherný, zvláštních závěsků nemívá. Třásně s perlami a drahokameny jsou částí samého nákrčníku a nemají působiti jako nějaký odjinud vzatý samostatný závěsek. Krásný příklad takovéhoto šperku vidíme na hrdle císařovny Theodory v San Vitale a císařovny Ireny na plakettě florencké,[1]) ve skutečnosti pak na náhrdelníku nalezeném v horním Aegyptě, jenž se dostal se sbírkou Gansovou do Berlína, kde tvoří jeden ze skvostů sbírky byzantského zlatnictví.[2]) Náleží do konce V. nebo do počátku VI. století (obr. 44). Vedle cele kovových závěsů nosily se ovšem i límce z látek drahokameny prošitých.[3])

O zvláštním posledním druhu náhrdelníků sestaveném z podlouhlých vydutých destiček stříbrných ,pozlacených a navlečených postranními dirkami na dráty, jaký známe z pozdějších ruských pokladů XI. a XII. století,[4]) ze starších byzantských nálezů nevím Ale je velice pravděpodobno, že se podobné robily i před tím v dílnách byzantských, neboť se s podobnými setkáváme již v době římské v pokladu nikolajevském (III. st.) nebo v římském hrobě u Bürgelsteinu v Salzburgu;[5]) prototypy jdou až do hrobů skythosarmatských.[6])

Závěsky.

Závěsky, které provázejí náhrdelníky a ovšem mohou býti zavěšeny i kdekoliv jinde (na náušnice, na diademy, na zápony), jsou velmi rozmanité. Mimo velké medaillony císařské a medaillony, s křesťanskými figurálními sujety (srv. str. 97, 105, 109) a mimo kříže

---

(Ber. aus den kg. Kunstsamml. XXXV. 79—82), sbírku v Britském museu (Cat. of Jew. tab. 56 sl.) a v sofijském (Изв. бълг. арх. др. IV. 38 sl., tab. II—V.)

[1]) Diehl Manuel 375, Dalton Byz. art 356.

[2]) Srv. reprodukce v Amtl. Ber. kg. Kunstsamml. XXXV. 102 a u Dennisona l. c. tab. XXXV—XXXVIII. Na římské sklenici (asi ze IV. stol.) v Britském museu č. 608 (Catalogue tab. XXIX) má postava ženy na hrdle naznačený podobný široký collier.

[3]) Srv. Falke Goldschmuck 5 — 12.

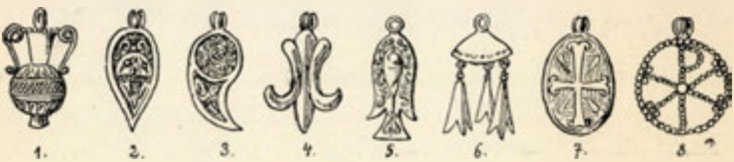
[4]) Kondakov Др. V. 115, 116, Клады 209 sl. tab. 3, 5, 9, 11; Chaněnko Др. V. tab. 24, 25, 29, VI. 33, atd. Srv. i Bobrinskij Курганы у Смѣлы I. tab. 18, 3 a Niederle Živ. Slov. I. 632, 635. Menší řady destiček sloužily za náramky. Srv. nález v Sachnovce (Chaněnko l. c.).

[5]) Изв. арх. бълг др. IV. tab. III., Mitth. C. Com. 1893, 173; srv. i Изв. бълг. IV. str. 32.

[6]) Chaněnko Др. V. 5.

o nichž ještě dále jednám, jsou to ponejvíce drobné plechové ozdůbky opatřené očkem k zavěšení, nebo závěsky s drahokamem granulací a perlami ovroubeném a podobné. Nelze jich zde všech předváděti a spokojuji se jen typickými ukázkami.

Pro byzantskou dobu století V. a následujících jsou význačné malé vásičky filigránové, zlaté mince, bubínky, medaillonky s křížkem, malé disky nebo typické špičaté lístky rovné nebo zahnuté (orientální detail[1]), ozdobené dekorací prolamovanou, tlačenou a litou v podobě rosett nebo symbolů křesťanských (slunce, měsíc, křížek, monogram Kristův, ptáčkové), dále liliovité stylisované listy (κρίνον) původu syrsko-palestinského,[2]) různé lunice téhož původu a konečně větší kameny v granulované obrubě,



Obr. 45. Typické závěsky byz. náhrdelníků.
(1—3. Kyrenie, 4. Kijev, 5. Castel-Trosino, 6. Susy, 7. Anapa, 8. Duna Szekcsö).

někdy i gemmy, které však zůstávají pozadu za antickými. Srv. obr. 5, 45, 48, 76, 77.

Charakteristické jsou i občasné, ale řídké bully (*bulla*), schránky na reliquie a amuletty opatřené i příslušnými nápisy, jak ukazuje relikviář z X. st. s ostatky Kosmy a Damiana (obr. 46) v Britském museu.[3]) K nim bych připojil i drobné schránky, jaké se našly v Čechách u Debrna, Žalova, Rousovic a stříbrné nebo zlaté obruče se zavěšenou trubičkou, (obr. 47) známé z hrobů

---

[1]) Tento tvar se udržel dosud v Bulharsku (Peteva l. c. 74, 78).

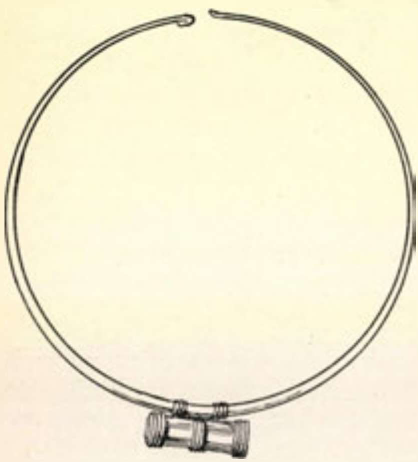
[2]) O krinech srv. výklad N. Kondakova Клады 18, 206, Др. V. 144. Přešly v X. st. i do ruských šperků. Srv. náhrdelník z pokladu Lěskovského (Др. V. 113) a závěsky u Chaněnka (Др. V. tab. 17). O závěskách v podobě vázičck srv. H. Schmidt Amtl. Ber. XXXIX. 50.

[3]) Catalogue 46, Dalton Byz. art 547. O římské bulle srv. stať v slovníku Saglia a Daremberga s. v. a u Cabrola Dict. II. 1331.

uherských.[1]) Větších kaptorg z byzantských dílen neznám. Ty, jež se našly v Rusku, v Polsku a Polabí jsou vesměs původu orientálního.[2]) Za to jsou byzantského původu pozdější ruské



Obr. 46. Zlatý relikviář X. stol. z Cařihradu (Brit. mus.) a amulet s obrazem Salomona z neznámého nálezu.
Podle Bessona.



Obr. 47. Stříbrný nákrčník se zlatým pouzdrem na amulet z Igaru v Uhrách.
Podle Hampela.

---

[1]) Obzor praeh. IV. 169 (kolínská náleží do Orientu); Hampel Alt. II. 356 (Igar), III. 267 (Pusta Tóti). Podobné závěsky amuletové známe už z doby římské, na př. z hrobů u Brigantia (Jahrb. f. Alt. IV. 40).

[2]) Srv. na př. nález z Holmu u Drezdenka (Obzor praeh. IV. tab. 8).

ochranné medaillony známé pod názvem змѣевики[1]) a rovněž staré antické kameje, jejichž rub z hladkého plechu je pokryt ozdobami rozvilinovými z přiletovaného drátu, jak ukazuje závěsek želenecký (obr. 16) nebo závěsek na kolieru z pokladu mohučského.[2])

Zvláštní dlouhé závěsky v podobě zvonečků na řetízkách, jaké se našly už v Apahidě, udržují se i později, ale nepatří mezi závěsky náhrdelní, nýbrž spíše k diadémům, od nichž visely dolů po stranách hlavy (srv. výše str. 59). Malé zvonečky nošené na hrdle sloužily pro štěstí, resp. k odhánění zlých démonů.[3]) Lunicovitá závěska s dolu obrácenými rohy, na nichž visely ozdobné bubínky, našla se v hrobech Starého Města asi z X. století. Povrch lunice je křížem žebrován.

Medaillony s podobami císařů jsou hojné ve III.—VI. století vedle velkých medaillonů, na nichž se nalézají celé scény biblické, práce ponejvíce syrské[4].) U císařských medaillonů vedle jednoduché perlové obruby bývá široký okraj, do něhož vlastní medaillon je vložen, ozdoben typickým prolamováním, charakteristickým pro celou tuto starší dobu.[5]) Císařské medaillony nebyly mince kurentní, nýbrž jen medaille ražené, buď na pamět velkých událostí, nebo k tomu, aby sloužily za dary pro vyslance cizích dvorů, jak víme ze zpráv Eusebiovy.[6]) Obrubou takového medaillonu je patrně také zlatý, granulací ozdobený diskus z V. stol. z neznámého naleziště v berlínském museu.[7]) Ale to je imitace barbarská s applikací dekorace barbarské.

---

[1]) Указатель сред. вѣковъ Имп. Эрмитажа. 1891, 275, 281. Amuletty ve formě medaillí se scénami svatých a andělů a s řeckými nápisy viz v slovníku Cabrolově I. 1828 sl.

[2]) Falke Goldschmuck 3 (Srv. i lunuly na tab. IV), Obzor praeh. IV. 173.

[3]) Srv. koptické zvonečky u Strzygowského Kopt. K. 314 a jiné z Aegypta u Zahna Amtl. Ber. XXXV. 86—87. Zlaté našly se i v pokladu mersinském a také závěska byzantská z nálezu v Susách je patrně nějaký zvoneček (Morgan Del. en Perse. Mém. VII. tab. 6). Takový zvoneček našel se v pohřebišti u Groticelli na Sicilii i na náušnici (Notizie degli scavi 1896, 354). Srv. o nich více u Zahna Amtl. Ber. XXXVIII. 51.

[4]) Srv. nález v Adaně v Kilikii z doby c. 600 (Dennison l. c. 130, 131).

[5]) Srv. výše str. 32.

[6]) Dennison l. c. 103 sl.

[7]) Amtl. Ber. XXXIX. 41. H. Schmidt hledá původ v jižní Rusi.

Později místo starých císařských medaillonů nastupovaly emailované obrazy svatých v nádherných obrubách, asi v té podobě, jakou vidíme na rjazaňských barmách.[1])

Křížky. Nejdůležitějším závěskem zůstávají však křížky, které zasluhují zvláštní zmínky vedle toho, co jsem již o nich, jako ornamentu pověděl na str. 54.

Kříž jako kultovní symbol víry,[2]) objevuje se zprvu od II. stol. řídko, potom, od IV. stol. hojně a to v základním typu se 4 téměř stejnými a na konci rozšířenými rameny. Objevuje se jednak v ornamentice jako motiv dekorační (l. c.), jednak jako velký na dlouhé tyči nasazený kříž, užívaný při bohoslužebných výkonech[3]),



Obr. 48. Byzantské závěsky.
(1. z Nicachy, 2. ze záp. Uher, 3. z Rábu).
Podle Hampela.

jednak, a to nejvíce jako symbolický závěsek, visící na hrdle nebo na prsou.

Velké skvostné kříže byzantské byly ověšeny cetkami, okrášleny ciselovanou prací a vykládány drahokameny. Již Konstantin dal takový kříž s drahokamy zhotoviti pro Philadelphion.[4]) Krásným

---

[1]) Srv. Kondakov Клады tab. XVI, XVII; Chaněnko Др. V. tab. 27, 32.

[2]) Vedle výkladů v příručních knihách o starokřesťanském umění srv. ještě R. Forrer und G. Müller Kreuz und Kreuzigung Christi in ihrer Kunstentwickelung Strassb. 1894; J. Cibulka Starokřesť. ikonografie a zobrazování Ukřižovaného. Praha 1924; Cabrol Croix et crucifix. Dict. d'arch. chret. Paris 1914. B. Chaněnko Древн. русскіе кресты и образки. Kijev 1899.

[3]) Srv. na př. velké kříže od VI. stol. u Wulffa Altchr. byz. K. 180, 187, tab. XIII, Altchr. B. 18 (V—VI. st.), Ainalova Очерки 105, Daltona Byz. art 210. Sem patří patrně i kříž nal. v Kijevě v základech Desjatinné církve, (Niederle Ž. Sl. II. 191).

[4]) Preger Scr. orig. Const. II. 178 (Ebersolt Arts 20).

toho zachovaným dokladem je zlatý kříž Justina II. (565—578), jenž se nalézá u sv. Petra v Římě a důležit je svou dekorací (rozvilinou) a přesně datovaným stářím, nápisem dosvědčeným.[1]) Příčné rameno je ověšeno závěskami z kamenů, zjev to, s kterým se ostatně setkáváme i u křížů méně cenných.[2]) Srv. obr. 1 a 15.

Ale takovéto skvostné kříže jsou dosud raritou v archeologii. Kříže, s kterými se obyčejně setkáváme, patří do kategorie věcí, které se robily továrnicky pro lid. Jsou lité z bronzu, z olova, jsou i kamené a celá jejich práce vykazuje větší nebo menší ráz hrubosti, podle toho, jaké byl křížek ceny. Byly dražší, — a byly i velmi laciné a ordinární. Nejvíce jich známe z Ruska ze stol. XI a násl., ale i ze starších dob, z dílen korsunských (VIII—IX. st), syrských, alexandrinských a cařihradských je jich již značná řada.

Nejstarší křížky pocházející z V., VI. a VII. století nalézáme v hrobech franckých, gotských, alemannských a langobardských.[3]) Nelze sice všechny míti za produkt byzantský importem k barbarům přinešený, ale originály v gotských hrobech na Krimu a v langobardských sev. Italie jím jsou, zejména zlaté křížky, které na svém povrchu nesou typický tlačený ornament z pleteného pásku nebo řecké monogramy[4]). Jsou ramen širokých více méně rozšířených, ale také zaokrouhlených nebo v kroužky končících. Tenká oblá ramena jsou řídká. Ty, jež jsou z tenkého plíšku, přišívány byly na šat.

Současné křížky koptické jsou také stejnoramenné, ale pravidlem s konci silněji rozšířenými, zejména kříže ze století VI. až

[1]) Srv. na př. Moliniera Hist. IV. 39, Daltona Byz. Art 549. Podobné ověšené kříže visí na votivních korunách gotských králů z Guarrazaru, (Hoops. Reallex. IV. 499).

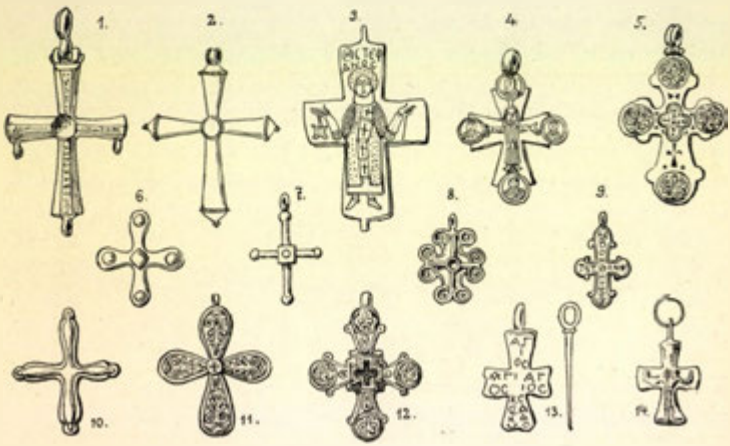
[2]) Srv. bronzový kříž z Aegypta ověšený malými křížky (Wulff Atlas I. tab. 43).

[3]) Srv. Lindenschmit Handbuch tab. 24, 30, Alt. II. V. 5, II. X. 6, III. VIII. 6, X. 4, IV. tab. 10, V. 54. Coutil L. Croix carolingiennes. Evreux 1920, Aberg Goten u. Langobarden 87 sl,. Th. Hampe Langobardische Votivkreuze aus dem VI—VIII. Jahrh. (Mitth. Germ. National. mus. 1900).

[4]) Dokladů je mnoho. Srv. na př. hrob z Cividale (Much Atlas tab. 97), z Civezzana (Jahreshefte öst. arch. Inst. XII. Beibl. 119), dále Lindenschmit Alt. III. V. 6, IV. 42, Hampe Reallex. germ. Alt. II. 283, De Baye Industrie langob. 83—96, tab. 13—15. Aberg l. c. právě kříže s tlačenou pleteninou má za germánské.

VIII.[1]) Jiná řada z téže doby s řeckými nápisy nebo s Kristem v dlouhém rouchu nalézá se v Britském museu. Tvar je nejčastěji týž s rameny rozšířenými v kruhy končícími[2]). Do téhož typu náleží i zlatý kříž, jehož ramena jsou vyplněna listovým ornamentem stylu syrského,[3]) soudíc podle analogie z Mersiny a Kyrenie.

Pozdější tvary VIII.—X. st. známe hlavně z výroby chersoneské.[4]) Podle N. Kondakova křížky korsuňské z této starší doby jsou vždy bez emailu; za to bývají inkrustovány stříbrem nebo



Obr. 49. Byzantské závěsné křížky.
1., 3., 4., 9. v Brit. museu (3. ze Smyrny, 4. z Alexandrie), 5. v Mus. Kirchner. v Římě, 6., 10. z Gurzufu, 7. z Říma, 8. z Detty v Uhrách, 11. z Kyrenie, 2., 12. z Mersiny, 13. ze Závodu, 14. z Arad-Földváru (vedle esov. záušnic).

olovem a mají hlubokou řezbu s haut-reliefem (basrelief je pozdější). Při tom vykazují tvary značně rozmanité, buď s ozdobou

[1]) Srv. kollekci u Strzygowského Kopt. K. 28, 29, 42, 43, 61, 79, tab. IX. a XXXIV sl.

[2]) Dalton Catalogue tab. IV, V. a p. 113. Podobný křížek nalezen byl v gotském hrobě u Koreizu na Krimu z téže doby ((Изв. арх. к. XIX. 73).

[3]) Dalton A gold pectoral cross etc. (Mélanges off. à G. Schlumberger 1924, 386). Srv. Strzygowski Altai tab. 8., Kondakov Клады tab. 18.

[4]) Srv. o nich u Kondakova a Chaněnka l. c. O křížkách z Čech viz u Schránila Obzor praeh. IV. 171 sl., a Píče Starož. III. 135.

reliefní nebo s postavou Krista. Zvláštní odrůdou jsou duté kříže otvírací, jejichž líc i rub je ozdoben a pak křížky kamenné v zlaté obrubě, jež Kondakov pokládá také za korsuňské a klade do X.—XII. století.[1])

Jiná fabrikace křížků ve velkém byla v Palestině.[2]) Tyto křížky projevují zhrubělost a malý výběr typů svatých osob a mají hojně chyb ve jménech i typech. Je to zřejmě běžná provinciální výroba pro lid a pro poutníky.

Krista samého na kříži počali zobrazovati umělci teprve od IV. stol. po Kr. Do té doby se kladou první, ač chronologicky nejisté doklady. Jisté jsou teprve z první polovice století V.[3]) V době před Konstantinem, v níž ještě vyznívala antika, nemohl býti Kristus zobrazován ukřižovaný. Pohled na tuto potupnou smrt stará antika nesnášela. I sám symbol kříže byl před Konstantinem a v jeho době řídký[4]). Od V. století vyvinuly se však již dva typy ukřižovaného: východní a západní. Východní typ vykazuje Krista vousatého s delšími na temeni rozčísnutými vlasy a s nakloněnou, umírající hlavou. Při tom je oděn v dlouhou tuniku nebo v kollobium bez rukávu a vedle něho jsou symbolické postavy: beránek, slunce, měsíc, vojáci hrající moru, Longinus a pod.[5]) Tento typ udržel se ve východním umění do X. století. Krásným příkladem z doby kolem r. 600 je niellovaný kříž v Monze původu syrského[6]). Syrský typ a jerusalemský (toto schema je trojdílné: Kristus je mezi dvěma lotry) uplatnil se zejména v byzantském umění.

Na západě počali hned zobrazovati Krista bezvousého a nahého, jen v krátké pásce nebo zástěře a se vztýčenou hlavou, jak ukazují oba uvedené nejstarší obrazy na kostele sv. Sabiny a na

[1]) Kondakov Клады 43 sl., 57, Др. V. 31, Chaněnko Кресты 3.

[2]) Wulff Mittelalt. B. 195 sl. V atlasu na tab. 45 je také řada křížků palestinských.

[3]) Srv. výše (str. 110) uvedený spis J. Cibulky 10 sl. 94 sl. Za nejstarší jisté památky z konce první poloviny V. stol. pokládá Cibulka relief ukřižovaného na dveřích basiliky sv. Sabiny v Římě a relief na ozdobné skřínce z musea Britského (Catal. 50, tab. VI). Jiné starší památky jsou nejisté, na př. gemma z Küstendže v Britském museu (Cat. 7, tab. I.) Srv. i Cibulka l. c. 175 sl., kde další gemmy uvedeny.

[4]) Od Řehoře Tourského víme, že když se v VI. stol. objevily krucifixy v Gallii, způsobily v lidu rozruch, ba indignaci (Bréhier, Byz. Zs. XII. 27).

[5]) Bréhier L'art 126, Cibulka l. c. 92, 144, 154, 179, 183.

[6]) Rosenberg Niello I. (1924) 55. Srv. i p. 52, 61, 65 o jiných niellovaných křížkách.

skřínce z Britského musea. V VIII. století slučovaly se oba typy tím, že od doby ikonoklastů přicházeli hojně byzanští výtvarníci na západ. Tak se stalo, že se na západě přijímalo schéma syrské, ale při tom uhájen typ Krista neoděného, ačkoliv na německých emailech je i Kristus v dlouhé tunice. Naproti tomu pronikl zase v XI. století západní typ i do Orientu.



Obr. 50. Pozdější křížky emailované z Ruska.
(1—2. z vlad. gub., 3. z radimič. kurhanu.)

Náramky.

Ze starších antických jednoduchých tvarů z části ovšem původu orientálního udržely se do byzantské doby náramky končící ve zvířecí hlavy,[1]) dále náramky stočené v podobě hada[2])

[1]) Srv. žel. náramek koptický (Strzygowski Kopt. K. tab. 38, Cabrol II. 1118), sicilský (Führer u. Schulze Altchr. Grabst. Siciliens 282) nebo náramek z hrobu gotského v Untersiebenbrunnu (Janrb. f. Alt. V.), z Duzukale v Černomořské obl. (Изв. арх. к. XXV. 190) a zejména z Uher, kde se objevuje nejen v římském hrobě ze VI. stol. ve Feněku (Alföldi Untergang II. 36), ale i v současných hrobech barbarských až do X. století (Srv. Hampel Alt. II. 506, 652, 658, 848, III. 351, 353, Arch. Ert. 1905, 278 atd.). Zvláštní jeho odrůdou je plechový náramek se schematicky naznačenými hlavami do špičky seříznutými a ozdobenými rytými římskými kroužky s bodem uvnitř. Našly se už ve Feněku a jinde v pozdních hrobech římských (Alföldi l. c. II. 35, Hampel III. 175, 443), ale udržují se také v pozdních hrobech provázených esovitými záušnicemi (Arch. Ert. 1905. 42, 43). O pozdějších derivatech z Ruska viz u Kondakova Др. V. 157. Je to starý orient. motiv (Weber Assyr. Plastik tab. 13, Dalton Treasure of Oxus 4—7, 110 sl., tab. 17—20). Bassermann-Jordan má i puszta-bakodský náramek za byzantský (Hampel III. 2), s čímž však pro jeho styl souhlasit nemohu, ačkoliv konečně mohl býti pracován v černomořské dílně po vzoru východním.

[2]) Dennison Treasure tab. XLVII. (ale není z velkého pokladu, nýbrž asi z Alexandrie).

a mimo to náramky skleněné, hojné v oblasti aegyptské, syrské a korsuňské, které se odedávna robily v Syrii, Foenikii a Alexandrii.[1]) Římský drátěný náramek s konci přeloženými a ovázanými se sice, pokud vím, udržel do III. století, ale do vlastní byzantské doby nepřešel.

Jinak však vidíme v oblibě III. až X. stol. řadu nových charakteristických tvarů.

Předně bych poukázal na to, že technika prolamování, o níž jsme jednali už výše na str. 32 sl., a jež byla tak význačná pro dobu římské industrie v II. až V. století, objevuje se i na ploše narámkové. Krásným příkladem je náramek ve sbírce Gansově v Berlíně opatřený řeckým nápisem.[2]) Jiné dva jsou také z Aegypta, jeden v museu kahirském z dutého plechu,[3]) druhý mladší ve sbírce Morganově.[4]) Zahn se sice domnívá, že prolamována práce náleží jen západním dílnám v Gallii a na Rýně, ale pochybuji o správnosti tohoto předpokladu. Zde u náramku jak východní naleziště, tak řecký nápis ukazují na práci východní, asi z V. století.[5]) Jiný zlatý, o něco starší náramek je v museu Britském. Má na jemně prolamované půdě scény figurální.[6])

Druhým, o něco pozdějším tvarem, jenž se objevuje po celé byz. oblasti i v Uhrách, v jižní Rusi, v Syrii, Sicilii, Italii,[7]) je ná-

[1]) V chersonských hrobech od IX. stol. jsou přehojné, ačkoliv importy, Od antických se liší tím, že jsou hrubé práce s konci špatně spájenými, kdežto staré byly spájeny hladce a krásně vybroušeny (Kondakov Древн. V. 28). Srv. i J. Čadík ve Výroční zprávě musea v Plzni za 1924. 40. O koptických srv. Wulff Atlas I. tab. 57.

[2]) Amtl. Ber. XXXV. 86, XXXVIII. 27.

[3]) Vernier Catal. d. ant. ég. XLVIII, 185 pl. XIX.

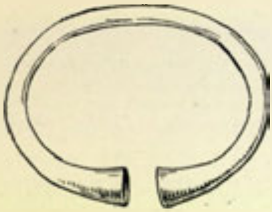
[4]) Dennison Treasure tab. 48, Srv. zde dále obr. 54.

[5]) Srv. výše str. 33.

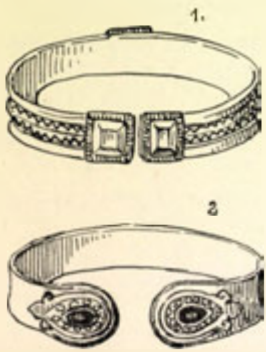
[6]) Cat. of. Jewell. tab. 65. I jiný náramek prolamovaný, v Jülichu nalezený (Amtl. Ber. XXXVIII, 26) přičetl bych dílně východní.

[7]) Tak se objevuje v nálezech byzantského rázu v Uhrách už v Ostrovianech, potom v Szent Endre, Apahidě, Mezö-Berény, Tisza-Füredu, (srv. Hampel Goldfund 156, Alt. III. 35, 38, 264, 442, 498) v hrobech u Gurzufu na Krimu (Изв. арх. к. XIX. tab. 11), na Sicilii (Byz. Zs. XIX. tab. I. k str. 463), v Syrii u Mersiny (Kondakov Клады tab. 18), v nálezu z Krylosu v Haliči (srv. napřed str. 28) a u Lengerichu (Hahn Fund v. Lengerich tab.). Zlaté jsou v Eremitáži i z Kerče a z pokladu pereščepinského a stříbrné v kijevské universitě z Kňaží hory. Pereščepinský náramek je inkrustován (obr. 3.).

ramek plechový a dutý, jehož konce jsou trubicovitě rozšířeny, tedy ona známá forma merovejská, s kterou se shledáváme od V. století i po ostatní, germanské Evropě (obr. 51.). Podle vší pravděpodobnosti nepřišel však tento typ do okruhu byzantské kultury ze střední Evropy, nýbrž je to naopak produkt východořecký, vzniklý při Černém moři, jenž se dále do germanské Evropy rozšířil. Je charakteristický zejména pro V.—VII. století, ale u Baltu se s ním setkáváme v době ještě pozdější (Benkenstein).


Obr. 51. Náramek z Ostrovian.

S třetím speciálně byzantským typem jednoduchého náramku setkáváme se v Aegyptě, hlavně v industrii koptické.[1]) Jsou to typické lokální náramky, zejména t. zv. štítkové, železné nebo bronzové, sestávající s ploché obroučky, jejíž okraj je buď obřezán polokruhovými výkrojky nebo ještě častěji rozšířen řadou od sebe maličko vzdálených okrouhlých a kvadrátních štítků. Štítky nesou na povrchu rytou dekoraci, buď figurální, nebo geometrickou, ponejvíce v podobě křížků a koncentrických kroužků. Řada takovýchto náramků nalézá se v museu berlínském a Wulff je datuje (ale nevím z jakých důvodů), do VI. a VII. století.[2]) Někdy bývá štítek jen jediný, ale pak je větší (obr. 53).



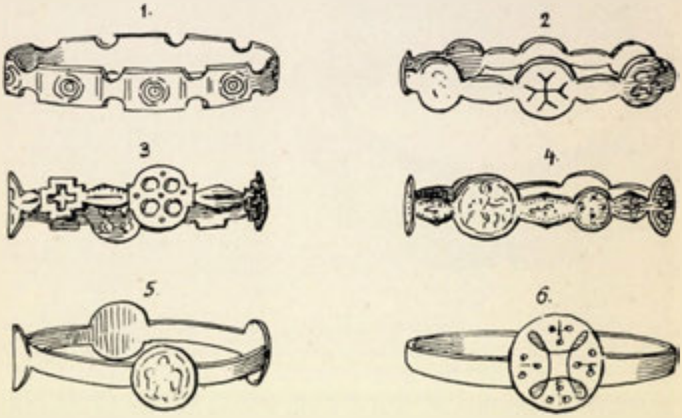
Obr. 52. Náramek z Martély (1.) a Oroszlamoše (2.).
Podle Hampela.

Čtvrtým, původně orientálním, později i v byzantských nálezech občasným typem, je náramek plechový s konci lopatovitě rozšířenými, jež mají do konců vsazený vegetální ornament a vložený kámen nebo pastu v perlové obrubě. Náramky s ka-

[1]) Psal o nich J. Maspéro Service des ant. de l'Égypte. Ann. du service des Antiquités IX. Cairo 1908. Dále srv. Wulff Atlas I. tab. 42, 55, Strzygowski Kopt. K. 331 a Dalton Mélanges off. à Schlumberger 389.

[2]) Altchr D. I. 185.

meny jsou i bez lopatovitého rozšíření a mají pak i v prostřed obruče čtyřhranný bouton podobný (obr. 52). Setkáváme se s nimi v hrobech uherských X. století vedle slov. záušnic a byzantských náušnic[1]) a později i v pokladech ruských.[2]) Také poklad nalezený v Kremonu v Livonsku vedle náušnice a broše byzantské měl takovýto náramek s červenými kameny.[3]) V X. a XI. století domácí dílny barbarské napodobily původní tvar s lopatovitými konci, ale bez butonů. Vyřízly je jen z hladkého



Obr. 53. Stříbrné, bronzové a železné náramky koptické z Aegypta.
Podle Wulfe a Strzygowského.

plechu a ohnuli.[4]) Jinou pozdní reminiscencí jsou náramky v pokladu z Vasilců u Čerkas.[5])

Současně však vedle těchto více méně jednoduchých tvarů objevuje se ještě serie náramků nádhernějších, při nichž široká plocha pásku vyplněna je à jour (buď v orámování nebo bez něho) drátěnými úponkami a rozvilinami nebo geometrickými kom-

[1]) Hampel III. 84 (Martély), 176 (Fenék), Arch. Ert. 1904, 263 (Oroszlamos).

[2]) Niederle Živ. Slov. I. 665. (Kňaží gora).

[3]) Catalog d. Aust. in Riga tab. XVII. Prototypy viz už v kurhanech u Smĕly (Bobrinskij Курганы II. 75, tab. III. 26).

[4]) Srv. Niederle Živ. Slov. II. 664, Hampel II. 501, 506, 538, 851, III. 337, 343, 353, 345, 407, 409, 512, 525.

[5]) Federovskij Инструкціи 87, Охорона пам. 99.

posicemi, mezi nimiž vkládány jsou hrozny, růžice a medaillony; vše je zároveň ozdobeno na vhodná místa vsazenými drahokamy a perlami.[1]) Uzavírají se na šarnýr. Takové byly asi náramky, (βραχίολοι) jistě nádherné, které věnovalo sídelní město císaři Theofilovi r. 831, když se vrátil z válečné výpravy[2]). Krásný příklad tohoto druhu je z pokladu aegyptského ve sbírce Gansově v Berlíně. Závěr jeho tvoří tři úška, do nichž se vkládal šroub.[3])



Obr. 54. Náramek s perlami a drahokamy z pokladu aegyptského.
Podle Dennisona tab. 49.

Jeden druh těchto honosných náramků, má nahoře velký ozdobný diskus, s ostatním kruhem dvěma šarnýry spojený (obr. 54). Na disku se soustřeďuje nejbohatší výzdoba z prolamování nebo z drahokamových a perlových inkrustací[4].) K tomuto druhu náleží i zlatý náramek v Britském museu pocházející ze Syrie (druhý je ve sbírce hr. Tyszkiewicze). Má na desce obraz p. Marie a mimo to ještě tu zvláštnost, že zaokrouhlený pás tvoří jen polokruh, jejž přepíná velký diskus s postraními výběžky (obr. 55.) Pás náramku pokryt je krásnou, ptáčky proplétanou úponkou.[5]) Je asi z VI. století a původu aegyptského.

---

[1]) Podobné náramky s rozvilinou kolkolem byly ovšem vyráběny i prostě, s úponkou na laciném materiálu vyrytou nebo reliefně litou (Srv. Wulff Atlas I. tab. 42, č. 853).

[2]) Const. Porf.Cerem. App. ad lib. I. 507 (Ebersolt Arts 60).

[3]) Amtl. Ber. XXXV. 87., Dennison Treasure tab. LI. a obr. 57. Podobnou šroubovitou jehlu má i náramek z Puszty Bakodské (Hampel III. 2).

[4]) Srv. náramky z aegypt. pokladu u Dennisona (Treasure tab. XLVIII, XLIX, LII), jiný z Aegypta z V.—VI. stol. u Wulffa (Atlas I. tab. 55), dva z Kyrenie na Kypru ve sbírce Morganově (Strzygowski Altai tab. VIII, Dennison l. c. 157) také ze VI. stol., jeden ze Sicilie (Racineci) u Orsiho (Byz. Zs. XIX. 81). Sem bych mohl přiřaditi i náramek z katakomby v Kerči (IV a V. stol.),jehož diskus na šarnýrech ozdoben je 7 kameny v podobě srdcovité (Изв. арх. к. XVII. str. 119).

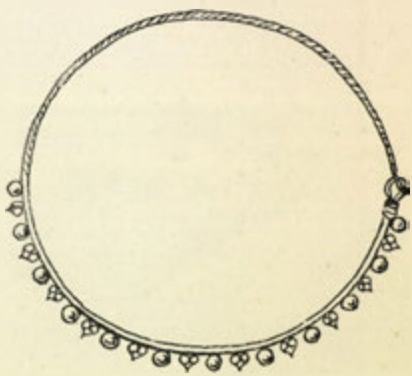
[5]) Dalton Byz. art. 540, 542, Catalogue 45, Dennison l. c. 156.

Vyplňování pásu náramkového vinutou úponkovou mezi dvěma krajními silnými dráty je vůbec oblíbený motiv této doby. Vidíme jej na uvedených náramcích z Aegypta a z Kyrenie se šarnýry, i na jednodušších bez šarnýrů z Racineci.



Obr. 55. Zlatý náramek z Kyrenie (1.) a jiný ze Syrie v Brit. museu (2.).

Že tento typ náramku se štítkem o dvou šarnýrech byl už v užívání v pozdní době hellenistické, ukazuje nález v Bori pod Kavkazem.[1]) Jiný z Petriance s medaillony III. století je ve vídeňském museu[2]), jiný s aegyptským sujetem uveřejnila ze sbírek musea Czartoryjských ve Lvově M. Ruxerówna.[3]) Náramky se šarnýrem objevují se však i později, jak vidíme z nálezů ruských a jednoho hrobu uherského,[4]) a typ o dvou plakettách šarnýrem pojených vytvořil v pozdní byzantské době formu t. zv. zápěstí (запястье), známých z ruských pokladů. Zápěstí jsou složena ze dvou stříbrných destiček arkadovitě členěných, které na plochách arkád



Obr. 56. Náramek ze Saponary u Messiny. Podle Orsiho.

[1]) Матер. арх. Р. XXXIV, tab. 1.
[2]) Bassermann-Jordan l. c. 38.
[3]) Przegl. arch. III. 44.
[4]) Kondakov Древн. V. 106, Клады tab. 16, Bassermann-Jordan 50.

mají pravidlem rytou, figurální nebo vegetální, ale vždy stilisovanou dekoraci vyplněnou obyčejně niellem. Jistě, že existovaly už před XI. stoletím. Ale ze starších byzantských nálezu jich zatím neznám, teprve z pozdních ruských pokladů XII. a XIII. století, tak z pokladu terichovského, kijevského, romanovského, vladiměřského, a molotivského[1]).

Všechny ostatní mně známé starší druhy byzantských náramků byly nalezeny jen ojediněle a neodvažuji se o nich rozhodnouti, jak dalece byly určitému kraji nebo určité době vlastní. Sem patří na př. náramek ze Saponary blíže Messiny v museu syrakuském (obr. 56) ověšený perlami,[2]) náramky z hladkých oblouků, na konci jichž jsou nastrčeny rýhované prsténce,[3]) náramek se zapínacím boutonem opatřeným dvěma křídelky v podobě lastur.[4]) Dva náramky z aegypt. pokladu mají štítek ze 2 mincí (obr. 57) a kruh tak rýhovaný, že nabývá vzhledu hadovitého.[5])

Náramky z pleteného drátu později od XI. stol. dosti hojné v nálezech slovanských z Podunají i Ruska, z byzantské industrie neznám, aspoň ne před XI. stoletím. Pletený náramek z bulharského Dragičeva u Tirnova je podle mincí velmi pozdní, patře asi do pol. XIV. století.[6])



Obr. 57. Zlatý náramek z pokladu aegyptského a sbírky Gansovy.
Podle Dennisona.

[1]) Srv. o nich u Kondakova Древн. V. 157, 7 sl., Клады 111, 138, 140, 142, tab. XI, o molotivském v Зап. тов. Шевч. XXV. 3 tab. 13—14. Srv. též Niederle Život Sl. I. 669.

[2]) Orsi, Byz. Zs. XIX. tab. I. (k str. 463).

[3]) Hampel Alt. III. 72 (Szirák), Abony (ib. III. 470, 472).

[4]) Dennison, Treasure tab. XLV, XLVI.

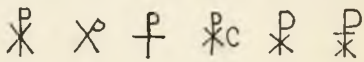
[5]) l. c. tab. L, LII. Medaillony jsou barbarské imitace cís. mincí IV—VI. stol. Srv. i náramek z Pedescie (Jordan-Bassermann Schmuck 36).

[6]) Filov Altbulg. Kunst. 41.

Prsteny.

V starém Římě bylo právo nositi zlaté prsteny omezeno jen na vyšší třídy, ale už za císařů (Sept. Severa a násl.) nosili je i vojáci a později každý svobodný muž nebo žena, při čemž se cena materiálu a výzdoby řídila poměry majetkovými.[1])

V době byzantské největší část zachovaných prstenů jsou prsteny sloužící k účeli praktickému. Jsou dosti massivní, z bronzu nebo stříbra (zlaté jsou řídké) a mají nahoře plochou destičku buď přímo na kruhu položenou nebo vyzdviženou na krčku a na destičce vyrytý křesťanský symbol, podobu Krista a některého svatého, nebo hrubě nakreslený symbolický obraz ryby, ptáka nebo jen prostý ornament, na př. kroužky s koncentrickým bodem někdy i apotropaia. Nejčastěji se však setkáváme s monogramem jména majitelova[2]) a svatým monogramem Kristovým doprovozeným zkrácenou invokací: κύριε βοήθει (τὸν ἔχοντα, τῷ φοροῦντι, τῷ δούλῳ) nebo podobnou[3]). Prsten, jenž kdysi náležel pozdějšímu



císaři Basiliu Makedonskému, nese na štítku ozdobeném hlavou Kristovou nápis: κύριε βοήθει Βασιλείῳ παρακοιμωμένῳ τοῦ δεσπότου

[1]) Srv. Marshall F. Cat. of. the Finger Rings. Brit. Mus. L. 1907, Henkel F. Die röm. Fingerringe etc. Berlin 1913, Deloche Le port des anneaux dans l'antiquité romaine. Paris, 1896, Étude hist. et arch. sur les anneaux sigillaires et autres des premiers siècles du moyen âge. P. 1900, Pelka O. Altchristliche Ehedenkmäler. Strassburg 1901; srv. též F. Hoffmann Über den Verlobungs und Trauring, W. 1870, Wulff Altchr. Bildwerke, Text str. 189, Kondakov Клады 57, 204 sl., Forrer Achmim-Panopolis, tab. XIII, (IV—V. st.), Schlumberger Mélanges d'arch. 21, 117, Bulić Bull. arch. dalm. 1902, 200, 204, Milles J. The Jewellers Journal 1892 (něm. v Journ. f. Goldschmiedekunst 1892 XII. 1902), Čadík Klenotnictví 9 sl., 136, J. Ivanov Старобългар. и визант. пръстены (Изв. бълг. арх. др. 1911, 1), Leclercq H. Anneaux (Cabrol Dict. d'arch. chret. I. 2, 2174, s další literaturou.)

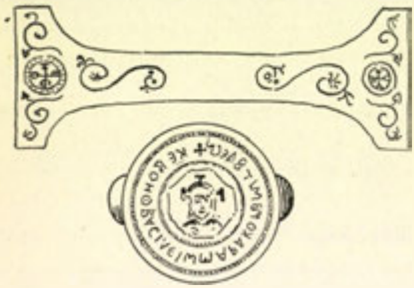
[2]) Monogramy majitele bývají tak utvořeny, že se písmena jména nalézají na konci vyrytého kříže. Na stříbrném džbánu z Vrapu a na míse z Kyrenie vidíme na př. na dně podobné monogramy. Srv. Strzygowski Altai 19, 21; Byz. Zs. 1906, 616 (Kyrenia). Tytéž obrazy a monogramy mají i prsteny s latinskými nápisy (Cabrol I. 2195 sl.).

[3]) O sv. monogramu Kristově srv. Cibulka Starokř. ikonografie 82, Kaufmann Chr. Archeol. 269.

(obr. 58). Řídčeji bývá nápis i na kruhu prstene kolkolem. Nápis a rytá ozdoba je často niellována (srv. výše str. 40), později i emailována.

Při tom jsou tvary dosti rozmanité, zejména tvar chatonu je různý, ale také kruhu, jenž bývá různě hlazen, zdoben a facettován a někdy i lomen v osmiúhelník. Takovéto hraněné a niellované prsteny objevují se už v době císařské od III. století, na př. v nálezu z Brescie s mincemi III. stol.[1]) Nejlépe o tom, jakož i o výzdobě chatonu poučí vedle uvedená vybraná serie prstenů hlavně z musea Britského, berlínského a syrakuského (obr. 59).

Druhý od předešlého odchylný typ mají pěkné prsteny svatební, bohatěji ryté a s vhodnými nápisy. Tyto prsteny nemívají



Obr. 58. Prsten Basilia Makedonského.
Podle Schlumbergra-Cabrola.

destiček[2]); kruh je volný tak, že ozdoba jeho a nápis docházejí plné platnosti (srv. obr. 59, 19—23). Častěji je i prolamován[3]). K této řadě náleží i patrně prsten s palmettami (obr. 60, 3), nalezený v Předmostí na Moravě[4]).

Třetí kategorie prstenů nosila se na prstech jen jako honosná okrasa neb vyznamenání a následkem toho také kruh i chaton byl bohatěji vyvinut a ozdoben z pravidla drahokamem, nebo perlou nebo granulovaným filigránem. Kruh sám je buď

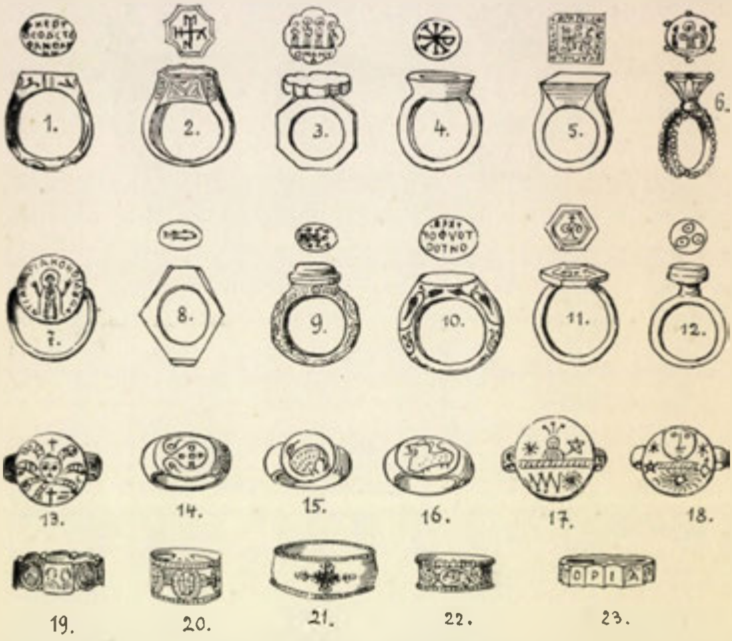
[1]) Rosenberg Niello (1924) 46—51. Srv. i nález z Ostrovian (Hampel, Goldfund 156).

[2]) Ale jsou také s destičkou; srv. Leclercq u Cabrola I. fig. 678.

[3]) Catal. of early ant. 32 sl.

[4]) Červinka Slované tab. XVIII. 23.

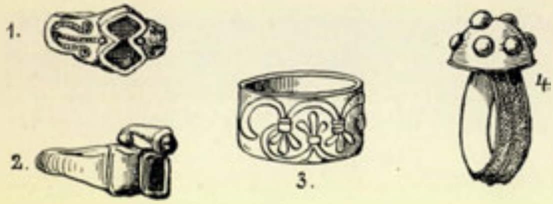
granulován nebo prolamován, nebo z kroucených drátků. Také zde je těžko popisovati různé drobně odchylné tvary a poučí o nich lépe vybraná řada na obr. 61. Známe jich nejvíce z uher. hrobů, ale sem patří nepochybně i část t. zv. prstenů gotských[1]). Pro by-



Obr. 59. Byzantské prsteny.
(1—5., 8—9., 13., 19—20., v Brit. museu z různých nálezů, 6. z Tarsu, 7. z Říma, 10., 12., 14—18., 21—22. ze Sicilie, 11. z Kňaží hory u Kijeva, 23. Beleni v Bulharsku).

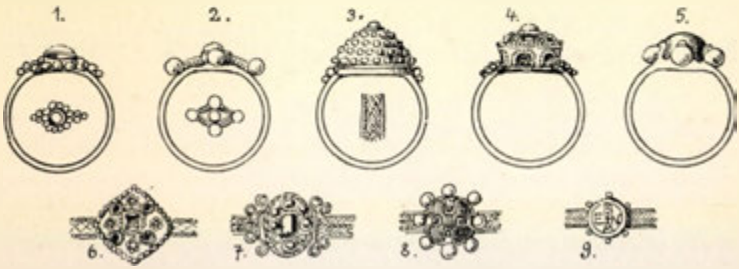
[1]) Srv. Hampel Alt. III. 263 (Szent Endre), 266 (Puszta Tóti), 41, 43, 50, 51 (nejisté naleziště), 171 (Keszthely), 260 (Kunágota), 50 (Szabolcs), 367 (Csorna), 411 (Vácov), 513 (Ráb), II. 466 (Bodrog Vécs), II. 502 (Jáger), Arch. Ert. 1906, 148 (Gáter), 1907, 361 (Kishegyes), Mon. ant. XII. tab. 14 (Trosino), — vše věci od V. do X. století. Podobné prsteny našly se na Moravě u Předmostí, Bohuslavic (Čas. ol. 1890, 135, VI. 120) a v Starém Městě (Zprávy arch. úst. I), v Čechách u Lichocevsi (Obzor pr. III. tab. 13, srv. prsten z Tarsu u Kondakova Клады 190), v pokladu triljském z Dalmacie (Vjesnik arch. dalm. 1921, tab. 1).

zantskou dobu nejvíce charakteristický je prsten, jehož chaton je vyzdvižen malými arkádkami (obr. 61, 4). Krásný příklad našel se už v langobardských (?) hrobech v Krainburgu, jiný v Studenci



Obr. 60. Prsteny z Trosina (1.), Vidu (2.), Předmostí (3.) a Star. Města (4.).

u Imoků v Dalmacii a v Cividale[1]). Takováto arkádová výzdoba je pravidelnou součástí i současných byzantských sarkofagů nebo malých kupolí na relikviářích[2]). Původem je ovšem starší. Kruh těchto prstenů bývá často na povrchu ozdoben dvěma proužky



Obr. 61. Ozdobné prsteny byzantské.
(1. Puszta Tóti, 2. Szent Endre, 3. Předmostí, 4. Studenci, 5, Jáger, 6, 7, 8. Uhry, 9. Trilj).

z pleteného jemného drátu (srv. obr. 60 a 61). Je to typické pro byzantské výrobky VI. a násl. století.

[1]) Jahrbuch d. C. C. I. 246 (1903), Bulletino arch. dalm. 1902. tab. XII. (zde citován i nález ve Francii str. 211).

[2]) Srv. Dalton Byz. art. 119, 120. Relikviář z Cách viz u Lehnerta I. 179, obr. 153.

Do zvláštní abnormální skupiny náleží některé prsteny nalezené v hrobě u Vidu[1]) s mincemi VI. století: jeden nahoře trojnásobný a několik s chatonem, k němuž se z vnitra kruhu vypíná po straně zvláštní lalok, končící v ozdobný bouton (obr. 60, 2). V jedné z kerčských katakomb nalezen byl prsten dvojitý (ze dvou kruhů vedle sebe spájených) a nahoře ozdobený 3 kameny ve vysokých ložiskách. Náleží podle ostatních věcí IV—V. století.[2])

Sem budou dále patřiti, ale už do pozdější doby, i plechové stříbrné prsteny s emailovanými očky, jaké se našly ve slovanských hrobech vých. Haliče[3]). Docela pozdní jsou pak ryté a niellované prsteny z pokladů ruských publikované N. Kondakovem.[4]) Náležejí X—XIII. století. Zajímavo je, že v Bulharsku se namnoze udržely prsteny rázu byzantského a nosí se podnes[5]). Od XII. století mají tyto pečetní prsteny i slovanské nápisy jmen majitelů, na př. Витомировь — Радослав(овь) — прстенъ a podobné.[6])


1.


2.

Obr. 62. Niellované prsteny z pokladu zlatoverchomich. kláštera v Kijevě.

[1]) Bulletino d'arch. dalm. 1902. tab. XII. 4—6.

[2]) Spicyn Изв. арх. к. XVII. str. 119.

[3]) Žežawa podle Pastrnaka (Antoniewicz W. P. Z. 1919. VI. 78, PAP 1920. I. 154, Janusz Zab. 272), Ruda Ražanická (Mitth. Anthr. G. W. 1884, Sitzb. 111).

[4]) Kondakov Древн. V. 71. 123, Клады 95, 103, 107, 115, 127, 139, 190 a hlavně 204—205 (tab. 5 a 9). O charakteristice prstenů kijevských IX až XII. stol. tamže 107. Srv. i Chaněnko Древн. V. tab. 23. O domnělých pozdních historických prstenech s nápisy a jmény srv. u Daltona Byz. art 545 až 546.

[5]) Srv. Peteva l. c. 72 sl. Tak zv. nokъtů bulharských, totiž prstenů s jednostraně rozšířeným a špičatým vrchem, z byzantské doby neznám (srv. Peteva 74).

[6]) Ivanov l. c. 2 sl.

Náušnice.[1])

Byzantské náušnice ukazují zřejmě dědictví obou velkých uměleckých světů, starého antického a orientálního. Jakkoliv, máme-li zření k prapůvodu, i značná část forem klassických vzešla z Orientu,[2]) přece pro pozdější dobu od IV. do X. století po Kr. můžeme rozlišovati to, co je založeno na předchozích antických tvarech a co nově přišlo a převzato bylo z Orientu. Že mezi tím zůstává řada typů, při nichž dnešní naše vědomosti nedovolují přesného rozlišení, je-li to více antický, či více východní tvar, je na bíledni. Ale to konečně nepadá zde na váhu. Předmětem výkladu je stanovení, které typy byly v době byzantské a v okruhu byzantského umění vyráběny a odtud rozšiřovány. Z kterého místa okruhu jednotlivý typ původně pocházel, je věc pro nás již druhotnější. Hůře je, že o některých typech nelze vůbec říci, patří-li sem, či jsou-li čistou prací orientální.

V celém souboru byzantských náušnic rozeznával bych několik základních typů, resp. řad a v nich nejdříve typy všeobecně rozšířené, v celém okruhu byzantském a pak typy stejné sice řady, ale lokální, jež se buď vůbec nic, nebo jen málo šířily za obvod své kolébky. Není sice možno při dosavadním stavu našeho vědění říci bezpečně, že ten neb onen tvar náleží pouze do určitého omezeného kraje, — možná, že se v budoucnosti objeví i produktem jiných dílen, tedy jako obecnější zjev, — ale zatím některé druhy jsou příliš spojeny s určitou zemí, abychom je mohli pokládati za byzantské v širokém slova smyslu, třebas bychom se s ojedinělými kusy setkali i za hranicemi jejich kolébky. Je to především Aegypt a Syrie, pak s nimi spojená Sicilie a severní Černomoří, kde vidíme takové lokální druhy náušnic. Uvnitř kontinentu možno pouze industrii kettlašskou míti za místní osobitý produkt, ale ten už je za hranicí industrie byzantské.

Z ohromného množství starých klasických výrobků přešly od IV. stol. do byzantské industrie tři základní typy:

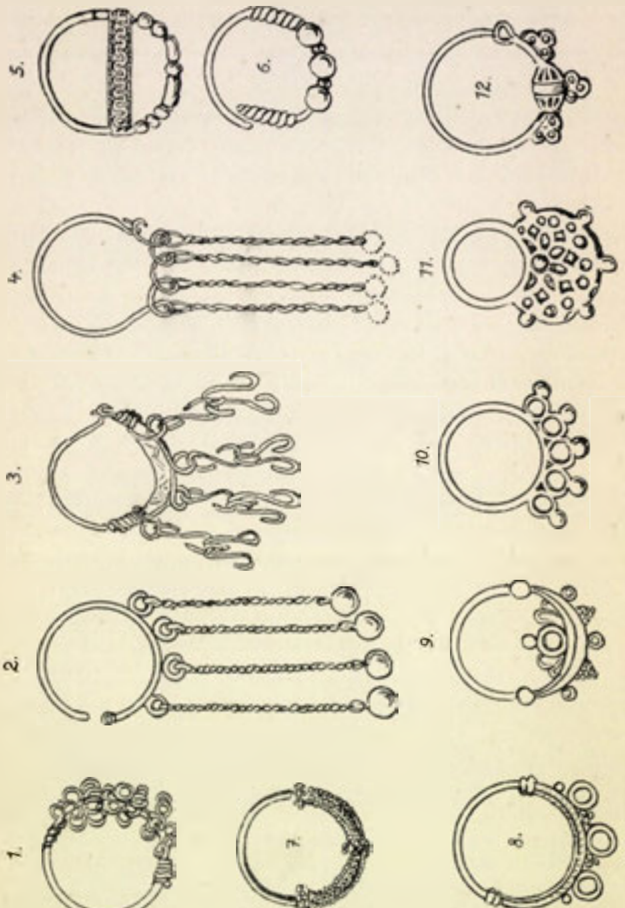
I. Typ *jednoduchých kroužků* s konci v sebe zachycenými a tělesem zesíleným, někdy drátkem opleteným, někdy s kamenem

---

[1]) Stať tato vytištěna byla už v Pam. arch. 1928, 339, Zde ji otiskuji přepracovanou a doplněnou.

[2]) K antickým srv. Hadaczek Der Ohrschmuck der Griechen und Etrusken (Abh. arch. ep. Sem. Wien XIV. 1903) a Čadík Klenotnictví 96, 133.

vloženým, jaké známe na př. z olbijských a kerčských hrobů doby císařské a ovšem i z Kypru a ze Syrie.[1]) Později se podobné jedno-



Obr. 63. Byzantské náušnice kroužkové.
(1. Pilin, 2. Kyrenia, 3. Kalaja, 4. Hohenberg, 5. Aegypt, 6. Susy, 7. Knin, 8. Palazzolo Acreide, 9. Ruovo, 10. Luxor, 11., 12. Kairo.)

duché kroužky objevují ještě v hrobech u osady Groticelli na Sicilii z druhé poloviny I. tisíciletí a v hrobě v Susách s mincemi století

[1]) Изв. арх. ком. IX. 161, Arch. Anz. 1904, 105, 106, Catal. of the Jewellery of the British Mus. tab. 53.

X.[1]) Kroužku, jehož jeden konec proměněn je v massivní hlavu lidskou nebo zvířecí, hlavně lví,[2]) z byzantské doby zatím neznám. Kvetl v hellenistické době, udržel se do doby císařské, ale přestal se užívati, jak se zdá, před IV. stoletím.

Tento jednoduchý typ kroužkový doznal však v byzantské industrii řadu lokálních obměn.

a) Kruh je zesílen na spodní půlce trubičkou z plechu, nebo z obtočeného, nebo i pleteného drátu, granulací zdobenou (obr. 63., č. 7). Tvar tento zůstává buď jen v této jednoduché podobě, ale řídce; obyčejně zesílení je kombinováno s hrozny a bubínky (srv. dále).

b) Kruh má na spodní polovině hustě navlečenou nebo připojenou řadu pravých perel. Objevuje se v Syrii a Mesopotamii, kde jej našel J. Morgan v Susách s mincemi Nikefora Foky (963—969), takže náleží zde X. století.[3]) Ale také z Aegypta je znám[4]) a v Achmimu objevují se perly už na věcech z II. stol.[5].) Původu je patrně syrského nebo aegyptského (srv. obr. 63, č. 5, 6).

c) Kruh je ze spodu obtočen hustými bujícími prsténky z jemných drátěných kliček (obr. 63., č. 1). Je celkem řídký a znám z literatury jen nálezy na pohřebišti u Kettlachu, Thunau, Pilinu v Novohradě (X.—XI. stol.), dále z Kijeva z Florovské hory a z Maletince v Bukovině.[6]) Technicky příbuzné jsou však i dále popsané starší náušnice z pokladu esquilinského.

d) Kruh je opatřen na spodu očky k zavěšení řetízků s cetkami nebo s perlami pravými i skleněnými, zjev to, jenž se opakuje dosti hojně i u některých dalších typů, hlavně lunicovitých (srv. dále). Na něj se patrně vztahuje Pliniův a Petroniův termin *crotalia* (N. H. IX. 35, 114). Příklady nalézají se častěji, na př. v pokladu ky-

[1]) Notizie 1896, 348, 352, Morgan Délegation en Perse. Mém. VII. tab. 6. Ještě pozdější jsou analogické kruhy z Kňaží hory (Bobrinskij Курганы II. tab. 20).

[2]) Cat. of Jewellery tab. 31, Hadaczek, Der Ohrschmuck der Griechen und Etrusker. Wien 1903, 47 sl.

[3]) Morgan, Del. en Perse. Mém. VII. tab. 6.

[4]) Wulff Atlas I. tab. 55, Caro (Arch. Anz. XVI. 211, fig. 7), Vernier Cat. gén. Cairo, sv. 48, tab. 36.

[5]) Forrer Frühchr. Alt. von Achmim-Panopolis, tab. XIII. 8; Cat. of Jew. č. 2679, Vernier Cat. gén. XLVIII tab. 36.

[6]) Hampel Alt. III. 526, Chaněnko Древн. V. tab. 19 č. 959, Much, Atlas 98 (Mitth. C. Comm. 1889, 32), Riegl Spätr. K. II. tab. XXX, Kozlovská Слав. курганы (Kijev 1914) tab. 2.

perském, objeveném blíže Kyrenie (obr. 4 a 63., č. 2) neb častěji v Aegyptě, na př. ve velkém pokladu aegyptském.[1]) Typ tento je starší, neboť náleží v uvedených pokladech do VI. a VII. století, ale vytrval až do dob pozdějších. Při tom je velice zajímavo, že tento typ orientální a podobně ověšený typ lunicový pronikly až do Albanie a dále do Alp k Slovanům, kde byly imitovány hrubým drátěným pletivem se závěskami. Tak na př. náušnice z Krunglu a Hohenbergu, při nichž spodní část je vinuta v řadu oček za sebou a ověšena třásněmi (obr. 63, č. 4), není nic jiného než imitace vzoru syrsko-aegyptského,[2]) a totéž platí o analogických věcech (obr. 63., č. 3) z hrobů v severní Albanii.[3])

e) Na Sicilii a v Řecku objevuje se nejhojněji zvláštní speciální tvar náušnice s několika kroužky na spodu připojenými, mezi nimiž vybíhají dolů malé granulované pyramidky[4]) (obr. 63., č. 8, 9), jež ostatně mají v ionské industrii, pak na Sicilii, v Řecku, na Kypru a ve Foinikii prastaré prototypy od VII. st. př. Kr.[5]) Není pochyby, že tyto sicilské náušnice jsou jen varietou kruhů právě popsaných a že jejich původ dlužno hledati rovněž na východě Středozemního moře. Že se však vyráběly na Sicilii a v Italii, dosvědčuje nejen relativní rozloha nálezů, ale přímo kadlub na 2 formy nalezený v obci Ruovo di Puglia.[6]) V Aegyptě k nim tvoří samostatnou para-

[1]) Archaeologia LX. 11, Dalton Byz. art 543; Cat. of Jewellery tab. 54, 55; Dennison Gold treasure, 151, tab. 41. Podobné jsou v museu kahirském (ibidem fig. 44, Caro Arch. Anz. XVI. 211 fig. 6. Vernier Cat. gén. XLVIII. tab. 30, 37.

[2]) Arch. Ért. XVII. (1897), 135, 140. Také náušnice z jednoho pozdního kurhanu u Směly náleží patrně k této skupině (Bobrinskij Курганы I. 76, tab. X. 8, 11).

[3]) Mitth. Wiss. Bosn. X. 18, XII. 195 (Kalaja Dalmaces).

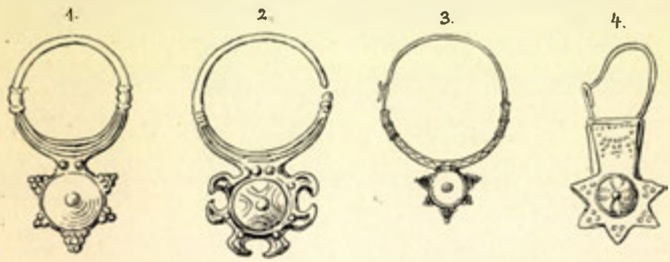
[4]) Řadu z musei syrakuských zobrazuje Orsi, Byz. Zs. XIX. 464, tab. II., Mélanges of. à Schlumberger 391, a totožnou z Boiotie (Bassermann-Jordan, Schmuck 48). Takovéto malé granulované pyramidky mají někdy i aegyptské serie. (Catalogue tab. IV. 267.) Na Sicilii jsou tyto pyramidky typické od VII. stol. př. Kr. Srv. i stať Orsiho v Strena Helbigiana 221.

[5]) Hadaczek Ohrschmuck 16—19. Proto má Hadaczek typ ten za ionský původem. K nim bych připojil i náušnice s jedním dole připojeným kroužkem, jaká se našla na př. na Thapsu s byz. mincemi VI. stol. (Byz. Zs. XIX. 474).

[6]) Notizie degli scavi 1880 tab. VI (srv. Jewellery 296 a Rosenberg Granulation fig. 148). K nim bych připojil i náušnici z Dalmacie (v mus. splitském), kde místo 3 kroužků na spodu je připojen drát v 3 očka zahnutý. (Bull. Arch. dalm. 1906, tab. 2). Bulić ji kladl do VI. století.

lelu ještě serie litých bronzových náušnic koptických, na jejichž spodku vytvořen je buď úzký pásek hvězdicovité, prolamované ozdoby, nebo pásek široký tak, že přechází v prolamovanou lunici nebo docela i diskus (obr. 63., č. 10 až 12). Technika výzdoby kruhu je tedy zcela jiná než u sicilských, ale prototyp je patrně týž: kruh s kroužky na spodu. Jsou to charakteristické věci pro Aegypt v době koptické.[1])

Důležito je, že se v pokladu esquilinském ze IV.—V. století našly náušnice zdobené bohatě filigránovým košíkem, ale na spodu s podobnými přiletovanými pyramidkami zrn, jako mají právě popsané věci sicilské a aegyptské. Náležejí patrně spolu s analogiemi



Obr. 64. Náušnice typu hvězdovitého.
(1., 2. hradiště Pastěrské, 3, Taormina, 4. Kalaja.)

jinde nalezenými (jedna až v podolské gubernii) týmž orientálním centrům z doby kolem V. století.[2])

II. *Typ hvězdovitý.*

Za zvláštní samostatný typ, ač příbuzný předešlému původem, musíme čítati náušnice, které mají na spodu kruhu připojenou větší nebo menší hvězdici, vzniklou z naletovaných granulovaných pyramidek (obr. 64., č. 1—3). Takovéto tvary objevily se podivuhodně na čtyřech od sebe vzdálených místech, a to jednak

[1]) Srv. Wulff Atlas I. tab. 42, Strzygowski Kopt. K. tab. 38, Vernier Cat. gén. sv. 48, tab. 30, 37.

[2]) Catalogue of Brit. M. 37, 38, 61, Chaněnko Древн. IV. tab. X. č. 392. Není však vyloučeno, že přišly do esquilinského pokladu omylem a že jsou pozdější, příbuzné konusovitým. Aspoň jsem viděl podobnou drátkovou ozdobu i na věcech pozdních. (srv. výše 128).

na Sicilii (je to typický sicilský tvar) a v langobardských hrobech u Castel-Trosina v sev. Italii,[1]) jednotlivě i v Uhrách[2]) a konečně daleko odtud, ale opět hojně, na hradišti Pastěrském u Čigirina v gub. Kijevské[3]), kde patrně také náleží do kultury obecně zvané gotské, ve skutečnosti ovšem do kultury černomořských řeckých kolonií ze VI. a VII. století. V jakém poměru jsou severoitalské a jihoruské typy k sobě navzájem a obě skupiny k nálezům sicilským nedá se dosud pověděti. Směřují patrně všechny na jeden orientální prototyp, ale kde bylo jejich středisko v době byzantské, nevím. Zdá se však, že na Sicilii, neboť ruské věci jeví se hrubšími imitacemi proti jemným pracím sicilským.

Náušnice, mající pod drátem připojený diskus s granulovými pyramidkami nebo špičatými výběžky, takže tvoří jakousi hvězdici, daly patrně podnět ještě k jedněm hrubým barbarským imitacím, jež se našly v kostrových hrobech u osady zv. Kalaja Dalmaces blíže Skutari,[4]) kde jsme ostatně viděli i jiné hrubé imitace sicilsko-aegyptských tvarů (srv. výše str. 129). Je velmi zajímavé toto pronikání středomořských typů do Albanie a do Alp, kde se zastavuje. I tyto imitace (obr. 64., č. 4) kladl bych asi do VIII. století.

III. *Typ hrozníčkovitý.*

Třetí typ náušnic měl zprvu jednu perlu dole, a to buď na drátěný kruh nastrčenou nebo naň zavěšenou, která se však už v klassické době počala měniti v hrozníček protáhlého nebo pyramidálního tvaru.[5]) Typ tento udržel se ve všech obměnách svého vývoje i pro pozdní dobu římskou a byzantskou a stal se v ní vůbec jedním z nejhojnějších typů náušnicových. Na obrazech z císařské doby, na diptychách, na skulpturách (na př. z Palmyry), potom na mosaikách z Ravenny se s ním setkáváme neustále a v nálezech

[1]) Mon. ant. XII. tab. 6, 8, Orsi Byz. Zs. XIX., tab. II., Mélanges off. à Schlumberger 391 (řada z Taorminy).

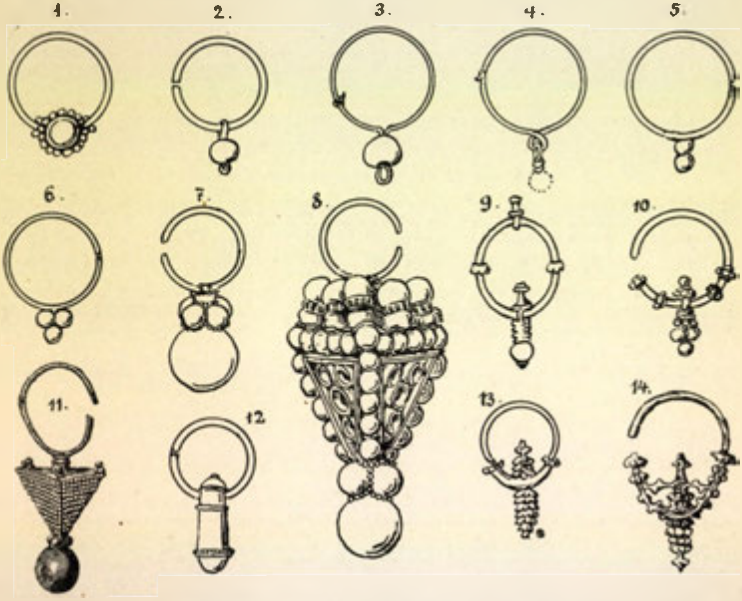
[2]) Hampel III. 287, 2., 259, 12. Jedna byla v Dév. Nové Vsi (Červinka Slované obr. 69).

[3]) Chaněnko, Древн. IV. tab 13; Изв. арх. ком. XXXV. 83.

[4]) Wiss. Mitth. Bosn. X. 17., XI. 86, XII. 203, 235. Jakousi formu přechodní vykazuje i zlatá náušnice nal. v Saloně, kterou Bulić klade do VI. století (Bulletino di arch. dalm. VI. 24).

[5]) Hadacezk Ohrschmuck 18, 27, 31, Матер. арх. Р. XXXIV. tab. 2, Изв. арх. к. 56, 25, Orsi Strena Helbigiana 221.

doby a oblasti byzantské je přehojný. Příznačné je na něm, že kruh bývá častěji do poloviny obepjat ozdobnými trubičkami nebo prsténky z granulovaného filigránu, že je dále perla obyčejně plechová a na povrchu granulací zdobená, a je-li pak vytvořen hrozen, že jsou zrna jeho hrubá. Vůbec hrubší typ zrn odlišuje zde byzantskou práci od současné orientální, kde se zrnitý filigrán udržuje v ploškách a kroužkách v podobě zcela jemných zrníček makových.



Obr. 65. Náušnice typu hrozníčkového.
(1. Pantalica, 2. Martély, 3. Krungl, 4. Monte Mauro, 5., 6. Gurzuf, 7., 8. Szent Endre, 9. Szirák, 10. Vácov, 11. Uhry, 12. Regöly, 13. Želenky, 14. Staré Město.)

Variet této náušnice je v celém okruhu byzantské industrie takové množství od jednoduchého kruhu s jednou perlou až po náušnice s bohatým hroznem (Peszér Adács, Szt. Endre, srv. obr. 65., č. 8) a s přechodem k typu bubínkovému, že jich zde nemohu podrobněji popisovati a dokládati. Nahrazuji to aspoň přehlednou tabulkou hlavních tvarů na obr. 65. V materiálu můžeme větší

část tohoto vývoje dobře sledovati hlavně v uherských hrobech od IV. do IX. stol., v skupině Hampelem kdysi nesprávně sarmatskou zvané.[1]) Jsou tam všechny možné tvary od základního typu s jednou perlou na kruhu nebo na trnu až po různě vyvinuté hrozníčky a pyramidy, jež občas v VI. a VII. st. zastupují i s kruhu visící široké trubičky,[2]) více méně facettované. Všechno to jsou typy běžné v byzantské industrii. Že jsou ovšem mezi nimi i domácí hrubé imitace, netřeba popírati, rovněž jako, že podobné prototypy mohli Avaři přinésti z Asie. Byl to už v staré době typ daleko rozšířený.[3]) Závěsy dlouhé o několika pod sebou visících perlách pokládal bych však přímo za import z Chazarie a od Chvalinského moře[4]).

K hrozníčkům ve tvaru pyramid vidíme ještě zajímavou lokální varietu v Aegyptě, kde se vyskytují náušnice od jednoduchých kroužků s pyramidkou až po velké kruhy, které mají jednu stranu posázenou řadou perel[5]).

Pro jednotlivé stupně vývoje máme z Uher i řadu nálezů mincemi datovaných. Tak jsou hroznovité náušnice z hrobů v Szent-Erdre u Pešti datovány mincemi Justina I. (518—527) a Foky

[1]) Srv. hroby v Pustě Hernadu (Hampel, Alt. II. 730), Sziráku (ib. III, 65, 67, 72), Martély (ib. 84—91), Horgoši (ib. 98), Némesvölgy (ib. 103, 107), Csúny (ib. 114—123), Abony (ib. 470 sl.), Rábu (ib. 475 sl.), Regōly (ib. 174. 184), Gátéru (Arch. Ért. 1905, 383). Srv. též Hampel I. 350 a Riegl Spätr. K. II. 74 sl.

[2]) Na př. Czikó, Regōly, Závod, Gátér (Hampel, Alt. II. 249, III. 216, 248). V té době nosily se též náušnice spojené pod bradou řetízkem (srv. Hampela II. 795, 865, III. 469, Arch. Ért. 1902, 254, 1904, 304, 309 a starší doklad v Cat. of Jewellery č. 2331). Zvláštní druh jednoduché zavěšené perly vykazují slovanské hroby VII. a VIII. stol. v zemích alpských (obr. 65, č. 3). Perla je tu nastrčena na kličku, vytvořenou na spodu ušního drátku. Srv. hroby v Bledu, Michelsdorfu, Krunglu a Hohenbergu (Ber. des Landesmus. in Laibach 1908, tab. 2., Jahrbuch f. Alterth. 1909. 220, Arch. Ért. XVII. 135, 140), které pokládám za slovanské spíše, než jiné.

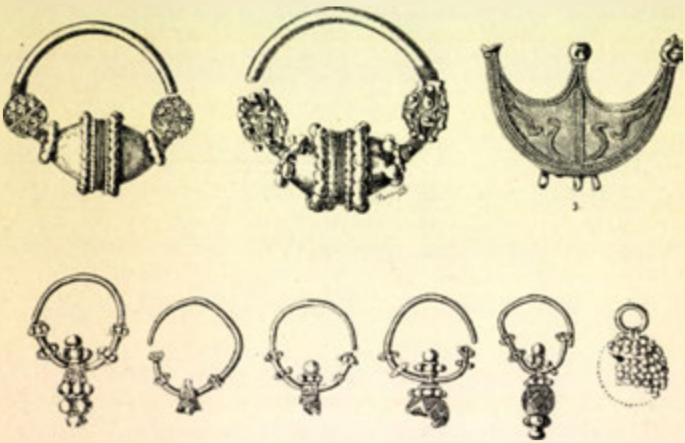
[3]) Z okolí Minussinska cituje je Tallgren (Collection Tovostine 69) a po něm Alföldi (Untergang d. Römerheerschaft in Pannonien. Bud. 1926 II. 25). Hrubé hroznovité náušnice chazarsko-kavkazké liší se od byzantských celým svým rázem; srv. Мат. арх. Кавказа VIII. tab. 48, 52, 74, 82, 89, 107, 109, 123, 125). Jen v katakombách ve Čmi a Kamuntě je řecký ráz (123, 124, srv. 52.).

[4]) Hampel I. 374, III. 177, 392, 394, srv. Chaněnko Др. VI. tab. 29 a Труды арх. с. XIII. I. 386, 400, XIV. III. 221, Cat. Brit. mus. tab. 52.

[5]) Vernier Cat. gén. XLVIII. tab. 34, 37.

(602—610), tedy z počátku VII. stol.[1]), z hrobu v Regöly minci Valenta (364—378), z hrobů v Závodu mincí Konstantina Monomacha (1042—1054), z pokladu od Tokaje (obr. 66) mincemi Romana Christofora (920—944), Nikefora II. a Basilia II. (963—964). Do téže doby patří nálezy z Majdanu, kde pyramidální náušnice provázena je slovanskou záušnicí esovitou a podobně datované věci z Vácova, Tolnaszantó a z Pilinu.[2])

Také nález hroznovitých typů z Trilje u Sinje je datován byz. mincí z X. století.[3]) Že se takové náušnice nosily ještě v XI. stol.,



Obr. 66. Náušnice z pokladu tokajského.

dosvědčuje nález sofijský s mincemi Komnenů. V něm jsou hrozníčky připájené také na slovanské esovité kroužky.[4])

To jsou všechno výrobky byzantských dílen. Jen velké hroznovité náušnice, kde bohatý hrozen vytvořen je 4—5 postranními

[1]) Počáteční formy hrozníčků (obr. č. 5, 6) vykazují i hroby u Gurzufu na Krimu datované do téže doby mincemi od Justina po Maurikia (518—602). Srv. Изв. арх. ком. XIX. tab. 1.

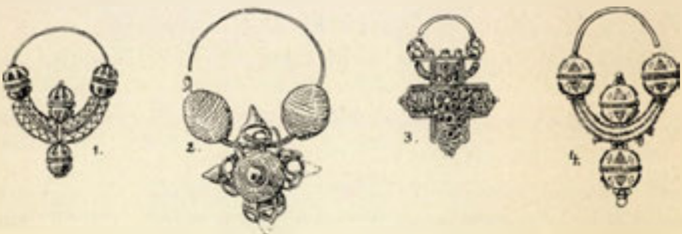
[2]) Szent Endre (Hampel, Alt. III. 263), Regöly (ib. II. 233, III. 186), Závod (ib. II. 322, III. 248), Tokaj (ib. II. 489), Majdán (ib. II. 365), Vácov (ib. III. 411), Tolnaszantó (III. 408), Pilin (ib. III. 522).

[3]) Vjesnik arch. dalm. 1921, tab. I. a zde obr. 2.

[4]) Nález je v museu v Sofii.

bubínky, jemnou granulací zdobenými, nebo kde spodní polovina kruhu probíhá jemným drátěným pletivem (jsou to vlastně typy bubínkovité s hroznovitě přetvořeným středním žaludem), jaké se nalézají v pokladech sekaného stříbra a tu a tam i v hrobech (Předmostí obr. 67 č. 4, Tempelhof obr. 67., č. 1, Leissowský mlýn, Rudelsdorf, Sturkö, Kvinnegarda a ještě nádhernější v Torstě, Jurkovcích a Boršovce na Volyni[1]), nepokládám již za výrobky byzantské, nýbrž za orientální, z části pak za imitace orientálních vzorů. K nim technikou náleží neméně nádherné tvary, v nichž na spodním polokruhu visí jemně pletený košíček v podobě kříže nebo krychle a pod.[2])

Zde je zajímavo podotknouti, že na př. v inventáři vladiměřských kurhanů X—XII. stol., sebraném hr. A. Uvarovem není



Obr. 67. Orientální typy náušnic.
(1. Tempelhof, 2. Čechy, 3. Kretky, 4. Předmostí.)

náušnic hroznovitých a jen samé bubínkové, pokud mohu souditi z publikace Spicynovy.[3]) Věci byzantské tam na sever přicházely zřídka.

Rovněž typ lunicový, o němž se dále zmiňuji (str. 139 a obr. 70) a při němž kruh je podobně vyplněn jemnou drátěnou přepážkou, nepokládám za typ byzantský v Aegyptě vzniklý, — ačkoliv

---

[1]) Hervorrag. Kunstgeg. tab. II.—IV., Niederle Život Sl. III. 254, Schránil Obzor III. tab. XIII., Arne Suède 209—211, Kondakov Древн. V. 67; dále srv. Museum Akad. v Krakově (Majkov) a sbírku university kijevské (Jurkovci).

[2]) Kretky (Światowit) III. 65, Villie (Arne 202), Niederlandin (Hervorrag, Geg. tab. V.), Kijev (Chaněnko, Древн. V. tb. 19, č. 958, 959). Kreteckou náušnici doprovázenou mincemi X. stol. viz na obr. 67. č. 3.

[3]) Изв. арх. к. XV. 139 sl.

znám odtud nejvíce dokladů[1]) — a to proto, že i on v technice srovnává s právě zmíněnými analogiemi v severních pokladech, v nichž jsou šperky a mince orientálního původu, vzniklé buď v Mesopotamii nebo v Turkestanu, což dosud rozhodnouti nemohu.[2]) Totéž platí o náušnicích s třemi bubínky z granulovaného plechu, z nichž prostřední vsazen je do prolamovaných košíčků podoby hroznu (obr. 67, č. 2), nebo se skládá z několika takových košíčků na sebe hroznovitě připojených.[3]) Domnívám se, že mají obě lokální skupiny aegyptská i severní původ společný, ale hledal bych jej dále v Orientu, v Arabii, v Bagdádu nebo v Turkestanu, odkudž se rozcházely po východním Středomoří i po východní Evropě, kde ovšem vznikaly pak hrubší lokální imitace.[4]) Polské a ruské náušnice typu jurkoveckého a kreteckého nepokládám tedy za syrské nebo aegyptské variety byzantské výroby, nýbrž spíše za originály vnitroasijské, vytvořené mimo oblast byzantskou. Styl a technika práce není byzantská a geografické rozložení také se s tím shoduje,[5]) ale konečně nechci popírati, že to mohlo přejíti i do výroby byzantské, ovšem teprve v době pozdní.[6])

Jak ukázal nález v Kretkách, provázený mincemi Liutolfa augsburského (biskupem 987—996), císaře Ottona a jeho matky Adelaidy († 997), byly tyto věci v obchodu kolem r. 1000. Také leissovský nález je mincemi doložen do počátku XI. století a tempelhofský do konce X.[7]) Nebudou protoa ani aegyptské drátěné šperky o mnoho starší, hádal bych na X. ev. IX. stol., ale pevnějšího datování mé pomůcky nedovolují.

[1]) Catalogue of early chr. art, tab. V., č. 268—270.

[2]) Téhož původu jsou patrně i stříbrné náušnice hvězdovité z ruských nálezů XII. a XIII. století (Chaněnko Др. V. tab. 26 a Kondakov, Др.V. 99) a rovněž bych sem kladl náušnice z hranatých konusů někdy drátky opletených, jaké uvádí Chaněnko z új. kaněvského (ib. IV. tab. 10.); k nim snad patří i podobné náušnice v pokladu esquilinském.

[3]) Srv. náušnici ze Žalova, z Prahy a neznámého místa v Čechách ve sbírce Jírově (Schránil l. c. tab. XIII., 2. 14, 15) a pod. rozlomenou z Leissovského mlýna (tab. III). K tomu srv. i stříbrnou náušnici z Théb v Brit. museu (Cat. tab. 53, č. 2567) omylem kladenou do I. st. po Kr.

[4]) Arne Suède 209.

[5]) Za byzantské to pokládal E. Friedel (Hervorr Geg. 6, 9, 10).

[6]) Technika jemného drátěného pletiva je i na agraffách mohučských (Falke Goldschmuck 22, obr. 18, 19, tab. VII).

[7]) Hervorrag. Geg. 15, 41.

Zde bych ještě dodal, že v císařské době římské z perly nastrčené na kroužek vyvinulo se v neznámém místě masivní těleso hraněné, kostka nebo mnohostěn, posazený na konci kroužku. Původní jednoduchá forma doznala pak na Černém moři obvyklé tam proměny v nádhernější, drahokamy a filigránem zdobený typ, jaký známe na př. z Uher z Perjamoše (obr. 68), Pusty Bakodské, Szenteše, Mezö-Berény nebo z Gurzufu na Krimu, zde mincemi datovaný do VI. a VII. století.[1]) Technika ukazuje na práci byzantskou a ne gotskou, ale vzory k ní byly asi opět orientální. Indoperské náušnice shodné s gurzufskými vyobrazil N. Kondakov z Kamunty.[2])



Obr. 68. Náušnice s kostkou z Perjamoše.

IV. Čtvrtý, také z Orientu zděděný klasický typ vykazoval pod kruhem nebo úškem plný ozdobený terč, jenž měl občas na spodu připevněné háčky a na nich zavěšené různé ozdoby, namnoze figurální (figurky a vásičky). Terč byl nejčastěji okrouhlý, růžicový, ale také podoby vejcovité, čtvercové, trojúhelníkové; ozdoba na něm byla ponejvíce rosettová, filigránová a tepaná.[3]) Byl to jeden ze základních typů okruhu ionského, velmi hojný již v VI.—IV. stol. př. Kr. a hlavní v době klassické (s figurální závěskou).

Od I. století počal býti tento klassický typ na desce a závěscích ozdobován vloženými kameny, nejvíce syrskými granáty, jak ukazují hroby z Mithridatovy hory v Kerči, hroby z Bori pod Kavkazem a podobné.[4]) V tomto stadiu přešel i do industrie byzantské, ale v ní nenabyl nikdy toho obecného rozšíření jako typy jiné, na př. předešlý nebo lunicový, a jaké měl v starověku. Jako příklad ze starší doby uvádím granátovou náušnici z kurhanu u Gusevky, új. Caricyn,[5]) jiné podobné známe ze Sicilie a z lango-

[1]) Hampel, Alt. III. 3, 7, 43, 454; srv. i II. 6, 44, 688, 690 a I. 350 sl. Ke Gurzufu Изв. арх. ком. XIX. 30, tab. 1 (srv. i Chojnovskij, Свѣд. tab. I). K Szenteši srv. i Arch. Ert. 1904, 158, 1906, 50, ke Krainburgu Jahrbuch C. C. I. 62.

[2]) Древн. III. 118.

[3]) Hadaczek Ohrschmuck 10, 27, 31, 34, 45, Cat. of Jewellery tab. 30—33.

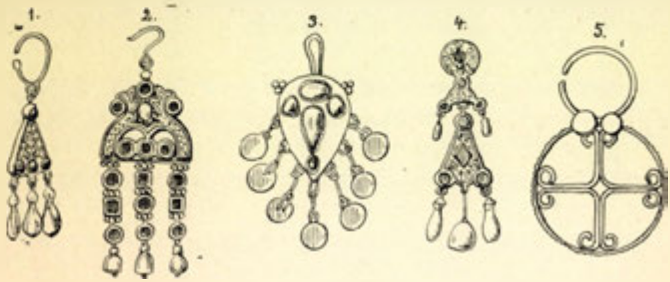
[4]) Отчетъ за 1903 г. 45 sl., Матер. по арх. XXXIV. tab. 2 (Bori) Ridder Cat. Louvre 34 č. 433, srv. Čadík, Klenotnictví 169, 182.

[5]) Spicyn Зап. арх. об. 1907, 226.

bardských hrobů severní Italie, z Kyrenie,[1]) jiné z Uher,[2]) z mladší doby pak náušnici s mincí nalezenou v hrobě v Susách s mincí X. stol. nebo náušnici z hrobu v Hlohovci, při níž byl dirhem z r. 918—9.[3]) Srv. obr. 69., č. 1, 3, 4. Různý tvar disku a různá výzdoba vykazují značnou rozmanitost.

Naprosto chybějí v nálezech rázu byzantského staré formy klassické, kde buď pod diskem nebo místo něho na drátku visely figurky lidské, amorci, Victorie. Nejsou mi dosud známy z pozdějších dob, ač asi nadobro nezmizely.

Ve skupině typu diskového je dosti rozmanitosti, jak jsem už výše podotkl, ale věcí je tak málo, že tyto rozmanitosti nemůžeme ještě pokládati za zvláštní lokální variety. Jen jeden tvar,



Obr. 69. Terčovité náušnice se závěskami.
(1. Longob. hrob ze sev. Italie, 2. Aegypt, 3. Gusevka, 4. Castel-Trosino, 5. Achmim.)

jenž sice místo plného disku má prolamovaný a zařezávaný ornament, ale jinak rázem svým a závěsy nejspíše se hodí k této skupině, zdá se býti skutečnou lokální varietou východní, syrskou nebo aegyptskou. Aspoň se dvě velké a bohaté náušnice našly v pokladu ze VI. stol. popsaném Dennisonem (obr. 6 a 69, č. 2) a třetí ještě kdesi v Aegyptě.[4]) Pár podobných závěsek ze zlatého plechu

---

[1]) Aberg Goten und Langobarden 23, 29, 84, Strzygowski Altai tab. VIII., Jahreshefte öst. Inst. 1909. Beibl. 133.

[2] Hampel III. 287, 3, 7, 8, 9.

[3]) Morgan Déleg. en Perse. Mém. VII. tab. 6; Hampel Alt. III. 337.

[4]) Dennison A gold treasure (New York 1918) 152, 153 tab. XLII a XLIII.; Dalton East christ. art 321 (tab. 58). Vernier Cat. gén. tom 48 tab. 35, č. 5251. Srv. i Ridder Cat. Louvre č. 345.

v peštském museu[1]) nemluví proti této lokalisaci, neboť při tolika cizích věcech přišlých do Uher jednotlivá věc nemůže mluviti pro domácí původ.

Za jiný lokální tvar egyptský z doby koptické možno pokládati okrouhlé disky na spodu kroužku, v jejichž nitru je vytvořen z drátu nebo vyřezaného plechu typický koptický kříž (obr. 69., č. 5) s dvěma závěsy na koncích.[2])

V. Typ *lunicovitý*.

Lunicová forma náušnice byla už v Řecku prastará, ale vždy původu východního. Setkáváme se s ní v kultuře trojské, kyperské, v ionském umění VII.—VI. stol., potom v dipylském a také v řeckosarmatské industrii při Černém moři.[3]) Potom přešla tato forma i do industrie byzantské, ale i tu to byly stále nové a silné vlivy přicházející z Orientu, zejména ze Syrie, které ji uvedly do byzantského šperku a v něm udržely až do X. stol. i později. Ještě dnes se tam nosí podobné.[4])

Velmi hojná je náušnice lunicová v byzantské industrii století VI. a VII., kdy, jak všechno ukazuje, vliv syrský a aegyptský byl nejsilnější. V této starší době setkáváme se často s typem, při němž na spodní část ušního kruhu připojena je deska v podobě půlměsíce, ozdobená filigránem nebo dekorací rytou, tlačenou i prolamovanou a na spodním okraji perlovcem a ovšem i kroužky k zavěšení řetízkových třásní (obr. 70, č. 1—3).

Výčet tohoto druhu náušnic podala nedávno v podrobném článku M. Ruxerówna a doplnila i pěkným rozborem vývoje forem a zejména dekorace.[5]) Autorka klade původ tohoto typu přímo do Aegypta a pokládá jej za lokální varietu povstalou pod

---

[1]) Hampel Alt. II. 387, III 281, 2.

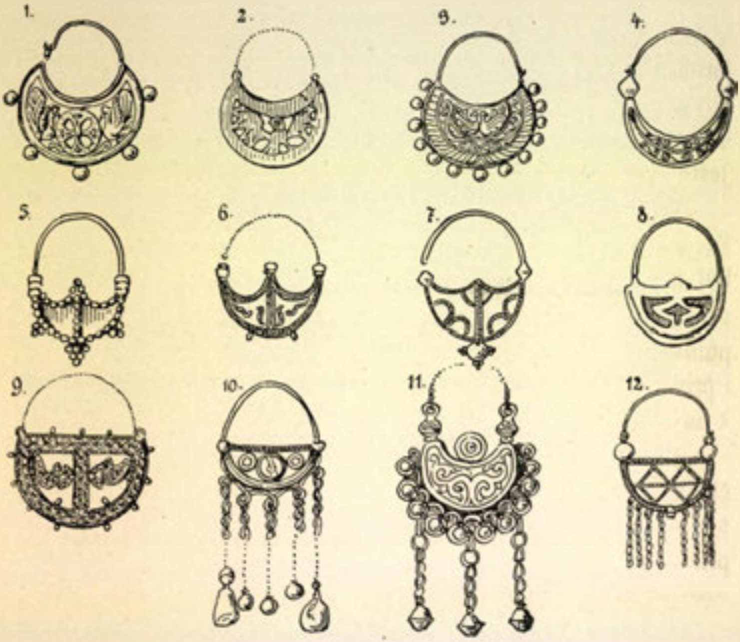
[2]) Znám je z pohřebiště u Achmimu (Forrer, Frühg. Gräberfeld tab. X. č. 19, 20), Strzygowski Kopt. K. tab. 38.

[3]) Hadaczek l. c. 9, 10, 21 sl., 34, Światowit V. 61 (hroby v Novosiolce, Lipovci). Některé ověšené formy vypadají téměř jako byzantské, ale dekorace je jiná. Srv. u Hadaczka l. c. 9 dva páry náušnic z eleusinských hrobů IX—VIII. století a v Brit. museu č. 1240 (Cat. of Jew. tab. 14). Srv. tamže i č. 2451—2462 (tab. LIII) z doby z části pozdější. Staré době je vlastní přesahování obou konců ušního kruhu.

[4]) Srv. Světezor 1873, 101. Srv. dále pozn. 1 na str. 141.

[5]) M. Ruxerówna O późnohellenist. i wczesnośredniowiecznych kolczykach półksiężycowych. Przegl. arch. III. (1926) 37.

orientálními vlivy ze starších římských náušnic s kulovitými puklicemi, rozšířených tam v I.—II. stol. po Kr.,[1]) — s čímž však s ní nemohu souhlasiti. S těmi bych to nespojoval. Jinak padá vznik do V. a VI. století a orientální vliv je ve formě i dekoraci zjevný. Nejstarší typ rosettami posázený viděl bych v lunicích



Obr. 70. Náušnice typu lunicovitého.
(1. Aegypt, 2. Gurzuf, 3. Racineci, 4. Kalaja Dalmaces, 5. Keszthely, 6. Tokaj, 7. Ryběšovice, 8. Krungl, 9. Aegypt, 10. Tempelhof, 11. Runsberga, Öland, 12. Bled.)

vídeň. musea, které z neznámého (asi uherského) naleziště publikoval W. Kubitschek.[2])

[1]) L. c. 43—44. Autorka v dalším vývoji od VII. stol. rozeznává dvě skupiny: 1. vlastní byzantskou s heraldickými znaky zvířat a 2. aegyptskou s rostlinnou dekorací pod vlivem islámským (44).

[2]) Jahrbuch f. Alt. 1901. V. 70.

Nálezů je nejvíc z Aegypta z koptických hrobů a jednotlivých i z Kypru (Mersiny), Italie, Sicilie, Uher a jižní Rusi.[1]) Na lunulle vidíme pravidlem buď křesťanské symboly, zejména affrontované holuby a pávy vedle kalichu, kříže, někdy i jednoho ptáka s roztaženými křídly, vkomponovaného do lunully, nebo také symetrickou rozvilinu. Pozdější albánské a alpské imitace mají tento ornament zhrubělý nebo zjednodušený na řady vtlačených bodů a kroužků (obr. 70., č. 4, 8) a podobně.[2]) Perel na obrubě bývá v starší době jen 5—7, později je hustá řada nebo místo ní ozdobné perlovcovité prolamování, jaké shledáváme na některých předmětech ze Sicilie a na koltech ruských pokladů, vesměs pozdních.[3]) Také očka k zavěšení třásní se vyskytují.

Lunice odchylného typu, obráceně zavěšená a třásněmi na obou koncích opatřená našla se v hrobě č. 209 v Starém Městě u Uher. Hradiště. Náleží asi X. století.

V IX. a X. stol. původní byzantská lunulla změnila se na západě ještě v tom, že měsíčkový výkroj rozdělil se vprostřed svislým hřbetem, na němž sedí perlička nebo i hrozníček nahoře i dole, takže dostává podobu předvedenou na obr. 70., č. 5—7. Na těchto tvarech není již animálních motivů, nýbrž zrnitý a řetízkový filigrán. Vyskytují se na př. v hrobech u Keszthely v Uhrách, v Albanii, v pokladu tokajském, u nás v hrobech ryběšovických, — vesměs to nálezech pozdních.[4]) Poklad tokajský datuje je až do

[1]) Srv. výčet M. Ruxerówny l. c. na str. 46—47, se kterýmž srv. nálezy z Tempelhofu a Leissowského mlýna (Hervorrag. Kunstgeg. tab. III, IV), z Mersiny (Kondakov, Клады 198, tab. 18.), ze Sicilie (Mélanges déd. a Schlumberger 398), z Gurzufu (Изв. арх. к. XIX. tab. 12.) a odjinud z Ruska, Livonska a Ölandu (Bobrinskij Курганы I., tab. 6., Arne Suède 161, 211), z Italie (Riegl Spätr. K. II, 75). Podle M. Ruxerówny (47) nosí se podobné dosud v Orientě. Těžké lunice nosí se dosud v Bulharsku, ale ne jako náušnice, nýbrž jako závěsy na pásce položené přes hlavu (Peteva l. c. 74).

[2]) Srv. na př. Kalaja Dalmaces (Wiss. Mitth. Bosn. XII. 195), Krungl (Arch. Ért. 1897, 142) a Hörpolding (Riegl l. c. II. 74).

[3]) Orsi l. c. (Pantellaria, Ghirlanda, Racineci). V ruských nálezech setkáváme se s náušnicemi z tohoto typu vyvinutými do forem až bizarních (Kondakov, Клады 199).

[4]) Keszthely (Hampel Alt. II. 492, III. 165. Vedle toho uvádí Hampel ještě dvě z jiného neznámého naleziště (II. 388, III. 281), Albanie (Wiss. M. Bosn. XII. 196), Tokaj (Hampel II. 492), Ryběšovice (Sitzungsber. Ak. Wien 1854, 743, Vocel Pravěk 524).



Obr. 71. Zlaté a stříbrné byzantské šperky z hrobu 106. v St. Městě na Moravě.

konce X. století. Také pár překrásných zlatých lunul jemným filigránem zdobených, jež se našly v Starém Městě na Moravě (obr. 71) náležejí asi konci IX. století.[1]) V téže době vyskytují se tyto lunicovité formy zhrubělé i v t. zv. kettlašské kultuře, při čemž bývají na povrchu ozdobeny hrubě pracovaným jamkovým emailem. Podle všeho není však tento typ, s nímž se shledáváme v hrobech u Kettlachu a Krunglu,[2]) výrobkem industrie byzantské, nýbrž nějakým domácím napodobením nebo přetvořením starších vzorů byzantských ; dílny hledal bych dnes spíše v jižním Německu v Porýní, nežli v zemích alpských, ač ani tam nějaké domácí industrie bych vylučovati nechtěl.

Zvláštní druh lunicovitých náušnic východního původu je ten, při němž spodek místo ploché deštičky má dvě desky složené tak, že mezi nimi zůstává dutina, nahoře pod ušním obloučkem otevřená (obr. 72). V ruské archaeologii (do Ruska přešly v XI. stol.) dává se jim název колтъ nebo také серьга колодка a Kondakov se domníval, že přišly ze Syrie a že se uvnitř nosily parfumované oleje.[3]) Sujety výplní jsou ještě staré, orientální, affrontovaní ptáci, sirény (ptáci s lidskou hlavou) nebo jeden pták, také hlava svatého, — ale vše už je pravidlem provedeno v emailu nebo řidčeji v niellu. Okraj je hustě operlen nebo prolamován. Objevují se často v ruských pokladech, ale vesměs jen pozdních z XI. a XII. století.[4]) Také v zlatém pokladu mohučském jsou lunice podobné[5]) a v Louvru v sále



Obr. 72. Dutá náušnice lunicovitá (kolt) z Ruska.

[1]) Srv. Zprávy arch. úst. I., 30.

[2]) Srv. Much Atlas 94, Riegl Spätr. K. II. tab. XXVIII—XXX., Arch. Ért. XVII. 142—143, Niederle Živ. Slov. III. 281, 286. Jiný doklad ze Salzburgu u Mucha tamže. Domácím zhrubělým typem je i náušnice z hrobu u Hörpoldingu (Riegl l. c. II. 74).

[3]) Kondakov Gesch. byz. Em. 310 sl., 329, Клады 195 sl.

[4]) V pokladu vladiměrském, v kijevských několika, v sachnovském, v terichovském, lgovském, kaněvském, černigovském, na Kňaží hoře atd, (Kondakov Древн. V. 108, 114—121, 140, Клады tab. 2, 3, 6, 10, 15, Chaněnko Древн. V. tab. 27—31). Ještě pozdější jsou krásné byzantské kolty publikované Kondakovem ze sbírky J. Balašova (Клады tab. 14).

[5]) Falke Goldschmuk tab. IV., VIII.

misse Dieulafoyovy viděl jsem kolt v Chaldeji nalezený a podobně zdobený filigránem i kameny, — data patrně novějšího.[1]) Prototypy takových dutých, loďkovitých náušnic jsou prastaré v kultuře trojské, ionské, foinické, sardinské atd.,[2]) ale bezprostředními předchůdci ruských koltů jsou duté diskovité náušnice ze IV.—VIII. stol., jakých se našlo několik v hrobech jihovýchodního Ruska. Jsou ozdobeny granulací i inkrustací a jsou vesměs původu orientálního.[3]) Řada prototypů hladkých je i v museu kahirském z hrobů v Sakkaře a Zaniet-el-Arianu.[4])

Lunicovitý typ vytvářel přirozeně i variety místní. Nejzajímavější z nich je náušnice, jež místo vykrojené lunice má vodorovnou přepážku, kterouž vnitro kruhu rozděleno je na prázdnou svrchní polovinu, sloužící k zavěšení do ucha, a více méně plnou spodní, nahrazující lunici (obr. 70., č. 9). Tato je pravidlem plněna jemně pleteným drátem, ale i při tom zachovává namnoze základní lunicový princip dekorační v podobě dvou antithesovaných ptáčků, což nás vedle celkové formy vede rovněž k derivátu z lunic. Jsou tu však různé přechody a půlměsíc přechází i ve tvar trojúhelníkový.[5])

Kdy a kde tato jemně pletená forma vznikla, je dnes nesnadno říci. Nálezy ukazují na Aegypt, ale drátěná technika upomíná nejvíce na práce košíčkovité, které nalézáme na severu v stříbrných pokladech arabského obchodu (z Tempelhofu, Leissowského mlýna, Florovské hory v Kijevě), kde se ostatně objevují i podobně přepažené lunice (obr. 70., č. 9, 10).[6]) To mne vede, abych kladl vznik všech těchto věcí (srv. výše str. 135) do dílen orientálních, někde v Mesopotamii nebo syrské Arabii, odkudž pak přicházely i do Aegypta i na sever. Původní formy lunicové jsou patrně starší

[1]) Podobný našel A. Kozyrev v kurhaně na ř. Išimu (Изв. арх. к. XVI. 27).

[2]) Srv. Hadaczek Ohrschmuck 21—24, Rosenberg l. c. 76, Cat. of Jewellery tab. IX., X., XVI., XXIII., XXVI., XXX.

[3]) Kondakov Клады 199 sl. Do téže řady bych kladl i náušnici u Rosenberga (Granulation obr. 18—19) a syrskou v Brit. mus. Cat. tab. 53.

[4]) Vernier Cat. gen. XLVIII. 156, tab. 29. Srv. i Rosenberg Gran. 76.

[5]) Catalogue of Brit. M. tab. V. 268, 269, 270, Chaněnko Древн. V. tab. 19. č. 959 (Kijev), Strzygowski Kopt. K. tab. 38. (Luxor), Wulff, Atlas I. tab. 55., č. 1113 (z Aegypta).

[6]) Herrvorr. Gegenstände tab. III., IV.

(kladl bych je do VII.—VIII. století); formy druhé s přepážkou mám za mladší z IX.—X. století.

Při tom je velice zajímavo, že opět některé vzory těchto typů orientálních náušnic, proniknuvše obchodem k jižním Slovanům na Sávě a do Alp, byly zde imitovány v hrubém drátěném pletivu se závěskami (obr. 70., č. 12), jak nám ukázaly hroby v Bledu v Krajině.[1]) Je to pokračování imitací, které jsme shledali již jednou v hrobech severní Albanie a v Krunglu výše na str. 129, 131.

VI. Typ *košíčkovitý (keszthelský, blatenský)*. I ten mám za starý orientální tvar, syrský nebo perský, jejž byzantská resp. černomořská industrie převzala před VI. stoletím a rozšířila do střední římské, Evropy.[2]) Setkáváme se s ním v nálezech jihoruských na hradišti Pastěrském,[3]) potom na několika místech v Uhrách (zde hlavně v hrobech z okolí Keszthely při Blatenském jezeře, kde jich bylo na sta a odtud druhý jeho archeologický název), v Sedmihradech,[4]) dále v Reichenhallu a Igelsu u Innsbrucku,[5]) Bergheimu a Salzburgu a konečně v langobardských hrobech v severní Italii, na př. v Trosině, v Dalmacii v rozvalinách kostela u Cirkviny ze VI. stol., v Potokách v Bosně z V. století a pak v jižní Italii. V neapolském museu je jich hojně.[6]) Zvláštní, poněkud odchylné tvary vykazuje Sicilie.[7]) Jinak však všechny nálezy



Obr. 73. Košíčkovitá náušnice z Keszthely.

[1]) Bericht des Landesmus. in Laibach (1908, tab. II.).

[2]) Za byzantský výrobek pokládal je i Riegl (Spätr, K. I. 153, II. 73 sl.), za langobardský Reinecke (Studien 41).

[3]) Chaněnko Древн. VI., tab. 20.

[4]) Hampel III. 166—167 (Keszthely), 177 (Fenék), 174 (Sedmihrady), II. 707.

[5]) Chlingensperg Gräberfeld von Reichenhall tab. XI., Much, Atlas 94.

[6]) Mon. ant. XII. tab. 5, 8, 9, 14, Aberg Goten und Lang. 84, Hampel III. 174. Krásný zlatý je i v britském museu (Catal. č. 274). Podrobný výčet nálezů má A. Alföldi, Untergang der Römerherrschaft in Pannonien. Berl. 1926. II. 40 sl. Jednotlivě jdou i do záp. Evropy. Srv. i L. Franz a H. Mötefindt ve Wiener praeh. Z. 1924, 137. K Crikvině srv. Bulletino arch. dalm. 1907, tab. 9.

[7]) Orsi Mélanges off. à Schlumberger 397 (Comiso, Licodia Eubea).

ukazují, že košíčkovitý typ existoval sice už v V., ale přišel do mody v VI. a VII. století a udržel se do VIII. Severní nálezy mají původ italský a u Blatenského jezera přejali to Avaři patrně z pozdní tamnější industrie římské.

Vývoj tohoto tvaru (typologický i chronologický) nese se tím směrem, že malé tvary s jednoduchými košíčky stávají se stále většími a košíček zprvu plný nebo prolamovaný (Fenék) stává se bohatším, vytvořeným ze spájených drátků (Keszthely); také se na konci doby rozšiřuje kruh vedle košíčku v granulovanou úzkou, někdy rhombickou destičku.[1]) Občas visívá na kruhu vedle košíčku i drátek s perlou. Při tom velké kruhy keszthelské jeví ve vývoji kruhu dosti reminiscencí na analogické náušnice aegyptské se zavěšenými pyramidami místo košíčků.

VII. Náušnice *bubínkové (žaludové).*

Posledním a opět hojným typem jsou v byzantské době od V. do X. stol. (ovšem i později) náušnice *bubínkové* nebo *žaludové,* totiž kroužky, na nichž byl zprvu nastrčen jeden ze dvou plechových půlek složený žalud, později pak a typicky žaludy tři, více méně na povrchu zdobené, ponejvíce granulací, někdy i přiletovaným filigránovým drátem v podobě kroužků, písmene S nebo C s kroužky na koncích.

Typ s jedním žaludem je řidčí a objevuje se v byzantské industrii hlavně v době VII. a VIII. století. Setkáváme se s ním v Uhrách v hrobech u Keszthely, dále v hrobech u Regöly a Czikó a podobných v župě tolnajské.[2]) Rovněž museum kninské má jich slušnou řadu ze svého okolí s dekorací zrnitou (obr. 74, č. 2.). Dva veliké s žaludem granulovaným pocházejí z hrobů u Biskupije datovaných do konce VIII. nebo do počátku IX. století.[3]) Jinak je znám ještě z Aegypta z doby koptické, ale zde s žaludem prolamovaným (obr. 63., č. 12).

Mnohem hojnější je typ se třemi navlečenými žaludy více méně ozdobenými. Navléci místo jednoho tři bubínky nebo perly

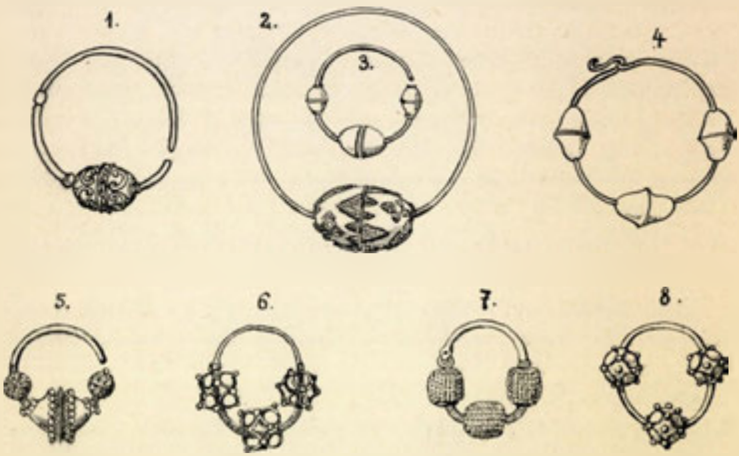
---

[1]) Více u Alföldiho l. c. II. 34, 40—45, a tab. V.

[2]) Hampel Alt. III. 165, 182 sl. 211, 213, 215, 216, 230. Některé náušnice jsou dnes zdánlivě o jednom žaludu, poněvadž se druhé ulomily.

[3]) Starohrv. Prosvjeta IV. 117, V. 68. Také jsou v hrobech langobardských (Riegl l. c. II. 75) a na hradišti Cirkvenici v Bosně (Wiss. Mitt. 1893. 270).

byl nápad, k němuž jistě nebylo potřebí zvláštních vzorů. Mohl vzniknouti spontánně na několika místech, tedy i v okruhu byzantském. Nicméně, soudě z rozložení nálezů, myslím, že i tento tvar vyvinul se v byzantské industrii především vlivem východním a podle vzorů východních. Vidím aspoň, že je tam prastarý (už v Assyrii) a později obvyklý v nálezech čistě orientálních, které celým svým rázem nemají s byzantským stylem nic společného, na př. ve volyňském, spasském (obr. 7) nebo čimkentském,[1])



Obr. 74. Náušnice bubínkové.
(1. Czikó, 2. Knin, 3. Regöly, 4. Kettlach, 5. Tokaj, 6., 8. Kňaží gora u Kijeva, 7. Vladim. gub.)

a je mimo to obvyklý i v t. zv. arabských pokladech sekaného stříbra.[2]) Také některé jiné detaily, jimiž tento typ je provázen, ukazují na provenienci asijskou, na př. charakteristické oplétání kroužku jemným drátem mezi žaludy a nad nimi, nebo hojná jemná, maková granulace žaludů. Konečně není bez významu, že se typ ten nejvíce rozšířil v Rusku, patrně pod vlivem arabského obchodu v X. a XI. století. Srv. str. 135.

[1]) Kondakov Др. V. 67—68, 96—98 (srv. Živ. Sl. III. 259).
[2]) Srv. na př. poklad z Čistěvsi, Luzků, Sokalu, Horodnice, Leissovského mlýna (Živ. Sl. I. 619 až 620), z Rudelsdorfu (tamže III. 254) atd.

Ale i v dílnách byzantské industrie stal se tvarem oblíbeným a hojným. Je hojný v Uhrách v hrobech u Regöly, Czikó, Závodu (Tolna) a jiných podobných, v nichž můžeme sledovati i přechodné tvary od typu jednoperlového k trojperlí,[1]) je dále v Kettlachu,[2]) v pokladu tokajském (obr. 66) z X. stol.,[3]) a z Dalmácie jsou krásné exempláře s granulovanými perlami a mezi nimi se zesíleným kruhem v museu kninském, také z doby o něco pozdější.[4]) Podobné byly na hradišti Cirkvenici v Bosně.[5])

Ale nejvíce je jich v Rusku. Tam se náušnice s třemi bubínky zprvu pokrytými granulací, později filigránem drátkovým, stala obecně rozšířenou ozdobou, která ovšem, soudíc podle kvality práce, byla z části robena už v domácích dílnách podle cizích vzorů. Tam se také vyvinulo nebo zachytilo několik lokálních typů, z nichž nejkrásnější je t. zv. kijevský o třech prolamovaných perlách a o perlách opletených jemným drátkem. Pro pripetské země je zase typický tvar (t. zv. minský) s třemi malinami,[6]) původu asi domácího (obr. 74., č. 6—8). Pokud vzory byly přímo orientální a pokud byzantské, říci nemohu.

Ale všechny tyto domácí výtvory jsou již pozdější ze stol. X.—XII. Ze starší ověřené doby jich z Ruska neznám. Bubínkovité a malinovité náušnice z pokladu molotivského sloužiti mohou za příklad vývoje ve století XIII.[7]) Tak i náušnice z Divdědova u Šumna.[8]) V Bulharsku se však našly zhrubělé tvary z X. a XI. stol. v hrobech u Klisse-Kjöi.[9])

---

[1]) Hampel Alt. II. 266, 299, III. 182, 186, 211 sl., 244.

[2]) Riegl Spätr. K. II. 73, tab. XXX.

[3]) Hampel Alt. II. 493. Náušnici podobnou tokajkým, uveřejnil Riegl (l. c. 74) z musea bělehradského.

[4]) Star. Prosvjeta V. 133.

[5]) Wiss. M. 1893, 262.

[6]) Chaněnko Др. V. tab. 15, 24, 27, 30; Kondakov Др. V. 119, 120, Клады tab. 2, 4, 12, 13. Kijevský typ zašel na Odru (Rudelsdorf, Leissowský mlýn) a do Čech (Obzor III. 184, tab. 13). O tom jak ovládal bubínkový typ ve vladiměřských mohylách, zmínil jsem se již dříve (str. 34). Tři prolamované košíčky, ale jiného rázu našly se v kostrových hrobech o nějaké století starších na Cirkvenici v Bosně (l. c. 262).

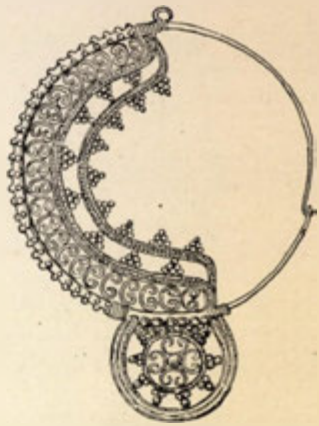
[7]) Niederle Živ. Slov. III. 689.

[8]) Изв. арх. бълг. инст. VI. 301. Jiné ještě pozdější jsou v nálezu z Gorné Bělé Rěčky (Изв. арх. бълг. инст. V. 345).

[9]) Изв. бълг. др. V. 97.

K technice bych dodal, že pro pozdní bubínky je význačný kolem středu běžící límec (srv. obr, 7).

To by byl v celku přehled mně známých tvarů náušnic byzantského původu. Samo sebou se však rozumí, že jich bude více a že zbývají některé výtvory, které nelze dobře zařaditi do žádné z uvedených typových serií. Některé jsou přechodního rázu, jak jsme výše poznali (srv. zejména přechody mezi typem I., III. a VII.). K jiným, ještě více stranou stojícím náleží na př. náušnice VI.—VII. stol. v poznámce uvedené[1]) nebo podivná náušnice (ozdoba skráňová) ve Varně nalezená,[2]) bronzová náušnice s dvěma kroužky z hrobu u Děvínské Nové Vsi a podobné.[3]) Vzácným unikem je ještě zlatá náušnice ze Syrie, uměle připájenými drátky ozdobená, kterou vyobrazuje Jordan-Bassermann.[4]) Technika je byzantská a tvarem upomíná nejvíce na výše uvedené typy, s hvězdou pod kruhem připojenou (obr. 75). K ní se druží jiná menší zlatá v museu kahirském, perlami zdobená.[5])



Obr. 75. Zlatá náušnice ze Syrie v norimberském museu. Podle Jordana-Bassermanna.

Přehlédneme-li materiál sebraný, pokud náleží do byzantské oblasti, vidíme že to je v prvé řadě materiál (zlato, drahokameny, perly) a spojené s tím techniky: obojí filigrán, inkrustace, niello a email, jež určují byzantský ráz a původ šperku. Forma a styl ornamentu jsou na místě druhém. Při tom celek projevuje na mnoze ještě zděděný vkus řecký klassický, ladně spojovaný

[1]) Náušnice z Kyrenie (Strzygowski Altai tab. 8. Dalton Byz. art 535), z Pastěrského hradiště (variace hrozn. typu) u Chaněnka (Др. IV. tab. 13), náušnice ve sbírce Pierp. Morgana (Cat. VII. č. 89—90).

[2]) Rosenberg Granul. obr. 232.

[3]) Červinka Slované obr. 69. Byzantská bude také náušnice z Puszty Toti. (Hampel III. 267, č. 34).

[4]) Schmuck 48.

[5]) Caro, Jahrb. d. arch. Inst. XVI. 211.

se vkusem Orientu. Jen snaha po barvitosti a po optickém prolamování jest zde nová, resp. značně zesílená. Nejlépe to ukáže přirovnání šperků rázu barbarského, jaké se našly na př. v pokladu szilágy-somlyóšském k šperkům pokladu aegyptského, kyrenijského nebo k šperkům z hrobu gurzufských, nebo zase přirovnání nádobí syrských dílen k nádobí szent-miklošskému. To jsou přece jen dva různé světy umělecké, ačkoliv druhý nepopíratelně na první působil. Byzantská industrie i v malém umění dovedla zachovati svoji samostatnost, — právě tak, jako ji zachovalo umění velké.

V celku pak, dívámeli se historicky na byzantské šperky po stránce tvarové i technické, vidíme, že zprvu ve IV. a V. století ovládají ještě tvary a techniky antické; filigrán, niello a verroterie počíná. V VI. a VII. století vidíme rozkvět filigránu i verroterie, mnoho nových tvarů a rozkvět dekorace vegetální i animální; od VIII. a IX. nastupuje k tomu ve zvýšené míře email a stává se od X. století hlavní součástkou umění vedle jemného filigránu drátěného.

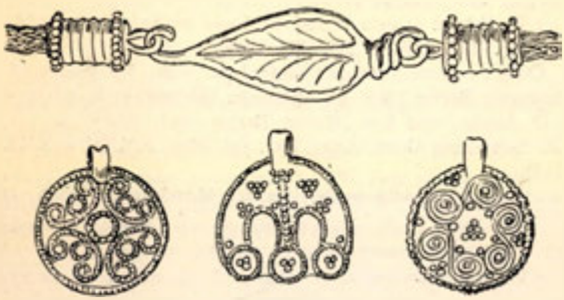
V první době byl tedy byzantský šperk ještě úplně pod tradicí řeckou a římskou. Ale potom, když zatím v Syrii a v Aegyptě, kde vznikly velké a svobodnější obce křesťanské, rozkvetlo z půdy hellenistické Orientem oživené rychle nové křesťanské umění, také šperk vytvářel se v nových lokálních tvarech, jak ukazují hojné nálezy syrské a aegyptské z V.—VII. století. A tento rozkvět ve východních křesťanských zemích působil silně i na samo Byzantion, jež se zatím stalo střediskem říše a můžeme směle říci, že je celá byzantská umělecká industrie v V.—VII. století pod tímto silným řecko-východním vlivem. Za Justiniana dosáhla velké dokonalosti. Potom v době ikonoklastů (726—843) stav drobného umění dobře neznáme. Ale když od konce VIII. století domácí cařihradské dílny vyšinuly k nebývalé výši a kráse techniku přihrádkového emailu, rozkvetla a ovládla znovu industrie cařihradská působíc zpět nejen na jih a země východní, nýbrž i na sever do zemí nordických a na západ do střední Evropy. Celé Rusko a germanské země nordické byly neobyčejně ovlivněny jak Orientem, tak i Byzancí. Tehdy počala nová perioda byzantského umění a umělecké industrie v užším slova smyslu a její druhý nejkrásnější rozkvět připadá do X. a XI. století.

Literatura.

Å b e r g N. Franken und Westgoten. Ups. Leipzig 1922. Goten und Langobarden in Italien. Ups. L. 1923.
A i n a l o v D. Элленист. основы виз. исскуства. 1900.
A r n e T. La Suède et l'Orient. Uppsala 1914.
A r n e t h A. Gold- und Silber-Monumente des K. Münz-Cabinets. W. 1850.
B a l a š č e v G. Бѣлежки върху искусството въ бълг земи (Минало III. Sof. 1920).
B a s s e r m a n n-J o r d a n E. Der Schmuck. Leipzig 1909.
B a y a r d E m. L'art de reconnaitre les bijoux anciens. Coll. G. Chapsal. 1924.
B e l t z R. Die vorgesch. Altertümer Mecklenburgs. Schwerin 1910.
B e s s o n L'art barbare dans l'ancien diocèse de Lausanne 1909.
B l ü m n e r H. Das Kunstgewerbe im Altertum. II.
C a b r o l Dictionnaire d'arch. chrét.
C a r o G. Goldschmuck. Die griech-röm. Alt. im Museum zu Kairo. Arch. Anz. Jahrb. d. arch. Inst. XVI. 1901. 209.
C a s t e l l a n i, Dell' oreficeria antica. Firenze 1862.
C a t a l o g u e of the jewellery of the British Museum. L. 1911.
C a t a l o g u e ef early christian antiquities of the Brit. Mus. L. 1901. II. vyd. 1921.
C o h n W. Kunst des Ostens VIII. Srv. Glück.
C o l o s a n t i L'arte byzantina in Italia. Milano.
Č a d í k J. Klenotnictví jižního Ruska ve starověku. Plzeň (Výr. zpráva západočes. musea města Plzně za r. 1925—1926) 1927.
Č e r v i n k a J. L. Slované na Moravě a říše velkomoravská. Brno 1928.
D a l t o n History of inland jewellery (Archaeologia LVIII. I. 260).
D a l t o n Byz. art and archaeology. Oxford 1911.
D a l t o n East christian art. Oxf. 1925.
D e l b r ü c k R. Die Consular-Diptychen. Berl. 1926.
D e n i s o n W. and M o r e y E. Studies in east-christian and roman art. N. York 1918.
II. A gold traesure of the late roman period. Univ. of Michigan Studies XII.
D é o n n a W. Monuments orientaux du musée de Genéve. Syria IV. 1923.
D i e h l Ch. Manuel d'art byzantin. Paris 1910. II. éd 1925. La décoration byzantine. Paris 1928.

DOPLŇKY.

Ve výčtu pokladů (str. 19 sl.) chybí poklad nal. r. 1793 na Esquilině v Římě blíže kostela sv. Silvestra (s věcmi různého stáří), kterého se sice v textu několikráte dovolávám, ale jenž byl opomenut ve výčtu (viz Catal. of early chr. ant. 36, 61). Totéž platí o pokladu zlatých věcí nal. r. 1818 u Náměšti na Moravě, jenž se nalezá ve vídeňském kabinetě antik (Arneth Gold- und Silbermonumente. W. 1850, 35, tab. XIII. č. 188—198). Poklad nalezený r. 1805 v Petrianci u Varaždína (závěsné medaillony a náramky) pochází z rozhraní III. a IV. století. Srv. Arneth l. c. 35, tab. XI. a XVIII. Poklad z Prestovce z r. 1821 (přezka, kování, náušnice, prsteny) mi není znám (Arneth 35).



Obr. 77. Náhrdelník a závěsky z pokladu nal. u Náměšti.

OBSAH.